

Rzeczpospolita Polska
Ministerstwo
Spraw Zagranicznych

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Ambasada Szwajcarii w Polsce

Międzynarodowe Prawo Humanitarne

– odpowiadamy na twoje pytania

KOMPENDIUM DLA SŁUCHACZY POLSKIEJ SZKOŁY
MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO

Drodzy Czytelnicy,

przekazujemy na Wasze ręce publikację pt. **„Międzynarodowe Prawo Humanitarne – odpowiadamy na twoje pytania. Kompendium dla słuchaczy Polskiej Szkoły Międzynarodowego Prawa Humanitarne-go”**. Pomysł na jej opracowanie powstał w wyniku rozmów pomiędzy słuchaczami a wykładowcami **Polskiej Szkoły Międzynarodowego Prawa Humanitarne-go** organizowanej przez **Polski Czerwony Krzyż** od ponad 20 lat. To unikatowe połączenie wiedzy, doświadczeń i zainteresowań skłoniło do refleksji, iż warto pokusić się o wyposażenie przyszłych słuchaczy Szkoły w swoiste kompendium, które pomoże im zapoznać się z podstawowymi zagadnieniami MPH, zaś naszym wykładowcom w popularyzacji wiedzy na ten temat.

W procesie tworzenia niniejszej publikacji posłużyliśmy się koncepcją Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża zastosowaną w broszurze pt. „International Humanitarian Law – answers to your questions”. **Autorem pytań i odpowiedzi są członkowie Komisji ds. Upowszechniania Międzynarodowego Prawa Humanitarne-go działającej przy Polskim Czerwonym Krzyżu**, wykładowcy Polskiej Szkoły MPH. Niewątpliwie nie wyczerpują one tematu wiodącego, a jedynie wprowadzają w poszczególne zagadnienia składające się na program Szkoły. Jednocześnie stanowią przedmioty zainteresowań i badań naukowych Autorów. Zauważyć można więc większą koncentrację na wybranych wątkach dotyczących m.in. broni czy prywatnych spółek wojskowych, mniejszą zaś w obszarze związków MPH z prawem karnym czy prawnego reżimu okupacji wojennej. Takie rozwiązanie pozwala szerzej skupić się na zasygnalizowanych problemach w trakcie wykładów.

Nasze Kompendium obejmuje następujące zagadnienia:

I. Międzynarodowe prawo humanitarne – definicja, źródła, zakres zastosowania, w którym przybliżamy m.in.: jak definiuje się międzynarodowe prawo humanitarne, jakie są jego źródła i podstawowe zasady.

II. Status prawny uczestników działań zbrojnych, a w jego ramach: kto jest celem w konfliktach międzynarodowych a kto w nie międzynarodowych, jaki jest stosunek Dokumentu Montreux do przepisów MPH oraz jakie zasady zalicza się do dobrych praktyk wymaganych od państw przystępujących do Dokumentu Montreux.

III. Wojskowe i cywilne jednostki medyczne, ze wskazaniem: jakie znaczenie dla ochrony wojskowych służb medycznych oraz rannych i chorych podczas wojny miało przyjęcie Konwencji Genewskiej z 22 sierpnia 1864 r., w jaki sposób są oznaczane i chronione wojskowe służby medyczne.

IV. Osoby chronione w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego, a wśród nich: kim jest jeniec wojenny i jakiej ochronie podlegają dzieci i kobiety.

V. Cele wojskowe i obiekty cywilne oraz dobra i obiekty podlegające szczególnej ochronie, z uwzględnieniem, m.in.: jaki jest status i charakter miejscowości i stref pod szczególną ochroną oraz jakie przepisy regulują zasady ochrony dóbr kultury na wypadek konfliktu zbrojnego.

VI. Metody i środki prowadzenia działań zbrojnych, ze wskazaniem: jak należy rozumieć pojęcie metod i środków prowadzenia działań zbrojnych, oraz dlaczego pewne środki walki określa się mianem „broni powodujących zbędne cierpienia lub mających niekontrolowane skutki” i które zostały uznane za takie.

VII. Międzynarodowe prawo humanitarne wobec morskich i powietrznych operacji wojskowych, a w jego ramach: terytorialny zakres stosowania MPH oraz jakie warunki powinny spełniać statki szpitalne jako jednostki podlegające pełnej ochronie.

VIII. Odpowiedzialność karna za zbrodnie międzynarodowe – rozwiązania materialnoprawne i instytucjonalne, w którym odpowiadamy, m.in.: na czym polega jurysdykcja uniwersalna, czym są zasady norwiderskie i jakie są różnice między zbrodnią ludobójstwa a zbrodniami przeciw ludzkości.

IX. Implementacja i upowszechnianie międzynarodowego prawa humanitarnego z opisem jego mechanizmów.

X. Międzynarodowy Czerwony Krzyż z wyjaśnieniem struktur Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy, zadaniami Polskiego Czerwonego Krzyża i wyjaśnieniem, czym są znaki humanitaryzmu.

Cieszymy się, że Kompendium ukazuje się w szczególnym dla nas roku 2019, w którym obchodzimy 100-lecie Polskiego Czerwonego Krzyża, 80. rocznicę wybuchu II wojny światowej, a także 70. rocznicę przyjęcia Konwencji genewskich, stanowiących odpowiedź na tragiczne wydarzenia wojny. Mamy nadzieję, że lektura publikacji spotka się z zainteresowaniem ze strony Czytelników i spełni oczekiwania stawiane zarówno przez wykładowców, jak i organizatorów Szkoły MPH.

Składamy serdeczne podziękowania wszystkim Autorom: dr Wojciechowi Bieńkowskiemu, dr Józefowi Grzebielusze, dr hab. Patrycji Grzebyk, prof. Andrzejowi Makowskiemu, prof. Piotrowi Marszałkowi, dr Elżbiecie Mikos-Skuzie, dr hab. Joannie Nowakowskiej-Maluseckiej, płk Wojciechowi Łęckiemu, dr Piotrowi Łubińskiemu, płk Krzysztofowi Sałacińskiemu.

Jednocześnie dziękujemy Ministerstwu Spraw Zagranicznych, a w sposób wyjątkowy pracownikom Departamentu Prawno-Traktatowego, za wsparcie naszego przedsięwzięcia. Serdeczne podziękowania składamy również dla Ambasady Szwajcarii za dofinansowanie druku publikacji.

Redakcja:

dr Marcin Marcinko

Przewodniczący Komisji
ds. Upowszechniania
Międzynarodowego
Prawa Humanitarnego

dr Magdalena Stefańska

Przewodnicząca Komisji
ds. Ochrony Znaku
Czerwonego Krzyża

Monika Kolaj

Specjalista w Dziale
Współpracy z Zagranicą
Polskiego Czerwonego
Krzyża

I.

Międzynarodowe prawo humanitarne – definicja, źródła, zakres zastosowania

Jak definiuje się międzynarodowe prawo humanitarne?

Według definicji sformułowanej przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK), na międzynarodowe prawo humanitarne składają się normy prawne ustanowione przez umowy międzynarodowe lub zwyczaj międzynarodowy, których szczególnym zadaniem jest rozwiązywanie problemów humanitarnych wynikających bezpośrednio z międzynarodowych lub niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych i które z przyczyn humanitarnych ograniczają prawo stron konfliktu zbrojnego do swobodnego wyboru metod i środków prowadzenia działań zbrojnych lub chronią osoby i dobra, które są lub mogą być dotknięte skutkami konfliktu zbrojnego. Międzynarodowe prawo humanitarne (MPH) jest zatem działem prawa międzynarodowego publicznego, którego celem jest ograniczenie użycia przemocy w konfliktach zbrojnych poprzez:

- ochronę tych, którzy nie uczestniczą (np. osoby cywilne) lub przestali bezpośrednio uczestniczyć (np. ranni, chorzy, jeńcy) w działaniach wojennych;

- stosowanie przemocy tylko w takim zakresie, w jakim jest to niezbędne do osiągnięcia celu konfliktu zbrojnego, którym – bez względu na przyczynę prowadzenia tego konfliktu – może być jedynie osłabienie potencjału militarnego przeciwnika.

Międzynarodowe prawo humanitarne znane jest również jako prawo konfliktów zbrojnych lub prawo wojenne. Co do zasady, pojęcia te są terminami równoznacznymi. Różnice w nazewnictwie wynikają przede wszystkim z faktu, że terminem „prawo wojenne” i „prawo konfliktów zbrojnych” posługują się środowiska wojskowe, które w większym stopniu zainteresowane są regulacjami dotyczącymi prowadzenia działań zbrojnych, natomiast środowiska cywilne skupiają się głównie na humanitarnych problemach wynikających z konfliktów zbrojnych, takich jak ochrona dóbr kulturalnych czy traktowanie ludności terytorium okupowanego przez władze okupacyjne. Warto jednak nadmienić, iż podczas XX Konferencji Czerwonego Krzyża,

która odbyła się w Wiedniu w roku 1965, przyjęto określać system międzynarodowych norm prawnych stosowanych w konfliktach zbrojnych terminem „międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych” (MPHKZ), kładąc w ten sposób kres wątpliwościom, które ze wspomnianych wyrażeń jest bardziej właściwe.

oprac. M. Marcinko

Bibliografia:

Bieńczyk-Missala A., Grenich P., *Międzynarodowe prawo humanitarne w świetle współczesnych konfliktów zbrojnych [w] Stosunki międzynarodowe w XXI wieku: Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, red. E. Halizak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 309–310; Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982, s. 18–28; Janusz-Pawletta B., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2012, s. 15–16; Leško T., *Międzynarodowe ograniczenia w prowadzeniu konfliktów zbrojnych*, PWN, Warszawa 1990, s. 17–19; Nowakowska-Małusecka J., *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym. Studium prawnomiędzynarodowe*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Katowice 2012, s. 19.

Jakie są źródła międzynarodowego prawa humanitarne?

Podobnie jak w przypadku innych działów prawa międzynarodowego publicznego, normy MPH zawarte są w prawie traktatowym i prawie zwyczajowym. Prawo traktatowe składa się z umów międzynarodowych, czyli z pisemnych porozumień, na mocy których państwa-strony tych porozumień zobowiązują się prawnie do określonego działania i do przestrzegania przewidzianych w nich warunków i ustaleń. Na współczesne traktatowe MPH składa się bardzo wiele umów, regulujących takie zagadnienia, jak ochrona pewnych kategorii osób i obiektów przed skutkami działań zbrojnych, czy zakazy i ograniczenia dotyczące określonych rodzajów broni oraz metod walki. Główny trzon MPH stanowią jednak konwencje haskie z lat 1864 i 1907 oraz konwencje genewskie z 1949 r., uzupełnione w 1977 r. dwoma protokołami dodatkowymi. Konwencje przyjęte podczas międzynarodowych konferencji w Hadze w latach 1864 i 1907 w znaczącej mierze skodyfikowały istniejące

prawo zwyczajowe i uregulowały prawa i obowiązki stron walczących w trakcie prowadzenia wojny, ograniczyły też zakres dozwolonych metod i środków walki. Ich postanowienia skupiły się więc przede wszystkim na tym, jak prowadzić działania zbrojne. W doktrynie konwencji haskie przyjęto określać wspólnym dla nich mianem „prawo haskie”. Konwencje genewskie o ochronie ofiar wojny z 1949 r. również są swego rodzaju kodyfikacją MPH. Pierwsza z tych konwencji (KG I) dotyczy polepszenia losu rannych i chorych w armiach czynnych, druga konwencja (KG II) – polepszenia losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu, trzecia konwencja (KG III) rozwija przepisy dotyczące ochrony jeńców, a czwarta konwencja (KG IV) odnosi się do ochrony ludności cywilnej. Biorąc pod uwagę „wspólny mianownik” tych konwencji, jakim jest ochrona ofiar konfliktów zbrojnych, przyjęto w doktrynie nazywać je „prawem genewskim”. W 1977 r. podpisano dwa protokoły dodatkowe do tych konwencji, zmierzające do uzupełnienia i rozszerzenia zakresu ochrony ofiar wojny, dokumenty te wprowadziły też pewne zmiany w „prawie haskim”. Pierwszy z tych protokołów (PD I) dotyczy konfliktów międzynarodowych, drugi zaś (PD II) – konfliktów o charakterze niemiędzynarodowym.

Źródłem praw i obowiązków stron walczących jest nie tylko traktatowe MPH, lecz także zwyczajowe prawo humanitarne, składające się z zasad i norm, które są rezultatem praktyki państw stosowanej przez określony czas i zostały uznane za prawnie wiążące. Norma prawa zwyczajowego powstaje zatem w wyniku powszechnej praktyki państw (usus), której towarzyszy przekonanie tych państw, że prawo międzynarodowe zobowiązuje je lub uprawnia do zachowania w określony sposób (opinio iuris). Jeśli chodzi o praktykę państw, pod uwagę bierze się przede wszystkim zachowanie państw oraz ich organów – ustawodawczych, wykonawczych i sądowniczych. Praktyka obejmuje zatem oficjalne postępowanie państw w sensie: fizycznym (np. zachowanie na polu walki), normatywnym (ustawodawstwo krajowe, regulaminy, podręczniki i instrukcje wojskowe), dyplomatycznym (protesty, oświadczenia) i sądowym (orzeczenia

sądów krajowych). Do wykształcenia się normy zwyczajowej potrzebny jest jeszcze wspomniany element subiektywny, czyli przekonanie, że dana reguła jest normą prawa międzynarodowego, przy czym istotne znaczenie ma tu przekonanie organów działających w imieniu państwa. Co istotne, zwyczajowe MPH ma charakter powszechny, w tym rozumieniu, iż obowiązuje „strony konfliktu zbrojnego”, w tym również niepaństwowe grupy zbrojne, a jego zastosowanie jest niezależne od prawa traktatowego. Co prawda normy prawa zwyczajowego nie są tak szczegółowe jak normy zawarte w prawie traktatowym, jednak w przeważającej mierze mają one charakter pierwotny w stosunku do norm traktatowych, a przyjęte w latach 1899 i 1907 konwencje haskie oraz konwencje genewskie z 1949 r. to zasadniczo kodyfikacja norm zwyczajowego MPH.

oprac. M. Marcinko

Bibliografia:

Henckaerts J.-M., *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarnemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego* (tłum. M. Sajkowski), Polski Czerwony Krzyż, Warszawa 2006, s. 5–29. International Committee of the Red Cross, *Customary IHL Database*, aktualizacja: lipiec 2019, <http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/Home> [dostęp: 20 sierpnia 2019]; Marcinko M., *Normatywny paradygmat prowadzenia działań zbrojnych w niemiędzynarodowym konflikcie zbrojnym*, Presscom, Wrocław 2019, s. 143–195; Mikos-Skuza E., *Wprowadzenie do międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. K. Lankosz, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, Dęblin 2006, s. 26–30; Szuniewicz M., *Miejsce i rola zwyczaju w międzynarodowym prawie humanitarne konfliktów zbrojnych*, „Międzynarodowe Prawo Humanitarne” 2014, tom V, s. 54–80.

Jakie są podstawowe zasady międzynarodowego prawa humanitarnego?

Z definicji międzynarodowego prawa humanitarnego wysnuć można podstawowe zasady tego prawa, znajdujące odzwierciedlenie w normach traktatowych i zwyczajowych. Zasady te stanowią punkt wyjścia dla rozwoju szczegółowych norm oraz fundamenty, na których budowana jest cała struktura prawa humanitarnego. Po-

siadają one praktyczny wymiar, odzwierciedlają realia konfliktu zbrojnego i są tak sformułowane, że z powodzeniem dają się zastosować w trakcie prowadzenia operacji militarnych.

Na pierwszym miejscu wymienić należy zasadę rozróżniania, bez istnienia której prawo humanitarne, regulujące postępowanie stron walczących w konfliktach zbrojnych, mogłoby zostać skutecznie zakwestionowane. Zasada rozróżniania nakłada na dowódców i żołnierzy obowiązek odróżniania kombatantów od ludności cywilnej oraz celów wojskowych od obiektów o charakterze cywilnym. Głównym celem tej zasady jest więc ochrona niekombatantów oraz dóbr i obiektów o charakterze cywilnym. Realizacja tego celu wymaga, by strony walczące prowadziły swoje operacje zbrojne przeciw sile militarnej przeciwnika, dlatego konieczne jest wyraźne rozróżnienie między członkami sił zbrojnych a osobami cywilnymi (między kombatantami i niekombatantami) oraz między obiektami, które mogą stać się legalnym celem ataku a obiektami podlegającymi ochronie przed atakami. Poza osobami cywilnymi, ochronie przed atakami podlegają również osoby wyłączone z walki (*hors de combat*), czyli ranni, chorzy, rozbitkowie i jeńcy.

Zasada humanitaryzmu najwyżej ceni życie i zdrowie ludzkie, dlatego kładzie nacisk na zapobieganie ludzkim cierpieniom i niesienie pomocy wszystkim, którzy tego potrzebują. Pojęcie humanitaryzmu zabrania zadawania cierpienia i ran oraz powodowania zniszczeń, o ile nie jest to konieczne dla osiągnięcia uzasadnionych celów wojskowych. Cel nie uświęca środków i walczący muszą w każdym przypadku respektować co najmniej „wymagania społecznego sumienia” – jeśli więc nie wiedzą, jak się zachować, powinni zachować się w sposób humanitarny. Zasada humanitaryzmu zaowocowała wypracowaniem wielu szczegółowych norm, w szczególności zakazu zadawania nieuzasadnionego cierpienia. Zabronione jest więc stosowanie wobec przeciwnika niepotrzebnej i nieuzasadnionej przemocy, która prowadzi do zbędnego cierpienia i nadmiernych zniszczeń, Zasada humanitaryzmu wymaga również humanitarnego traktowania osób, które

znalazły się we władzy strony konfliktu, np. jako jeńcy i osoby zatrzymane w związku z konfliktem czy jako ludność terytorium poddanego okupacji wojennej.

Zasada proporcjonalności służy zbalansowaniu interesów wojskowych i humanitarnych i jest jednocześnie mocno powiązana z ograniczaniem przypadkowych szkód powstałych w wyniku operacji militarnych. Znajduje ona zastosowanie przy podejmowaniu i przeprowadzaniu ataku na cel wojskowy, gdy w grę wchodzić mogą straty wśród ludności cywilnej i w dobrach o charakterze cywilnym. W świetle PD I, zabrania się dokonywania ataków, co do których można przypuszczać, że spowodują niezamierzone straty wśród ludności cywilnej, ranienie osób cywilnych, szkody w dobrach o charakterze cywilnym lub takie straty i szkody łącznie nadmierne w porównaniu z oczekiwaną konkretną i bezpośrednią korzyścią wojskową. Poza tym, strony wojujące mają obowiązek odstąpić od ataku lub go przerwać, gdy okaże się, że jego cel nie ma charakteru wojskowego lub korzysta ze szczególnej ochrony albo że można oczekiwać, iż atak ten wywoła niezamierzone straty w życiu ludzkim wśród ludności cywilnej, ranienia osób cywilnych lub szkody w dobrach o charakterze cywilnym albo takie straty i szkody łącznie, których rozmiary byłyby nadmierne w stosunku do oczekiwanej konkretnej i bezpośredniej korzyści wojskowej.

Konieczność wojskowa jest pojęciem sankcjonującym stosowanie przymusu i wszelkiego rodzaju siły w zakresie koniecznym do realizacji celów konfliktu, czyli zmuszenia wroga do częściowego lub całkowitego poddania się, w możliwie najszybszym czasie, jak najmniejszym nakładem sił i środków. Pojęcie to zatem zakłada, że użycie siły może być kontrolowane i w istocie podlega kontroli, że użycie siły jest niezbędne, aby w możliwie najkrótszym czasie zmusić wroga do częściowego lub całkowitego poddania się oraz, że zakres zastosowanej siły wobec wroga jest nie większy niż wymaga tego konieczność jego pokonania. Zasada konieczności wojskowej dopuszcza więc działania służące militarnemu obezwładnieniu przeciwnika, muszą to być jednak działania niezabro-

nione prawem międzynarodowym i rzeczywistości niezbędne, by osiągnąć ten cel, a nadto pozostające we właściwej do niego proporcji. Tym samym, zasada humanitaryzmu odzwierciedla dążenie do ograniczania przemocy i cierpień spowodowanych przez wojnę, zaś zasada konieczności wojskowej uświadamia, że przemoc i cierpienie mogą być nieuniknione, by osiągnąć cele wojny, nigdy jednak nie mogą być sprzeczne z traktatowym i zwyczajowym MPH.

Oprac. M. Marcinko

Bibliografia:

Dobrowolska-Polak J., *Ludzie w cieniu wojny. Ludność cywilna podczas współczesnych konfliktów zbrojnych*, Instytut Zachodni, Poznań 2011, s. 23–29; Janusz-Pawletta B., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2012, s. 34–40; Marcinko M., *Podstawowe zasady międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych [w] Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014, s. 59–91; Mikos-Skuza E., *Wprowadzenie do międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych [w] Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. K. Lankosz, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, Dęblin 2006, s. 35–37; Szpak A., *Międzynarodowe prawo humanitarne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014, s. 39–56.

Jakie znaczenie posiada Klauzula Martensa w międzynarodowym prawie humanitarnym?

Klauzula Martensa (KM) należy do najbardziej fundamentalnych zasad międzynarodowego prawa humanitarnego (MPH). W swojej oryginalnej wersji z 1899 r., kiedy to została zamieszczona w preambule do II konwencji haskiej z inicjatywy rosyjskiego prawnika i dyplomaty Fiodora Martensa, a następnie powtórzona w preambule do IV konwencji haskiej z 1907 r., brzmiała ona następująco: „Zanim bardziej wyczerpujący kodeks praw wojennych będzie mógł być ułożony, Wysokie Układające się Strony uważają za właściwe skonstatować, że w wypadkach nieobjętych przepisami obowiązującymi, przyjętymi przez nie, ludność i strony wojujące pozostają pod opieką i władzą zasad prawa narodów, wypływających ze zwyczajów, ustanowionych

między cywilizowanymi narodami, oraz z zasad humanitarności i wymagań społecznego sumienia”.

Niektóre sformułowania użyte w KM zostały w późniejszych jej wersjach zastąpione bardziej współczesnymi wyrażeniami, ale sens pozostał niezmienny – jeśli społeczność międzynarodowa nie jest w stanie uregulować traktatowo wszystkich problemów powstających podczas konfliktów zbrojnych, to brak wyraźnych regulacji nie oznacza przyzwolenia na dane działania. Innymi słowy, w MPH nie obowiązuje zasada, że dozwolone jest wszystko co nie jest wyraźnie zakazane. W razie braku konkretnych zakazów, należy dokonywać dodatkowej oceny danego czynu pod kątem jego zgodności z prawem zwyczajowym, a także ogólniejszymi zasadami ludzkości i „wymaganiami społecznego sumienia”.

Najważniejsze dokumenty, w których powtórzono KM, to cztery konwencje genewskie z 1949 r. (wspólny art. 63/62/142/158), protokoły dodatkowe I i II z 1977 r. (odpowiednio – art. 1 i preambuła) oraz konwencja o pewnych broniach konwencjonalnych z 1980 r. (art. 1). Włączenie KM nie tylko do preambuł, ale również do postanowień merytorycznych w umowach międzynarodowych, pozwala na uznanie jej nie tylko za humanitarny postulat, ale również za obowiązującą normę traktatową.

Znaczenie KM dla oceny legalności działań podejmowanych w czasie II wojny światowej zostało potwierdzone w orzecnictwie krajowym w Belgii, Holandii, Norwegii, a także przed amerykańskim trybunałem wojskowym w Norymberdze. W czasach współczesnych sądy konstytucyjne w Kolumbii i Niemczech wypowiedziały się na temat fundamentalnego charakteru KM w MPH. W orzecnictwie międzynarodowym należy zwrócić uwagę na orzeczenia Międzynarodowego Trybunału Karnego ds. Byłej Jugosławii w sprawach M. Martića i A. Furundžiji oraz na opinię doradczą Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości nt. broni jądrowej, podkreślającą uniwersalne i niezaprzeczalne znaczenie Klauzuli Martensa.

Oprac. E. Mikos-Skuza

Bibliografia:

Cassese A., *The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky?*, „European Journal of International Law” 2000, tom 11, nr 1, s. 187–216; Meron T., *The Martens Clause, Principles of Humanity and Dictates of Public Conscience*, „American Journal of International Law” 2000, tom 94, nr 1, s. 78–89; Pustogarov V. V., *The Martens Clause in International Law*, „Journal of the History of International Law” 1999, nr 1/2, s. 125–135; Ticehurst R., *The Martens Clause and the Laws of Armed Conflict*, „International Review of the Red Cross” 1997, tom 37, nr 317, s. 125–134; Widlak T., *Klauzula Martensa na tle pojęcia „ludzkości” w prawie międzynarodowym*, „Międzynarodowe Prawo Humanitarne” 2012, tom III, s. 173–186.

Kiedy międzynarodowe prawo humanitarne znajduje zastosowanie?

Zgodnie z art. 2 wspólnym dla czterech konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny z 1949 r., postanowienia konwencji stosuje się w przypadku „wypowiedzenia wojny lub powstania jakiegokolwiek innego konfliktu zbrojnego między dwiema lub więcej niż dwiema Wysokimi Umawiającymi się Stronami, nawet gdyby jedna z nich nie uznała stanu wojny”. Konwencje znajdują też zastosowanie we wszystkich przypadkach okupacji całości lub części terytorium jednej z Wysokich Umawiających się Stron, nawet gdyby ta okupacja nie napotkała żadnego zbrojnego oporu. W świetle Protokołu dodatkowego I z 1977 r., reżimem prawnym regulującym międzynarodowe konflikty zbrojne objęta jest również walka przeciwko kolonializmowi i obcej okupacji oraz przeciw reżimom rasistowskim w wykonaniu prawa narodów do samoostanowienia. Artykuł 3 wspólny dla konwencji genewskich z 1949 r. oraz Protokół Dodatkowy II z 1977 r. stosuje się natomiast w przypadku niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych. Wyróżnić zatem można cztery sytuacje, w których zastosowanie znajdzie międzynarodowe prawo humanitarne: międzynarodowy konflikt zbrojny, wojna narodowowyzwoleńcza, okupacja wojenna i niemiędzynarodowy konflikt zbrojny. Międzynarodowy konflikt zbrojny to konflikt toczący się między co najmniej dwoma państwami – podmiotami prawa międzynarodowego publicznego. Wybuch takiego konfliktu

nie wymaga oficjalnego wypowiedzenia wojny. Samo faktyczne prowadzenie działań zbrojnych przez jedno państwo przeciwko drugiemu rodzi obustronny obowiązek przestrzegania przez te państwa zasad i norm MPH. Nawet pojedynczy incydent, w który zaangażowane są siły zbrojne dwóch państw, może być wystarczający, by uznać, że doszło do wybuchu międzynarodowego konfliktu zbrojnego. W praktyce przyjmuje się jednak, że odosobnione i sporadyczne przypadki użycia siły zbrojnej między państwami, określane mianem „incydentów granicznych”, „incydentów morskich”, „drobnych starć” czy „prowokacji zbrojnych” nie stanowią jeszcze międzynarodowego konfliktu zbrojnego (ze względu na niski poziom nasilenia zastosowanej przemocy zbrojnej).

Protokół Dodatkowy I z 1977 r. rozszerzył postanowienia międzynarodowego prawa humanitarne na tzw. wojny narodowowyzwoleńcze i włączył te wojny do szerszej kategorii międzynarodowych konfliktów zbrojnych. Termin „wojna narodowowyzwoleńcza” oznacza niepokojową realizację prawa narodów do samoostanowienia, stanowiącą swoisty wyjątek od zakazu użycia siły wyrażonego w Karcie Narodów Zjednoczonych. Jest to również wyjątek na gruncie MPH, który nie może być interpretowany szeroko – jedynie sytuacje związane ze zwierzchnictwem kolonialnym, obcą okupacją i reżimem rasistowskim mogą być uznawane za sytuacje uzasadniające odwołanie się do użycia siły w celu prowadzenia wojny narodowowyzwoleńczej.

Sytuacja określana mianem okupacji wojennej stanowi formę przebywania na terytorium danego państwa obcych wojsk, w wyniku zajęcia przez te wojska wspomnianego terytorium. W świetle MPH, dane terytorium uważa się za okupowane, jeżeli faktycznie znajduje się pod władzą armii nieprzyjaciela, przy czym okupacja obejmuje jedynie te terytoria, gdzie okupant ustanowił swoją władzę i może ją skutecznie wykonywać. Zastosowanie prawa okupacji wojennej, stanowiącego część MPH, wymaga zatem zaistnienia dwóch przesłanek natury faktycznej – są to kontrola terytorium państwa przez obce

siły zbrojne oraz możliwość sprawowania władzy nad ludnością tego terytorium. Jeśli więc obce siły zbrojne skutecznie kontrolują terytorium przeciwnika i w efektywny sposób sprawują władzę nad jego ludnością, stają się siłami okupacyjnymi, co rodzi po ich stronie obowiązek poszanowania międzynarodowych norm dotyczących okupacji wojennej.

W przypadku niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych, poza zwyczajowym MPH, zastosowanie znajduje art. 3 wspólny dla KG oraz Protokół Dodatkowy II z 1977 r., przy czym Protokół stosuje się wówczas, gdy konflikt toczy się na terytorium państwa-strony PD II między jej siłami zbrojnymi a rozłamowymi siłami zbrojnymi lub innymi zorganizowanymi uzbrojonymi grupami, które pozostają pod odpowiedzialnym dowództwem i sprawują taką kontrolę nad częścią terytorium państwa-strony, że mogą przeprowadzać ciągłe i spójne operacje wojskowe oraz stosować Protokół. W orzecznictwie i doktrynie przyjmuje się mniej restrykcyjną definicję niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego, którym jest przedłużająca się konfrontacja zbrojna, do której dochodzi między rządowymi siłami zbrojnymi a siłami jednej lub większej liczby zorganizowanych grup zbrojnych bądź też między takimi grupami na terytorium państwa. Wspomniana konfrontacja zbrojna musi osiągnąć pewien minimalny poziom nasilenia, a strony zaangażowane w konflikt muszą wykazać minimalny stopień organizacji. Wspomniana sytuacja musi zatem przekroczyć poziom przemocy charakterystyczny dla takich wewnętrznych napięć i niepokojów, jak rozruchy i zamieszki, odosobnione i sporadyczne akty przemocy, akty bandytyzmu oraz inne działania podobnego rodzaju, które nie są uważane za konflikty zbrojne.

Oprac. M.Marcinko

Bibliografia:

Bierzane R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982, s. 46–50; Janusz-Pawletta B., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2012, s. 25–33; Marcinko M., Łubiński P., *Wybrane zagadnienia z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego*, Szkoła Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej, Kraków 2009, s. 14–17; Melzer N., *Inter-*

national Humanitarian Law. A Comprehensive Introduction, International Committee of the Red Cross, Genewa 2016, s. 50–75; Mikos-Skuza E., *Koncepcja okupacji w świetle prawa haskiego i genewskiego a współczesna praktyka okupacji* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne. Antecedencje i wyzwania współczesności*, red. J. Nowakowska-Malusecka, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Katowice 2010, s. 100–119.

Na czym polega koncepcja „okupacji wojennej” w międzynarodowym prawie humanitarnym?

Okupacja wojenna oznacza faktyczne, skuteczne sprawowanie władzy nad danym terytorium przez państwo, które uzyskało tę władzę w wyniku użycia siły zbrojnej, nawet jeśli ustanowieniu okupacji nie towarzyszył żaden opór zbrojny. Okupacja rozciąga się jedynie na te obszary, gdzie takie zwierzchnictwo jest faktycznie wprowadzone i gdzie może być ono wykonywane. Takie rozumienie okupacji wojennej w międzynarodowym prawie humanitarnym (MPH) jako stanu faktycznego i tymczasowego wywodzi się z regulaminów haskich z 1899 r. i 1907 r.

Koncepcja okupacji opiera się na założeniu, że zmiana władzy na danym obszarze nie może prowadzić do zmiany sytuacji prawnej tego terytorium (np. do zmiany władzy suwerennej w wyniku aneksji terytorium przez okupanta) ani zmiany sytuacji mieszkającej tam ludności (np. jej obywatelstwa). Państwo, które dokonuje okupacji, ma obowiązek przestrzegania prawa obowiązującego w danym kraju przed okupacją z wyłączeniem tych przepisów, które zagrażałyby jego bezpieczeństwu (jego sił zbrojnych i innych przedstawicieli, urządzeń i mienia) lub stanowiły przeszkodę dla stosowania MPH. Ponadto jego prawa i obowiązki są określone w MPH dotyczącym międzynarodowych konfliktów zbrojnych, gdyż w każdej z czterech konwencji genewskich z 1949 r. (KG) zawarte jest specjalne postanowienie potwierdzające jej obowiązywanie podczas okupacji. Państwo, które dokonuje okupacji, może też wprowadzić dodatkowe regulacje w celu zapewnienia prawidłowej administracji terytorium oraz własnego bezpieczeństwa na danym obszarze. Oznacza

to, że na terytorium okupowanym obowiązują trzy porządki prawne: prawo miejscowe, MPH oraz prawo ustanowione przez okupanta.

Podstawowym obowiązkiem sił okupacyjnych jest przywrócenie i zapewnienie porządku i życia społecznego, z zachowaniem w największym możliwym zakresie warunków panujących przed okupacją. Liczne obowiązki państwa dokonującego okupacji są określone głównie w KG IV i obejmują, między innymi, nakaz zapewniania żywności, leków i niezbędnych usług na terytorium okupowanym, poszanowania ludzkiej godności i swobód religijnych, zakaz deportacji, kolonizacji, brania zakładników, kar zbiorowych, arbitralnego pozbawiania wolności, rabunku, stosowania środków odwetowych.

Oprac. E. Mikos-Skuza

Bibliografia:

Dinstein Y., *The International Law of Belligerent Occupation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009; Flemming M., *Okupacja wojskowa w świetle prawa międzynarodowego*, Wojskowa Akademia Polityczna, Warszawa 1981; Klafkowski A., *Okupacja niemiecka w Polsce w świetle prawa narodów*, Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, Poznań 1946; Kwiecień R., *Okupacja wojenna w świetle prawa międzynarodowego: natura, skutki, nowe tendencje*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2013, vol. LX,1, s. 65–80; Mikos-Skuza E., *Deportacje i praca przymusowa Polaków w świetle norm prawa międzynarodowego* [w] *Polscy robotnicy przymusowi w Trzeciej Rzeszy*, red. W. Bonusiak, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005, s. 127–150; Mikos-Skuza E., *Koncepcja okupacji w świetle prawa haskiego i geneńskiego a współczesna praktyka okupacji* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne. Antecedencje i wyzwania współczesności*, red. J. Nowakowska-Małusecka, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Katowice 2010, s. 100–120.

Jak definiuje się „niemiedzynarodowy konflikt zbrojny” w międzynarodowym prawie humanitarne?

Łatwiej jest powiedzieć, czym konflikt niemiedzynarodowy [KN] nie jest, niż czym taki konflikt jest. Z pewnością konflikt niemiedzynarodowy nie jest konfliktem międzynarodowym lub uznanym za międzynarodowy. Również pod pojęciem „konflikt niemiedzynarodowy” nie mieszczą się niepokoje i zamieszki. Zda-

rzało się jednak w historii, że zarówno konflikt międzynarodowy, jak i niepokoje/zamieszki, przekształcały się w konflikt niemiedzynarodowy. Również sam konflikt niemiedzynarodowy może w wyniku eskalacji stać się konfliktem międzynarodowym lub deeskalować do poziomu zamieszek i niepokojów.

Główną przesłanką zaistnienia konfliktu niemiedzynarodowego jest wybuch konfliktu zbrojnego. Żeby móc stosować MPH zgodnie z brzmieniem art. 3 wspólnego dla KG, musi „(...) na terytorium jednej z Wysokich Umawiających się Stron wybuchnąć konflikt zbrojny nie posiadający charakteru międzynarodowego”. Pomocne w zakresie zdefiniowania konfliktu zbrojnego jest orzeczenie Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii (MTKJ) w sprawie Tadić’a, w którym Trybunał określił, iż konflikt zbrojny istnieje, gdy „następuje odwołanie się do sił zbrojnych państw lub dochodzi do przedłużających się działań wrogich pomiędzy rządem a zorganizowanymi grupami zbrojnymi lub też pomiędzy samymi grupami na terenie danego państwa”. Przy określaniu wymienionych czynników wskazujących na zaistnienie konfliktu zbrojnego, sąd winien analizować nie tylko stopień organizacji grup walczących, ale również czas trwania oraz intensywność działań zbrojnych.

Konflikt zbrojny może być regulowany przez art. 3 wspólny dla KG i prawo zwyczajowe. Może również być regulowany przez Protokół Dodatkowy II do KG z 1977 r. Wówczas Protokół uzupełnia art. 3 wspólny i wraz z prawem zwyczajowym stanowi o całości prawa mającego zastosowanie w trakcie KN. Konflikt zbrojny niemiedzynarodowy, by był regulowany PD II, musi jednak spełnić szereg przesłanek. Musi zatem:

- 1) toczyć się na terytorium Wysokiej Umawiającej się Strony między jej siłami zbrojnymi a rozłamowymi siłami zbrojnymi lub innymi zorganizowanymi uzbrojonymi grupami,
- 2) pozostającymi pod odpowiedzialnym dowództwem,
- 3) sprawującymi taką kontrolę nad częścią jej terytorium, że

- 4) mogą przeprowadzać ciągłe i spójne operacje wojskowe oraz
- 5) stosować PD II”.

Oprac. P. Łubiński

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L., *Customary International Humanitarian Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2005; Łubiński P., *Stosowanie MPHKZ w konfliktach międzynarodowych i niemiędzynarodowych. Kwestia stosowania praw człowieka w rejonie odpowiedzialności PKW [w] Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014; Perkowski M., *Definicja konfliktu nie mającego charakteru międzynarodowego w prawie międzynarodowym humanitarnym [w] Międzynarodowe prawo humanitarne*, red. T. Jassudowicz, Wydawnictwo TNOiK, Toruń 1997.

Jakie relacje zachodzą między międzynarodowym prawem humanitarnym a innymi działami prawa międzynarodowego publicznego?

Będąc działem prawa międzynarodowego publicznego, MPH w znaczącym stopniu związane jest z innymi działami tego prawa, a normy MPH mogą w pewnym zakresie uzupełniać lub być uzupełniane innymi regulacjami międzynarodowoprawnymi. Szczególnie należy zwrócić uwagę na związki zachodzące między MPH a normami prawa międzynarodowego dotyczącymi użycia siły, międzynarodowego prawa praw człowieka oraz międzynarodowego prawa karnego.

We współczesnym prawie międzynarodowym obowiązuje zakaz jednostronnego odwoływania się do użycia siły przez państwa. Zakaz ten został wyrażony m.in. w Karcie Narodów Zjednoczonych, w świetle której wszyscy członkowie ONZ mają obowiązek powstrzymać się w swych stosunkach międzynarodowych od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko całości terytorialnej lub niepodległości któregośkolwiek państwa. Karta NZ formułuje wyraźnie tylko dwa wyjątki od zakazu użycia siły – są to prawo każdego państwa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony w przypadku napaści zbrojnej oraz akcja przymusowa Rady Bezpieczeństwa

ONZ w celu utrzymania albo przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Jeśli jednak dojdzie już do użycia siły między państwami, dla stosowania MPH nie ma znaczenia, w jaki sposób do tego doszło, jakie są przesłanki prowadzenia działań zbrojnych albo kto jest agresorem, a kto ofiarą napaści zbrojnej. Zasady i normy MPH stosuje się jednakowo do każdej ze stron wojujących, bez względu na jej sytuację militarną czy polityczną, przyczynę bądź cel prowadzenia wojny. Zasadę odrębności MPH od norm dotyczących użycia siły dobitnie wyrażono w preambule PD I, w której państwa potwierdziły, iż postanowienia KG oraz PD I muszą być w pełni stosowane we wszystkich okolicznościach wobec wszelkich osób chronionych przez te umowy międzynarodowe, bez rozróżnienia na niekorzyść wynikającego z charakteru lub przyczyn konfliktu zbrojnego albo motywów głoszonych lub przypisywanych stronom konfliktu. Prawo humanitarne nie czyni zatem rozróżnienia między siłami zbrojnymi lub ludnością cywilną państwa-agresora a siłami zbrojnymi lub ludnością cywilną państwa realizującego przysługujące mu prawo do samoobrony bądź państwa biorącego udział w kolektywnej operacji wojskowej z upoważnienia Rady Bezpieczeństwa ONZ.

Zarówno prawo humanitarne, jak i międzynarodowe prawo praw człowieka (MPPC), skupiają się na ochronie życia, zdrowia i godności człowieka, choć postrzegają te dobra z nieco innej perspektywy. Celem MPH jest ochrona ofiar konfliktu zbrojnego poprzez wysiłki zmierzające do ograniczenia cierpień spowodowanych wojną – charakterystyczną cechą tego prawa jest więc praktyczna natura jego postanowień, przewidzianych wyłącznie na czas trwania konfliktu zbrojnego. Natomiast MPPC zmierza do ochrony jednostki ludzkiej w każdej sytuacji, ma zatem w porównaniu do MPH bardziej ogólny charakter i zawiera prawa przysługujące każdej istocie ludzkiej, ograniczając władzę państwa nad jednostką oraz zapobiegając arbitralnemu postępowaniu i nadużyciom ze strony państwa i jego organów. Istnieją przy tym pewne fundamentalne prawa człowieka, które muszą być przestrzegane we wszelkich okolicznościach,

bez możliwości jakiegokolwiek zawieszenia, nawet w przypadku konfliktu zbrojnego – są to: zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego karania lub traktowania, zakaz niewolnictwa i poddaństwa oraz zasada praworządności i niedziałania prawa wstecz. Należy jednak podkreślić, że ochrona jednostek wynikająca z MPH opiera się na zasadzie rozróżniania (na rozróżnieniu między kombatantami i niekombatantami), podczas gdy w MPPC takiego rozróżnienia się nie stosuje. Poza tym, normy MPH odnoszą się do wielu zagadnień wykraczających poza zakres regulacji MPPC, takich jak metody i środki walki, status kombatanta i jeńca czy ochrona znaku czerwonego krzyża. Z kolei MPPC zajmuje się pewnymi aspektami życia i aktywności człowieka w czasie pokoju, które nie są regulowane przez MPH, takimi jak swoboda wypowiedzi, prawo do zrzeszania się i stowarzyszeń, prawa wyborcze czy prawo do strajku. Mimo to, oba reżimy prawne wzajemnie się uzupełniają, a nie wykluczają. Sytuacja konfliktu zbrojnego może zmusić państwo do ograniczania niektórych praw i wolności człowieka (np. prawa do swobodnego poruszania się, wolności zgromadzeń), konflikt zbrojny stanowi bowiem „stan nadzwyczajny” w świetle standardów praw człowieka. Wówczas postanowienia MPH w zakresie humanitarnej ochrony osób cywilnych i dóbr o charakterze cywilnym powinny uzupełniać inne stosowne normy prawa międzynarodowego dotyczące ochrony podstawowych praw człowieka.

Międzynarodowe prawo karne to dział prawa międzynarodowego, który dotyczy odpowiedzialności karnej osób fizycznych, bez względu na ich narodowość i obywatelstwo, za czyny określone jako zbrodnie międzynarodowe, czyli: zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie ludobójstwa i zbrodnie agresji. Związek międzynarodowego prawa karnego z MPH jest zatem oczywisty – zbrodnie wojenne stanowią bowiem ciężkie naruszenia MPH, zaś pozostałych zbrodni jednostka może się dopuścić w trakcie trwania konfliktu zbrojnego lub w związku z nim. Warto zaznaczyć, iż międzynarodowe prawo karne rozwinęło się szczególnie po II wojnie światowej pod wpływem orzeczeń

nictwa międzynarodowych trybunałów wojсковych, które sądziły zbrodniarzy wojennych w Norymberdze i Tokio. Problematyką naruszeń MPH zajęły się także utworzone przez Radę Bezpieczeństwa ONZ dwa międzynarodowe trybunały karne ad hoc – do spraw zbrodni popełnionych w byłej Jugosławii oraz w Rwandzie. Zbrodniarzy wojennych sądzi również utworzony w 1998 roku stały Międzynarodowy Trybunał Karny, do życia powołano też szereg tzw. trybunałów mieszanych (hybrydowych), których celem jest osądzenie osób winnych najpoważniejszych przestępstw popełnionych podczas konfliktów zbrojnych w różnych rejonach świata.

Oprac. M. Marcinko

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982, s. 5–13; Galicki Z., *Związki międzynarodowego prawa humanitarne z międzynarodowymi standardami ochrony praw człowieka w sytuacji konfliktu zbrojnego* [w] *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, red. P. Grzebyk, E. Mikos-Skuza, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016, s. 17–24; Lankosz K., *Podstawowe zagadnienia prawa międzynarodowego publicznego* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. K. Lankosz, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, Dęblin 2006, s. 19–23; Mikos-Skuza E., *Wprowadzenie do międzynarodowego prawa humanitarne konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. K. Lankosz, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, Dęblin 2006, s. 32–33; Przybyś M., *Zastosowanie praw człowieka w realiach konfliktu zbrojnego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 1, s. 69–81.

Co to jest etyka wojny?

Pojęcie to nie ma charakteru prawnego i ma co najmniej dwa znaczenia. Pierwsze wiąże się z próbą moralnego uzasadnienia zabijania na wojnie. Wynika to z faktu, że wojna oznacza naruszenie podstaw egzystencji społecznej, czyli przyzwolenie na zabijanie. Drugie znaczenie stanowi próbę uzasadnienia stosowania określonych metod i środków walki, które mają powodować jak najmniejsze cierpienie.

Ze względu na historię debata na temat etyczności wojny w Polsce miała charakter znikomy. Naród polski w ciągu ostatnich 300 lat głównie padał ofiarą działań zbrojnych innych państw.

Walka z przeciwnikiem była walką w samoobronie, która zawsze znajduje lepsze uzasadnienie moralne niż ofensywne działania zaborcze lub najeżdźcze. Dotyczy to zarówno samego uzasadnienia wojny, jak również metod walki.

W wymiarze globalnym etyka wojny została ukształtowana przez systemy religijne, filozoficzne – a w konsekwencji – prawne. Etyka wojny pozwala na pozbawienie życia przeciwnika, zarówno w ataku, jak i obronie. W praktyce taka konstrukcja przypomina pod pewnymi względami kontratyp w prawie karnym. Podobnie Kościół rzymskokatolicki postrzegał wojnę jako zło, którego jednak nie da się całkowicie wyeliminować.

W obecnej debacie poświęconej etyce wojny niezmiennie ścierają się różne stanowiska – od wielorakiego rozumienia pacyfizmu, który wyklucza w całości lub części działania wojenne po postawy, które zakładają przyzwolenie na użycie przemocy o charakterze konfliktu zbrojnego. Ponadto stale przewijają się w debacie poglądy radykalne, które można sprowadzić do łacińskiej sentencji *inter arma silent leges*, an-

gielskiego *all's fair in love and war* czy niemieckiego *Kriegsraison geht vor Kriegsmanier*.

Debata na temat etyczności określonych działań wojennych rozgorzała z nową mocą na arenie międzynarodowej po atakach na World Trade Center w 2001 r. Od tego czasu USA rozpoczęły światową wojnę z terroryzmem, którą niekiedy prowadzono w sposób nieetyczny na poziomie instytucjonalnym. Dzisiaj zainteresowanie etyków i filozofów skupia się w szczególności na środkach walki. Postępująca autonomizacja robotów używanych w konfliktach zbrojnych może prowadzić do coraz szerszej dehumanizacji wojny.

Oprac. P. Łubiński

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Łubiński P., *Ku zwiększonej autonomiczności: postępująca autonomiczność kluczowych procesów decyzyjnych w systemach bojowych* [w] *Systemy dronów bojowych: analiza problemów i odpowiedź społeczeństwa obywatelskiego*, red. J. Kowalewski, K. Kowalczevska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015; Żuradzki T., *Etyka wojny a dopuszczalność zabijania*, „Diametros” 2010, nr 25.

II. Status prawny uczestników działań zbrojnych

Kim jest kombatant w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego?

Kombatant to najogólniej osoba uprawniona do walki w świetle prawa międzynarodowego. Państwo autoryzuje pewne kategorie osób do prowadzenia walki zbrojnej. Autoryzacja ta jest wynikiem implementowania MPHKZ do krajowych porządków prawnych. Kombatant nie może być ukarany za udział w walce zbrojnej. Inna osoba walcząca, która nie posiada takiego statusu, może z tego tytułu odpowiadać karnie.

Zgodnie w wymogami Konwencji Genewskich z 1949 r., kombatantami będą:

- 1) członkowie sił zbrojnych Strony w konflikcie, jak również członkowie milicji i oddziałów ochotniczych, stanowiących część tych sił zbrojnych,
- 2) członkowie innych milicji i innych oddziałów ochotniczych, włączając w to członków zorganizowanych ruchów oporu, należących do jednej ze Stron w konflikcie i działających poza granicami lub w granicach własnego terytorium, nawet jeżeli do terytorium jest okupowane, pod warunkiem, że te milicje lub oddziały ochotnicze, włączając w to zorganizowane ruchy oporu, odpowiadają następującym warunkom:
 - a) mają na czele osobę odpowiedzialną za swych podwładnych;
 - b) noszą stały i dający się z daleka rozpoznać znak rozpoznawczy;
 - c) jawnie noszą broń;
 - d) przestrzegają w swych działaniach praw i zwyczajów wojny;

3) członkowie regularnych sił zbrojnych, którzy podają się za podlegających rządowi lub władzy nie uznanym przez Mocarstwo zatrzymujące,

4) ludność terytorium nie okupowanego, która przy zbliżaniu się nieprzyjaciela chwytta spontanicznie za broń, aby stawić opór inwazji, a nie miała czasu zorganizować się w regularne siły zbrojne, jeżeli jawnie nosi broń i przestrzega praw i zwyczajów wojennych (*levée en masse*). Nie każda osoba, która wchodzi w skład sił zbrojnych, jest kombatantem. Niekombatanci – członkowie sił zbrojnych, to np. służby medyczne czy kapelani – winni oni być traktowani jak niekombatanci z uwzględnieniem zasad prawa międzynarodowego.

Osoby nienależące do sił zbrojnych danego państwa i niebiorące aktywnego udziału w działaniach zbrojnych określa się mianem osób cywilnych. W przypadku zaistnienia wątpliwości co do statusu danej osoby, należy się kierować domniemaniem, że jest to osoba cywilna.

Oprac. P. Łubiński

Bibliografia:

Łubiński P., *Ochrona ludności cywilnej. Ochrona uchodźców* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014; Łubiński P., *Status kombatanta, ochrona i uprawnienia jeńców wojennych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Materiał szkoleniowy dla szeregowych*, red. Z. Falkowski, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2013; Randzio-Sajkowska K., Sajkowski M., *Ochrona osób cywilnych w konfliktach zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. K. Lankosz, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, Dęblin 2006.

Kto jest celem w konfliktach międzynarodowych a kto w niemiędzynarodowych?

Celem w konfliktach zbrojnych są osoby, które biorą udział w działaniach zbrojnych. Katalog celów oraz możliwości ich atakowania różni się w zależności od kwalifikacji danego konfliktu jako międzynarodowego albo niemiędzynarodowego oraz statusu danej osoby.

W przypadku konfliktu międzynarodowego ludność dzielimy na kombatantów oraz osoby cywilne. Celem są kombatanci, a więc członkowie wszelkich zorganizowanych sił, grup, oddziałów zbrojnych walczących na rzecz danego państwa (zarówno o charakterze regularnym, jak i nieregularnym – zob. art. 4 A KG III, art. 43 ust. 1 PD I). Kombatant może być zaatakowany przez innego kombatanta w każdym czasie, bez względu na to, jakiej działalności w danym momencie się oddaje. Każdy, kto nie jest klasyfikowany jako kombatant, musi być traktowany jako osoba cywilna i podlega ochronie przed atakami (art. 50 ust. 1 PD I).

Celem osobowym może być także osoba cywilna, jeśli bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych. Może być ona zaatakowana wyłącznie w trakcie tegoż bezpośredniego udziału, co obejmuje również okres działań przygotowujących do dokonania określonego czynu będącego bezpośrednim udziałem w działaniach zbrojnych, rozmieszczenie się czy powrót z miejsca wykonania czynu. Ponieważ bezpośredni udział w działaniach zbrojnych pozbawia osobę cywilną ochrony, powinien być rozumiany wąsko (należy odróżnić bezpośredni udział od pośredniego zaangażowania). Zgodnie z Wytycznymi Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża w Wytyczne dotyczące interpretacji pojęcia „bezpśredni udział w działaniach zbrojnych” z 2009 r., aby mówić o bezpośrednim udziale w działaniach zbrojnych konieczne jest stwierdzenie, że (1) dany czyn może w sposób szkodliwy wpłynąć na operację wojskową czy zdolności wojskowe strony konfliktu zbrojnego lub (alternatywnie) spowodować śmierć, zranienie bądź zniszczenie osób lub obiektów chronionych przed bezpośrednim atakiem; (2) ist-

nieje bezpośredni związek przyczynowy między czynem a szkodą, która byłaby rezultatem albo tego czynu, albo skoordynowanej operacji wojskowej, której integralną częścią miał być dany czyn; (3) czyn jest zaplanowany w taki sposób, aby bezpośrednio osiągnąć wymagany próg szkody w celu wsparcia jednej strony konfliktu i by zaszkodzić jego drugiej stronie.

W przypadku konfliktu niemiędzynarodowego celem wojskowym są wszystkie osoby biorące bezpośredni udział w działaniach zbrojnych – z tym, że zgodnie z wspomnianymi wyżej Wytycznymi MKCK, członkowie grup zbrojnych, którzy mają funkcję bojową, jak i członkowie państwowych sił zbrojnych mogą być atakowani w każdym czasie, gdyż przyjmuje się, że stale są zaangażowani w działania zbrojne.

Oprac. P. Grzebyk

Bibliografia:

Boothby W. H., *The Law of Targeting*, Oxford University Press, Oxford 2012; Grzebyk P., *Cele osobowe i rzeczowe w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2018, s. 72–136; Henderson I., *The Contemporary Law of Targeting*, Martinus Nijhoff Publishers, Haga 2009, s. 79–123; Melzer N., *Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law*, International Committee of the Red Cross, Genewa 2009; Sassóli M., *International Humanitarian Law. Rules, Controversies and Solution to Problems Arising in Warfare*, Edward Elgar, Cheltenham 2019, s. 350–360.

Jaki jest stosunek Dokumentu Montreux do przepisów MPH?

Od lat 90-tych XX wieku państwa podczas konfliktów zbrojnych zaczęły przenosić pewne zadania do prywatnych firm wojskowych (Private Military Companies, PMC) i prywatnych firm ochrony (Private Security Companies, PSC). Stosowane jest również określenie Private Military and Security Companies (PMSC). Nadzór i kontrola nad ich działalnością pozostawała fragmentaryczna. Dokument Montreux, zainicjowany przez rząd Konfederacji Szwajcarskiej i MKCK w 2006 r., a sfinalizowany w 2008 r., ma na celu poprawę zgodności działań PMSC z międzynarodowym prawem humanitarnym

i prawami człowieka. Prywatni dostawcy usług wojskowych i ochrony są coraz częściej obecni w konfliktach zbrojnych, a charakter podejmowanych przez nich działań zmienia się, zbliżając się do formy operacji wojskowych. Świadczone usługi obejmują ochronę budynków, ochronę osób, eskortowanie konwojów pomocy humanitarnej, szkolenie i doradzanie siłom zbrojnym, obsługę złożonych systemów uzbrojenia, przetrzymywanie jeńców, a nawet gromadzenie danych wywiadowczych. Oferowane działania mogą obejmować również bezpośredni udział w działaniach wojennych.

Zgodnie z powszechnie akceptowanymi zasadami, podmiotami podlegającymi normom prawa międzynarodowego są państwa i organizacje międzynarodowe oraz, w szczególnych wypadkach, organizacje walczące o niepodległość swego narodu. W rezultacie one ponoszą odpowiedzialność za działania osób fizycznych działających w ich imieniu. Brak jest natomiast w prawie międzynarodowym reguł określających zasady odpowiedzialności osób prawnych. Pojawiło się zatem zagrożenie bezkarności za naruszenia prawa międzynarodowego przez PMSC. Dokument Montreux zbudowany jest z dwóch części. Pierwsza z nich przypomina państwom akceptującym ten dokument o ciążących na nich obowiązkach wynikających z międzynarodowego prawa humanitarnego oraz praw człowieka, także w kontekście działań niepublicznej osoby prawnej, podległej Umawiającemu się Państwu, w oparciu o zwyczajowe prawo międzynarodowe. Ponadto część ta zawiera obowiązki PMSC i ich personelu oraz zasady odpowiedzialności przełożonych. W części drugiej zawarto dobre praktyki w zakresie regulacji PMSC, broni i usług zbrojnych, ustanowienie przejrzystych systemów, warunków udzielania licencji i przyjmowanie środków w celu poprawy nadzoru i odpowiedzialności. Te dobre praktyki mają na celu, między innymi, wspieranie państw w realizacji ich zobowiązań wynikających z międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka.

Oprac. P.K. Marszałek

Bibliografia:

Flynn S.E., Prieto D.B., *Neglected Defense. Mobilizing the Private Sector to Support Homeland Security*, „Council on Foreign Relations Report” 2006, nr 13, s. 11–33; Marszałek P.K., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Dokumenty*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2019; *Private military and security companies*, Federal Department of Foreign Affairs (FDFA), <https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies.html> [dostęp: 5 sierpnia 2019]; Szozda Ł., *Prywatne firmy wojskowe*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2006, z. 2, s. 206–218; *The Montreux Document*, Federal Department of Foreign Affairs (FDFA), <https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html> [dostęp: 5 sierpnia 2019].

Jakie wymogi musi spełnić PMSC według zasad Dokumentu Montreux?

Dokument Montreux powstały w 2008 r., z inicjatywy rządu Konfederacji Szwajcarskiej i MKCK oraz akceptowany przez 56 państw (stan na czerwiec 2019 r.), w tym Polskę, oraz 3 organizacje międzynarodowe (UE, OBWE i NATO), określa warunki, jakie powinny spełniać Private Military and Security Companies (PMSC), aby ubiegać się o zlecenie świadczenia usług zbrojnych i niezbrojnych przez zainteresowane państwa. Zgodnie z zasadami określonymi w Dokumencie Montreux, na PMSC ciąży obowiązek przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego oraz praw człowieka nałożony na nie przez obowiązujące prawo krajowe, w tym także prawo karne, prawo podatkowe, prawo dotyczące cudzoziemców i prawo pracy, a nade wszystko przepisów określających świadczenie usług wojskowych i ochrony przez prywatnych dostawców takich usług. Podobne obowiązki ciążą na personelu PMSC, który musi przestrzegać zarówno prawa krajowego swojej przynależności państwowej, jak i prawa krajowego państw, na terytorium których PMSC wykonują zleczone zadania. Aby ten cel osiągnąć, PMSC muszą wykazać się posiadaniem wiarygodnego poświadczenia, że nie brały udziału w poważnych przestępstwach, w tym przestępczości zorganizowanej, przestępstwach z użyciem przemocy, przestępstwach seksualnych, sta-

nowiących naruszenie międzynarodowego prawa humanitarnego oraz przekupstwa i korupcji. Gdyby jednak w przeszłości były zaangażowane w działania niezgodne z prawem, muszą w sposób wiarygodny wykazać, że podjęły odpowiednie działania, aby zaradzić takiej sytuacji, w tym poprzez skuteczne współdziałanie z władzami publicznymi, podjęcie środków dyscyplinarnych wobec personelu odpowiedzialnego za naruszenia oraz zapewnienie osobom poszkodowanym ich działaniem odpowiedniego odszkodowania. W związku z tym muszą wykazać, że przeprowadziły szeroko zakrojone dochodzenie, w ramach obowiązującego prawa, dla udowodnienia, że ich personel, szczególnie ten zobowiązany do noszenia broni w ramach wykonywania swoich obowiązków, nie brał udziału w poważnym przestępstwie lub nie został niesłusznie zwolniony z sił zbrojnych lub sił bezpieczeństwa. Ponadto musi wykazać, że w przeszłości nie cofnięto mu wymaganych zezwoleń za niewłaściwe działanie jego personelu. PMSC musi charakteryzować się właściwą kondycją finansową i ekonomiczną oraz prowadzić dokładną i aktualną dokumentację dotyczącą personelu i mienia, w szczególności w odniesieniu do broni i amunicji, dostępną na żądanie właściwych organów każdego zainteresowanego państwa. Personel PMSC musi również przejść certyfikowane przeszkolenie w celu przestrzegania przepisów prawa krajowego, międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka.

Oprac. P.K. Marszałek

Bibliografia:

Flynn S.E., Prieto D.B., *Neglected Defense. Mobilizing the Private Sector to Support Homeland Security*, „Council on Foreign Relations Report” 2006, nr 13, s. 11–33; Marszałek P.K., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Dokumenty*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2019; *Private military and security companies*, Federal Department of Foreign Affairs (FDFA), <https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies.html> [dostęp: 5 sierpnia 2019]; Szozda Ł., *Prywatne firmy wojskowe*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2006, z. 2, s. 206–218; *The Montreux Document*, Federal Department of Foreign Affairs (FDFA), <https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html> [dostęp: 5 sierpnia 2019].

Jakimi kryteriami powinny kierować się państwa przy wyborze PMSC?

Dokument Montreux zawiera dobre praktyki, jakimi państwa powinny kierować się zamierzając angażować Private Military and Security Companies (PMSC). W dokumencie tym zdefiniowano trzy kategorie państw: Umawiające się Państwa, Państwa Terytorialne i Państwa Macierzyste. Umawiające się Państwa definiowane są jako te zawierające umowy z PMSC na świadczenie usług w sferze wojskowej i ochrony. Państwami Terytorialnymi są państwa, na terytorium których działają PMSC. Natomiast do Państw Macierzystych zaliczono te, w których PMSC są zarejestrowane lub w których PMSC mają swoją główną siedzibę. Którekolwiek z państw, zamierzających powierzyć PMSC wykonanie określonych zadań w sferze bezpieczeństwa, powinno w pierwszym rzędzie sprawdzić wiarygodność zleceniobiorcy. Sprawdzenie wiarygodności powinno polegać na ustaleniu, czy PMSC posiada wiarygodne poświadczenie, że nie brał udziału w poważnych przestępstwach oraz naruszeniach międzynarodowego prawa humanitarnego, a ponadto w przestępstwach przekupstwa i korupcji. W przypadku, gdy personel był zaangażowany w działania niezgodne z prawem, należy sprawdzić, czy podjął skuteczne współdziałanie z władzami publicznymi oraz zapewnił osobom poszkodowanym ich działaniem odpowiednie odszkodowanie. PMSC powinno legitymować się wiarygodnymi poświadczeniami, że zatrudniany personel nie brał udziału w poważnych przestępstwach lub nie został niesłusznie zwolniony z sił zbrojnych lub sił bezpieczeństwa. Należy też ustalić, czy wcześniej nie cofnięto PMSC zezwolenia za niewłaściwe działanie PMSC i jego personelu. Powinno się uwzględnić możliwości finansowe i ekonomiczne PMSC oraz czy PMSC prowadzi dokładną i aktualną dokumentację personelu i mienia, w szczególności w odniesieniu do broni i amunicji. Sprawdzić należy, czy personel jest na bieżąco szkolony w zakresie przestrzegania przepisów prawa krajowego, międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka, ale także przepisów dotyczących użycia siły i broni

palnej, kwestii religijnych, genderowych i kulturowych oraz szacunku dla ludności miejscowej, rozpatrywania skarg, stosowanych środków przeciwko przekupstwu i korupcji. Poziom szkolenia powinien być monitorowany. Sprawdzić należy, czy sprzęt pozyskiwany przez PMSC, w szczególności broń, nabywany jest zgodnie z prawem, a jego użycie nie jest zabronione przez prawo międzynarodowe. Ponadto, należy ustalić, czy obowiązujące w PMSC przepisy i instrukcje uwzględniają poszanowanie dla międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka, a także zawierają poszanowanie dla dobrostanu personelu chronionego prawem pracy.

Oprac. P.K. Marszałek

Bibliografia:

Cusumano E., *Regulating private military and security companies. A multifaceted and multilayered approach*, „European University Institute Working Papers. Academy of European Law” 2009, nr 11, s. 8–31; Drew Ph., McLaughlin R., *Handbook on the Use of Force for Private Security Companies*, Oceans Beyond Piracy, Broomfield 2016, passim; Marszałek P.K., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Dokumenty*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2019; Oppen Ardanaz van G., *The Use of Private Military Companies in Peacekeeping and Crisis Management. Policy Paper*, https://www.academia.edu/37884561/The_use_of_Private_Military_Companies_in_Peacekeeping_and_Crisis_Management_Policy_Paper [dostęp: 6 sierpnia 2019]; *The Montreux Document*, Federal Department of Foreign Affairs (FDFA), <https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html> [dostęp: 5 sierpnia 2019].

Jaki powinien być tryb udzielania zezwoleń na funkcjonowanie PMSC?

Dokument Montreux zaleca Państwom Terytorialnym, zdefiniowanym jako państwa, na terytorium których działają PMSC, wprowadzenie wymogu uzyskania zezwolenia na świadczenie usług wojskowych i ochrony na ich terytorium. Powinny być to zezwolenia czasowe i odnawialne (tzw. licencje korporacyjne) oraz specjalne licencje na prowadzenie określonych usług. Odrębne licencje na świadczenie usług wojskowych i ochrony przez PMSC powinny uzyskiwać osoby fizyczne. Dla osiągnięcia tego celu Państwa Terytorialne

powinny wyznaczać centralny organ właściwy do udzielania zezwoleń, do którego powinien być przydzielony odpowiednio wyszkolony personel wraz z odpowiednimi zasobami zapewniającymi terminowe udzielanie zezwoleń. Przy udzielaniu zezwoleń należy oceniać zdolność PMSC do prowadzenia działalności zgodnie z odpowiednim prawem krajowym, międzynarodowym prawem humanitarnym i prawami człowieka, uwzględniając ryzyka związane ze świadczeniem usług. Oceny powinny być formułowane w oparciu o pozyskane informacje dotyczące najważniejszych usług świadczonych przez PMSC w przeszłości, pozyskane referencje od klientów, na rzecz których PMSC w przeszłości świadczyło usługi, także tych z terytorium Państwa Terytorialnego, pozyskane informacje na temat struktury własnościowej PMSC oraz zweryfikowanej przeszłości PMSC i jego personelu, z uwzględnieniem relacji z podwykonawcami, firmami zależnymi i przedsięwzięciami. Procedury udzielania zezwoleń powinny mieć zapewnioną przejrzystość poprzez upublicznienie przepisów dotyczących udzielania zezwoleń, upublicznienie informacji na temat udzielonych zezwoleń, w tym na temat upoważnionych PMSC oraz liczby ich personelu, publikowanie przeglądu sprawozdań o incydentach lub skargach oraz sankcjach, w przypadku udowodnienia niewłaściwego działania. Udzielając zezwolenia Państwo Terytorialne powinno uwzględniać zapewnienie przez PMSC i jego podwykonawców poszanowania prawa krajowego, międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka poprzez prowadzenie właściwych szkoleń swojego personelu oraz wdrażanie wewnętrznej polityki dotyczącej międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka, w szczególności w zakresie użycia siły i broni palnej, a także polityki przeciwdziałania przekupstwu i korupcji, istnienie środków monitorowania i nadzoru oraz mechanizmów wewnętrznej odpowiedzialności. Należy również analizować zasady nabywania broni, zwłaszcza niezgodnego z prawem lub której użycie jest zakazane przez prawo międzynarodowe. Uwzględnić ponadto należy poszanowanie PMSC dla zapewnienia dobrostanu swojego personelu.

Oprac. P.K. Marszałek

Bibliografia:

Cusumano E., *Regulating private military and security companies. A multifaceted and multilayered approach*, „European University Institute Working Papers. Academy Of European Law” 2009, nr 11, s. 8–31. 2. Drew Ph., McLaughlin R., *Handbook on the Use of Force for Private Security Companies*, Oceans Beyond Piracy, Broomfield 2016, passim; Marszałek P.K., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Dokumenty*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2019; Oppen Ardanaz van G., *The use of Private Military Companies in Peacekeeping and Crisis Management. Policy Paper*, https://www.academia.edu/37884561/The_use_of_Private_Military_Companies_in_Peacekeeping_and_Crisis_Management_Policy_Paper [dostęp: 6 sierpnia 2019]; *The Montreux Document*, Federal Department of Foreign Affairs (FDFA), <https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html> [dostęp: 5 sierpnia 2019].

Jakie zasady zalicza się do dobrych praktyk wymaganych od państw przystępujących do Dokumentu Montreux?

Dokument Montreux jest zbiorem dobrych praktyk ukierunkowujących działania państw zamierzających korzystać z usług Private Military and Security Companies (PMSC). Przede wszystkim, państwa rozważające zawieranie umów z PMSC powinny ocenić, czy obowiązujące w ich krajach ustawodawstwo, dotyczące zamówień publicznych i zawierania umów, jest odpowiednie dla zawierania umów z PMSC. Jest to kwestia szczególnie istotna w przypadku, gdy świadczone przez PMSC usługi miałyby być realizowane w państwie, w którym istnieje ograniczona możliwość egzekwowania prawa lub stanowienia nowych przepisów. Określone w Dokumencie Montreux dobre praktyki obejmują następujące kwestie: określenie usług świadczonych przez PMSC, stosowane procedury wyboru i zawierania umów z PMSC, określenie kryteriów wyboru PMSC, określenie warunków umowy z PMSC, monitorowanie właściwego działania PMSC i zapewnienie odpowiedzialności, udzielanie zezwoleń na świadczenie usług przez PMSC. Kluczową kwestią jest określenie, jakie usługi mogą być świadczone przez PMSC. Nie wszystkie bowiem działania mogą być podejmowane przez podmioty niepubliczne, szczególnie te,

które mogłyby spowodować zaangażowanie się personelu PMSC w bezpośredni udział w działaniach zbrojnych. Państwo zamierzające zaangażować PMSC powinno wypracować właściwe procedury wylaniania kontrahentów, szczególnie pozwalające na pozyskiwanie informacji o działaniach PMSC w przeszłości, referencji od wcześniejszych klientów PMSC, informacji o strukturze własnościowej PMSC oraz o przeszłości jego personelu. Państwa powinny zapewnić przejrzyste procedury i nadzór nad procesem wyboru PMSC poprzez upublicznianie regulaminów, praktyk i procedur wylaniania i zawierania umów z PMSC oraz udzielania właściwych zezwoleń. Państwa powinny określić właściwe kryteria obejmujące wskaźniki jakościowe istotne dla zapewnienia poszanowania prawa krajowego, międzynarodowego prawa humanitarne i praw człowieka. Do umów z PMSC państwa powinny włączać klauzule umowne i wymogi zapewniające poszanowanie odpowiedniego prawa krajowego, międzynarodowego prawa humanitarne i praw człowieka. Klauzule takie powinny przewidywać możliwość rozwiązania umowy w przypadku nieprzestrzegania warunków umowy. Na państwach spoczywa obowiązek zapewnienia jurysdykcji karnej w ustawodawstwie krajowym zapewniającej pociąganie do odpowiedzialności PMSC i jego personel za naruszenia prawa krajowego, międzynarodowego prawa humanitarne i praw człowieka.

Oprac. P.K. Marszałek

Bibliografia:

Cusumano E., *Regulating private military and security companies. A multifaceted and multilayered approach*, „European University Institute Working Papers. Academy Of European Law” 2009, nr 11, s. 8–31; Drew Ph., McLaughlin R., *Handbook on the Use of Force for Private Security Companies*, Oceans Beyond Piracy, Broomfield 2016, passim; Marszałek P.K., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Dokumenty*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2019; Oppen Ardanaz van G., *The use of Private Military Companies in Peacekeeping and Crisis Management. Policy Paper*, https://www.academia.edu/37884561/The_use_of_Private_Military_Companies_in_Peacekeeping_and_Crisis_Management_Policy_Paper [dostęp: 6 sierpnia 2019]; *The Montreux Document*, Federal Department of Foreign Affairs (FDFA), <https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html> [dostęp: 5 sierpnia 2019].

III.

Wojskowe i cywilne jednostki medyczne

Jakie znaczenie dla ochrony wojskowych służb medycznych oraz rannych i chorych podczas wojny miało przyjęcie Konwencji Genewskiej z 22 sierpnia 1864 r.?

Wojskowe służby medyczne stanowią integralną część sił zbrojnych współczesnych państw. Chociaż w ciągu wieków medycy często towarzyszyli wojskom, to jednak ich status przez długi czas nie był uregulowany stosownymi rozwiązaniami prawa międzynarodowego. XIX wiek obfitował w liczne wojny i krwawe bitwy, których efektem często były klęski humanitarne. Przykładem są walki, które miały miejsce podczas wojen napoleońskich, wojny krymskiej oraz wojny francusko-austriackiej, której tragicznym finałem była bitwa pod Solferino w dniu 24 czerwca 1859 r. To ostatnie zdarzenie przyczyniło się do przyjęcia w dniu 22 sierpnia 1864 r. Konwencji Genewskiej, dokumentu obejmującego ochroną prawa międzynarodowego ofiary wojen i personel medyczny. Istota dokumentu sprowadza się do czterech podstawowych zasad stanowiących fundament, na którym oparto współczesne umowy prawa humanitarnego w zakresie ochrony służb medycznych oraz rannych i chorych podczas konfliktu zbrojnego. W świetle pierwszej zasady, wojskowe służby medyczne na polu walki powinny być szanowane i chronione, co oznacza, że nie wolno ich atakować środkami wojskowymi. Kolejna zasada wprowadziła znak wyróżniający wojskowe służby medyczne, jakim jest czerwony krzyż umieszczony na białym tle. Trzecia zasada określiła ich status, wskazując, że wojskowe służby medyczne na polu walki pozostają neutralne, a to oznacza, że nie mogą one brać czynnego udziału w walce i zwalczać kombatantów przeciwnika. Ostatnia zasada nakazała objąć opieką medyczną wszystkich rannych i chorych zebranych z pola walki bez względu na kraj pochodzenia.

W przyjętych 12 sierpnia 1949 r. czterech konwencjach genewskich znajdują się przepisy w znacznej części określające zasady funkcjonowania wojskowych służb medycznych podczas wojen. W odniesieniu do tej grupy członków sił zbrojnych konwencje genewskie z 1949 r.,

jak również przyjęte w 1977 r. protokoły dodatkowe nie tylko doprecyzowały zasady ich ochrony i wzmocniły pod względem prawnym, ale również objęły swoją ochroną personel cywilnej służby zdrowia niosący pomoc wszystkim ofiarom konfliktu zbrojnego.

Oprac. W. Bieńkowski

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Flemming M., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów*, M. Gąska, E. Mikos-Skuza (uzupełnienie i redakcja), Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003; Flemming M., *Służby medyczne w czasie konfliktu zbrojnego w świetle prawa międzynarodowego*, MON Zdr. 230/92, Warszawa 1992; Leško T., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982; Mulinem F. de, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.

Jaki jest podział wojskowego personelu medycznego, jakie są jego zadania, obowiązki i przywileje w świetle I Konwencji Genewskiej z 1949 r. i Protokołu dodatkowego I z 1977 r.?

Prawo humanitarne wyróżnia dwie grupy wojskowego personelu medycznego:

- personel stały, który jest przeznaczony do celów medycznych na czas nieokreślony;
- personel czasowy, który jest wyznaczony do celów medycznych przez czas ograniczony. Podział ten w oczywisty sposób wynika z zadań wojskowych służb medycznych określonych w I KG z 1949 r., do których należy:

- wyszukiwanie i zbieranie rannych i chorych;
- transportowanie rannych i chorych;
- leczenie rannych i chorych;
- zapobieganie chorobom.

Zastosowany podział personelu medycznego wynika z tego, że do wykonywania dwóch pierwszych rodzajów zadań nie są wymagane wysokie kwalifikacje i wystarczy krótkotrwałe przeszkolenie. Zatem do czasowego personelu medycznego zalicza się żołnierzy wykonujących doraźnie zadania medyczne poprzez wyznaczenie. Osoby te, nie będące medykami, zostają wyznaczone rozkazem dowódcy

do wykonania prostych zadań medycznych, jakimi są wyszukiwanie i zbieranie rannych i chorych (noszowi) oraz ich transportowanie (np. kierowcy). Na czas wykonywania zadania ustaje status kombatanta. Wymienione zadania wykonywane są przez określony czas, a po ich zrealizowaniu, personel czasowy staje się ponownie kombatantami. W czasie wykonywania zadań medycznych zakres ochrony prawnej czasowego personelu medycznego jest taki sam, jak personelu stałego. Istotne jest, aby podczas wykonywania czynności medycznych personel czasowy nie wykonywał zadań bojowych, ani nie był do nich zmuszany.

Do stałego personelu medycznego zalicza się tych członków sił zbrojnych, którzy ze względu na swoje wykształcenie wykonują zawody medyczne. Są nimi: lekarze, stomatolodzy, farmaceuci, rehabilitanci, diagności laboratoryjni, pielęgniarki, ratownicy medyczni, technicy rtg., protetycy, etc. Zalicza się do niego również personel pomocniczy (logistyczny) zabezpieczający działalność służb medycznych.

Personel medyczny nie może zrzec się swych szczególnych uprawnień nadanych mu przez prawo międzynarodowe. Niedopuszczalne jest zatem łączenie funkcji humanitarnej wykonywanej przez członków wojskowej służby zdrowia z funkcją bojową zastrzeżoną dla kombatantów. Dowódcy wojskowi powinni natomiast dopilnować, aby ich podwładni nie atakowali personelu medycznego i zawsze udzielali mu pomocy przy wykonywaniu zadań.

Oprac. W. Bieńkowski

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Flemming M., *Stużby medyczne w czasie konfliktu zbrojnego w świetle prawa międzynarodowego*, MON Zdr. 230/92, Warszawa 1992; Henckaerts J.-M., *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarnemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego* (tłum. M. Sajkowski), Polski Czerwony Krzyż, Warszawa 2006; Leško T., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982; Mulinem F. de, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.

W jaki sposób według MPH są oznaczane i chronione wojskowe służby medyczne?

Konwencja Genewska z 1864 r. wprowadziła znak ochronny w postaci czerwonego krzyża na białym polu dla oznaczenia szpitali, ambulanśów i transportów ewakuacyjnych oraz dla personelu zneutralizowanego. Szczegółowe uregulowania w zakresie znaku ochronnego pojawiły się w późniejszych dokumentach.

Personel wojskowej służby zdrowia powinien być oznaczony emblematem rozpoznawczo-ochronnym w postaci opaski z właściwym znakiem, noszonej na lewym ramieniu oraz posiadania karty tożsamości potwierdzającej jego status. Opaska powinna być wykonana z materiału odpornego na działanie czynników atmosferycznych i dla uwiarygodnienia opatrzona pieczęcią jednostki wojskowej, która ją wydała.

Do przewozu rannych i chorych może być wykorzystywany transport lądowy, lotniczy oraz wodny. Każdy sprzęt służący do transportu medycznego podlega ochronie. Sprzęt ten powinien być oznakowany znakiem rozpoznawczym, ale nie istnieje bezwzględny obowiązek jego stosowania. Doświadczenia z wojen wskazują jednak, że takie oznaczenie jest ważne dla ochrony życia i zdrowia transportowanych rannych i chorych. Sprzęt transportu medycznego nie może być używany do działań na szkodę nieprzyjaciela. Szczególnie dotyczy to sanitarnych statków powietrznych, które nie mogą być wykorzystywane do prowadzenia rozpoznania, przewozu żołnierzy i zaopatrzenia oraz sprzętu bojowego. Gdyby wystąpiła jednak konieczność wykorzystania środków transportu medycznego do innych zadań niż sanitarne, to może on zostać użyty pod warunkiem zakrycia znaków rozpoznawczych. Środki transportu sanitarnego nie mogą być uzbrojone, jednak na ich pokładach może znajdować się broń odebrana rannym, którą po dostarczeniu rannych do punktów opatrunkowych należy przekazać właściwym służbom wojskowym.

Rozwiązania przyjęte w PD I wzmocniły zakres możliwości identyfikacji środków transportu sanitarnego poprzez zastosowanie sygnałów rozpoznawczych. W zakresie rozpoznania wzro-

kowego sprzęt sanitarny powinien być wyposażony w sygnał świetlny w postaci niebieskiego światła błyskawicy. Kolejnym elementem ochronnym jest zastosowanie systemu radarowego wtórnego dozoru, pozwalającego na zidentyfikowanie lecącego statku powietrznego jako jednostki sanitarnej.

W odniesieniu do statków medycznych sposób ich ochrony jest podobny jak lotniczych środków transportu sanitarnego. Dodatkowo statki szpitalne, w celu wzmocnienia ich ochrony, mogą stosować sygnały rozpoznawcze podobnie jak to ma miejsce w odniesieniu do statków powietrznych. Zaleca się również aby posiadały one urządzenia do emitowania sygnałów podwodnych (sonar), umożliwiających ich identyfikację przez okręty podwodne.

Oprac. W. Bieńkowski

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Flemming M., *Służby medyczne w czasie konfliktu zbrojnego w świetle prawa międzynarodowego*, MON Zdr. 230/92, Warszawa 1992; Henckaerts J.-M., *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarne: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego* (tłum. M. Sajkowski), Polski Czerwony Krzyż, Warszawa 2006; Leško T., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982; Mulinem F. de, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.

Czym są i jaki jest zakres działania oraz ochrony cywilnych jednostek medycznych oraz cywilnego personelu medycznego i duchownego w świetle międzynarodowego prawa humanitarne?

Cywilne jednostki medyczne oraz ich personel posiadają ten sam status, co wojskowa służba medyczna. Wszelkie postanowienia wynikające z przepisów konwencji genewskich oraz protokołów dodatkowych dotyczące wojskowego personelu medycznego i duchownego, zakładów medycznych i środków medycznych stosuje się także do ich odpowiedników w cywilnej służbie medycznej. Podstawą jest bezwzględny zakaz ich atakowania oraz szanowanie i ochro-

na we wszelkich okolicznościach. W przypadku okupacji państwo okupacyjne zapewnia możliwość wykonywania swoich zadań personelowi i placówkom medycznym.

Cywilne – podobnie jak i wojskowe – jednostki medyczne nie mogą służyć do ochrony celów wojskowych przed atakiem. Personel tych jednostek może być wyposażony w lekką broń osobistą do obrony własnej lub rannych i chorych znajdujących się pod jego opieką. Może być ponadto chroniony przez uzbrojonego w taką broń wartownika lub eskortę. Również na terenie cywilnego obiektu medycznego może znajdować się lekka broń i amunicja odebrana rannym i chorym, a nie przekazana jeszcze odpowiedniej służbie. Na takim terenie mogą przebywać również członkowie sił zbrojnych lub inni kombatanci pozostający pod opieką medyczną. Personel cywilny medyczny i duchowny korzysta w każdych okolicznościach z po-szanowania i ochrony. Powinna mu zostać udzielona ponadto wszelka pomoc, jeżeli na obszarze jego działania funkcjonowanie w zakresie opieki medycznej i duchowej zostało zakłócone. Personel ten powinien mieć dostęp wszędzie

tam, gdzie jego obecność jest niezbędna. Należy też dodać, że nie może on być zmuszony do wykonywania innych zadań niż te, do których został powołany. Dotyczy to także terenów okupowanych. Personel medyczny i duchowny nie może być karany za swoją działalność, w tym za odmowę udzielania informacji dotyczących pacjentów będących pod ich opieką, jeżeli byłoby one szkodliwe dla tych pacjentów lub ich rodzin. Jedynie zgłaszanie zaistnienia chorób zakaźnych jest zgodne z przepisami.

Ludność cywilna wobec rannych, chorych i rozbitków nie powinna dopuszczać się żadnych aktów przemocy, a działalność humanitarna w tym zakresie nie podlega ściganiu, skazywaniu, karaniu czy też wyrządzaniu jakichkolwiek krzywd.

Oprac. J. Grzebielucha

Bibliografia:

Grzebielucha J., *Podstawowe pojęcia dotyczące prawa wojennego. Żołnierskie reguły prowadzenia walki oraz znaki ochronne używane w trakcie działań zbrojnych*, DWiPO MON, Warszawa 2008; Grzebielucha J., *Stosowanie międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych w walce*, DWiPO MON, Warszawa 2008; Mulinen F. de, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.

IV.

Osoby chronione w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego

Kim jest jeńiec wojenny w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego?

Jeńcem wojennym jest osoba, która znajdując się rękach nieprzyjaciela i spełnia przewidziane prawem międzynarodowym przesłanki, czyli:

1) należy do sił zbrojnych Strony w konflikcie, jak również do milicji i oddziałów ochotniczych, stanowiących część tych sił zbrojnych,

2) jest członkiem innych milicji i innych oddziałów ochotniczych, włączając w to członków zorganizowanych ruchów oporu, należących do jednej ze Stron w konflikcie i działających poza granicami lub w granicach własnego terytorium, nawet jeżeli to terytorium jest okupowane, pod warunkiem, że te milicje lub oddziały ochotnicze, włączając w to zorganizowane ruchy oporu, odpowiadają następującym warunkom:

a) mają na czele osobę odpowiedzialną za swych podwładnych;

b) noszą stały i dający się z daleka rozpoznać znak rozpoznawczy;

c) jawnie noszą broń;

d) przestrzegają w swych działaniach praw i zwyczajów wojny

3) jest członkiem regularnych sił zbrojnych, podających się za podlegających rządowi lub władzy nie uznanym przez Mocarstwo zatrzymujące;

4) należy do osób towarzyszącym siłom zbrojnym, ale nie należy do nich bezpośrednio, jak na przykład cywili członkowie załóg samolotów wojskowych, korespondenci wojenni, dostawcy, pod warunkiem, że otrzymali oni upoważnienie od sił zbrojnych, którym towarzyszą, przy czym te ostatnie obowiązane są wydać im w tym celu kartę tożsamości według załączonego wzoru;

5) należy do członków załóg statków handlowych, włączając w to kapitanów, pilotów i uczniów, oraz członków załóg samolotów cywilnych Stron w konflikcie, o ile nie przysługują im prawo do korzystniejszego traktowania na mocy innych postanowień prawa międzynarodowego;

6) należy do ludności terytorium nie okupowanego, która przy zbliżaniu się nieprzyjaciela chwytła spontanicznie za broń, aby stawić opór inwazji, a nie miała czasu zorganizować

się w regularne siły zbrojne, jeżeli jawnie nosi broń i przestrzega praw i zwyczajów wojennych. Traktowane jak jeńcy wojenni mają być również osoby, które należą lub należały do sił zbrojnych kraju okupowanego, jeżeli z tytułu tej przynależności Mocarstwo okupujące, które je nawet początkowo zwolniło w czasie trwania działań wojennych poza okupowanym przezeń terytorium, uważa za niezbędne ich internowanie, zwłaszcza po nieudanej próbie tych osób połączenia się z siłami zbrojnymi, do których należą i które nadal walczą, lub gdy osoby te nie stawiają się na wezwanie w celu ich internowania.

Oprac. P. Łubiński

Bibliografia:

Cyprian T., Sawicki J., *Prawo norymberskie. Bilans i perspektywy*, Wydawnictwo E. Kuthana, Warszawa 1948; Fleming M., *Jeńcy wojenni. Studium prawno-historyczne*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2000; Melzer N., *Targeted Killing in International Law*, Oxford University Press, Oxford 2008; Pictet J. S., *Commentary on the Third Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War*, ICRC, Geneva 1960, Schabas W., *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge University Press, Cambridge 2004; Zahar A., Sluiter G., *International Criminal Law: A Critical Introduction*, Oxford University Press, Oxford 2008.

Na czym polega istota sprawowania opieki nad rannymi i chorymi wynikająca z ustaleń zawartych w MPH?

Tragicznym skutkiem działań wojennych są zawsze poszkodowani, którzy doznali zranień lub urazów fizycznych i zwyczajowo takie osoby określano mianem rannych i chorych. Protokół dodatkowy I znacznie rozszerzył to pojęcie i obecnie za takowe uznaje się osoby cywilne lub wojskowe, które potrzebują pomocy medycznej i nie biorą udziału w działaniach wojennych. Istotnym czynnikiem wyróżniającym rannego jest wyraźne wskazanie na brak możliwości uczestniczenia w działaniach bojowych z powodu urazu lub choroby oraz potrzeba zapewnienia mu opieki medycznej. Ponadto za wspomniane osoby uważa się również te, które wykazują nieprawidłowości natury medycznej i umysłowej. W PD I rozszerzono pojęcie ran-

nych i chorych włączając do niego przypadki macierzyństwa (kobiety w połogu) oraz noworodki. Do omawianej grupy zaliczają się także ci, którzy mogą potrzebować pomocy medycznej, a więc osoby niepełnosprawne oraz kobiety w ciąży.

I Konwencja Genewska z 1949 r. i PD I określają również podstawowe zasady sprawowania opieki medycznej nad rannymi, chorymi i rozbitkami. Wszyscy ranni, chorzy i rozbitkowie, niezależnie od tego, do której strony konfliktu należą, powinni być w każdych okolicznościach szanowani i chronieni. Zawsze należy ich traktować humanitarnie, a pomoc medyczna powinna im być udzielona w możliwie największym rozmiarze i najkrótszym czasie.

Zastosowane leczenie powinno zostać podjęte w takim zakresie, jakiego wymaga stan poszkodowanego, przy czym należy uwzględnić możliwości wynikające z uwarunkowań wojennych. W odniesieniu do rannych i chorych należących do przeciwnych stron konfliktu, nie należy czynić między nimi różnic innych niż te, które wynikają ze względów medycznych. Prawo humanitarne zabrania dokonywania wszelkich zamachów na życie rannych i chorych, które mogą polegać na ich dobijaniu lub wyniszczaniu, torturowaniu lub dokonywaniu na nich doświadczeń biologicznych. Oprócz tego zabronione jest pozostawianie rannych i chorych w sposób zamierzony bez pomocy lekarskiej lub bez opieki, jak również celowe stwarzanie warunków, które mogą ich narazić na zarażenie się lub zakażenie.

W sytuacji, gdyby w wyniku niekorzystnego dla siebie przebiegu działań wojennych jedna ze stron konfliktu była zmuszona do pozostawienia rannych lub chorych swemu przeciwnikowi, to wówczas powinna pozostawić wraz z nimi – o ile uwarunkowania bojowe na to pozwolą – część swego personelu medycznego wraz z lekami i środkami opatrunkowymi.

Oprac. W. Bieńkowski

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Flemming M., *Służby medyczne w czasie konfliktu zbrojnego w świetle prawa międzynarodowego*, MON Zdr. 230/92, Warszawa 1992; Henckaerts J.-M., *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarnemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego* (tłum. M. Sajkowski), Polski Czerwony Krzyż, Warszawa 2006; Leško T., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982; Mulinem F. de, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.

wego, MON Zdr. 230/92, Warszawa 1992; Henckaerts J.-M., *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarnemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego* (tłum. M. Sajkowski), Polski Czerwony Krzyż, Warszawa 2006; Leško T., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982; Mulinem F. de, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.

Co oznaczają pojęcia „osoby cywilne” i „ludność cywilna” i jak są one chronione w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego?

Na przestrzeni wieków osoby cywilne, a tym samym i ludność cywilna, podlegały ochronie wynikającej ze zwyczaju prowadzenia wojen i traktowania ludności nieprzyjaciela. Zwyczaj ten był zależny od kręgu kulturowego. Inny był na Starożytnym Wschodzie, a inny na Dalekim Wschodzie, Grecji czy państwie rzymskim. Feudalizm europejski i islam charakteryzowały się: w pierwszym przypadku – zasadą rycerskości, a w drugim przypadku – zakazem zabijania kobiet, dzieci i starców. Jednakże skutek podboju nowo odkrytych ziem masowo na nich występowało ludobójstwo. Dopiero J. J. Rousseau w „Umowie społecznej” wskazał, że wojna jest tylko i wyłącznie stosunkiem między państwami. Pozwoliło to na rozdzielenie pojęcia walczących żołnierzy od ludności cywilnej i stworzenia warunków wzięcia osób niewalczących pod ochronę prawną (np. w Deklaracji Paryskiej z 16 kwietnia 1856 r. wprowadzającej zakaz atakowania statków handlowych oraz uprawiania korsarstwa, czyli zakaz prowadzenia działań zbrojnych przez osoby prywatne). Niemniej należy pamiętać, że z uwagi na charakter ówczesnych działań zbrojnych oraz liczbę uczestniczących w nich żołnierzy, straty wśród ludności cywilnej były także stosunkowo wysokie.

W świetle obecnie obowiązujących uregulowań z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych, a przede wszystkim art. 50 I Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich za osobę cywilną uważa się każdą osobę nie będącą kombatantem, czyli członkiem sił zbrojnych lub też uczestnikiem „levée

en masse” (czyli inaczej osobami cywilnymi zorganizowanymi w grupy posiadające osobę odpowiedzialną za ich działanie, jawnie noszącymi broń podczas podejścia do obiektu ataku oraz odróżniającymi się wyraźnie od pozostałej ludności cywilnej). W przypadku wątpliwości co do statusu takiej osoby, należy ją uważać za osobę cywilną. Ludność cywilną z kolei tworzą pojedyncze osoby cywilne. W przypadku, gdy wśród ludności cywilnej znajdzie się osoba nie będąca z definicji osobą cywilną, to status ludności cywilnej pozostaje niezmienny. Ochrona ludności cywilnej obejmuje traktowanie jej w sposób humanitarny bez czynienia różnic na tle rasowym, ze względu na kolor skóry, wyznawaną religię czy wiarę, związanych z płcią, statusem majątkowym czy społecznym oraz innymi czynnikami.

W stosunku do osób cywilnych i ludności cywilnej obowiązuje bezwzględny zakaz zabójstw, tortur, braku poszanowania godności osobistej, skazywania i egzekucji bez wyroku sądowego poprzedzonego sprawiedliwym procesem sądowym.

Oprac. J. Grzebielucha

Bibliografia:

Grzebielucha J., *Podstawowe pojęcia dotyczące prawa wojennego. Żołnierskie reguły prowadzenia walki oraz znaki ochronne używane w trakcie działań zbrojnych*, DWiPO MON, Warszawa 2008; Grzebielucha J., *Stosowanie międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych w walce*, DWiPO MON, Warszawa 2008; Mulinen F. de, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994; Randzio-Sajkowska K., Sajkowski M., *Ochrona osób cywilnych w konfliktach zbrojnych [w] Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. K. Lankosz, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, Dęblin 2006, s. 98–111.

Jakiej ochronie podlegają kobiety w międzynarodowym prawie humanitarnym?

W czasie konfliktu zbrojnego kobieta posiada status osoby cywilnej albo kombatanta w międzynarodowym konflikcie zbrojnym lub uczestnika działań zbrojnych w niemiędzynarodowym konflikcie zbrojnym. Podlega ona takim samym normom międzynarodowego prawa humanitarnego (MPH), jakim podlegają mężczyźni o identycznym statusie. Kobieta może jednak doświadczać konfliktu zbrojnego inaczej niż

mężczyzna ze względu na szczególne zagrożenia i specyficzne potrzeby fizyczne i psychiczne związane z jej płcią oraz z pełnionymi przez nią rolami społecznymi, zwłaszcza macierzyństwem.

Konwencja Genewska IV (KG IV) i Protokół Dodatkowy I (PD I) obszernie regulują specjalną ochronę kobiet ciężarnych, kobiet w porożu, kobiet karmiących i matek małych dzieci. MPH zawiera również gwarancje dla kobiet pozbawionych wolności, zarówno jako jeńcy wojenni (KG III) jak i internowane osoby cywilne (KG IV). Przewiduje, między innymi, że będą one przetrzymywane w pomieszczeniach innych niż mężczyźni i że nie będą poddane nadzorowi ze strony mężczyzn.

W sposób niedostateczny uregulowano natomiast w MPH problem przemocy seksualnej, w tym przemocy wobec kobiet, chociaż od zawsze jest ona masowo stosowana w konfliktach zbrojnych. Przemoc seksualna przyjmuje wiele postaci, między innymi gwałtu, niewolnictwa seksualnego, wymuszonej prostytucji, wymuszonej ciąży, wymuszonej sterylizacji. W MPH działania te zostały uznane za zamachy na cześć kobiety (art. 3 wspólny, art. 27 KG IV) lub zamachy na obyczajność (art. 76 PD I, art. 4 PD II). Innych, znacznie poważniejszych kwalifikacji prawnych takich czynów dokonano w międzynarodowym prawie karnym (w zależności od okoliczności, jako: zbrodni wojennej, zbrodni przeciwko ludzkości, ludobójstwa lub tortury) oraz w praktyce ONZ, kiedy Rada Bezpieczeństwa uznawała masową i systematyczną przemoc seksualną za zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. W następstwie takich interpretacji przemocy seksualnej w innych dziedzinach prawa międzynarodowego, w Studium Zwyczajowego MPH potwierdzono istnienie normy zwyczajowej pozwalającej na zakwalifikowanie przemocy seksualnej jako zbrodni wojennej.

Oprac. E. Mikos-Skuza

Bibliografia:

Durham H., O'Byrne K., *The Dialogue of Difference: Gender Perspectives on International Humanitarian Law*, „International Review of the Red Cross” 2010, nr 877, s. 31–52; Gar-

dam J., Jarvis M., *Women, Armed Conflict and International Law*, Wolters Kluwer, The Hague 2001; Lindsey C., *Women and War*, „International Review of the Red Cross” 2000, nr 839, s. 561–580; Sękowska-Kozłowska K., *Konflikty zbrojne a prawa kobiet w świetle praktyki Komitetu ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet*, „Przegląd Strategiczny” 2013, nr 2, s. 231–241.

Jakiej ochronie podlegają dzieci w międzynarodowym prawie humanitarnym?

W czasie konfliktu zbrojnego dziecko posiada status osoby cywilnej (zob. albo – jako „dziecko żołnierz” – kombatanta w międzynarodowym konflikcie zbrojnym lub uczestnika działań zbrojnych w niemiędzynarodowym konflikcie zbrojnym. Co do zasady podlega ono takim samym normom międzynarodowego prawa humanitarnego (MPH), jakim podlegają dorośli o identycznym statusie. Dziecko doświadcza jednak konfliktu zbrojnego zupełnie inaczej niż osoba dorosła ze względu na szczególne zagrożenia i specyficzne potrzeby związane z wiekiem i brakiem pełnej dojrzałości fizycznej, psychicznej oraz społecznej. Głównym problemem humanitarnym we współczesnych konfliktach zbrojnych pozostaje udział dzieci w działaniach zbrojnych (zarówno jako kombatantów, jak i cywilów bezpośrednio uczestniczących w walce) i ściśle z tym związana kwestia wieku, od którego młody człowiek przestaje być dzieckiem i może legalnie uczestniczyć w konflikcie. Zgodnie z MPH, a także z międzynarodowym prawem karnym, dzieciństwo kończy się z chwilą osiągnięcia wieku 15 lat. Dokumenty dotyczące ochrony praw człowieka podnoszą ten wiek do 18 lat. Czyni tak przede wszystkim Protokół fakultatywny o udziale dzieci w konfliktach zbrojnych z 2000 r. do Konwencji o prawach dziecka z 1989 r. Coraz większe poparcie zyskuje postulat, by wyłączać „dzieci żołnierzy” z walki przede wszystkim w wyniku pojmania, a eliminacji fizycznej dokonywać jedynie w skrajnych przypadkach, gdy inne środki nie są możliwe.

Ponadto dokumenty z zakresu MPH, zwłaszcza Konwencja Genewska IV i Protokoły dodatkowe I i II obszernie regulują specjalną ochronę

dzieci. W razie internowania bądź uwięzienia powinny one przebywać w pomieszczeniach innych niż osoby dorosłe, z wyjątkiem przypadków wspólnego zatrzymania całej rodziny. Należy podejmować kroki w celu łączenia rodzin rozdzielonych w związku z konfliktem, zapewnić dzieciom naukę i wyżywienie, ewakuować je w razie niebezpieczeństwa zgodnie ze szczegółowo określonymi standardami, zapewnić im ochronę i pomoc, w tym pomoc humanitarną na zasadach preferencyjnych. Dzieci są również chronione pośrednio, dzięki szczegółowym regulacjom dotyczącym ich matek.

Liczne, rozbudowane gwarancje prawne zawarte w MPH zwiększają szanse na ograniczenie szkód fizycznych i psychicznych ponoszonych przez najmłodsze ofiary konfliktów zbrojnych.

Oprac. E. Mikos-Skuza

Bibliografia:

Biedrzycka I., *Dziecko żołnierz jako czynna ofiara konfliktu zbrojnego*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne” 2013, tom 4, s. 115–132; Breen C., *When is a Child not a Child?: Child Soldiers in International Law*, „Human Rights Review” 2007, tom 8, nr 2, s. 71–103; Nowakowska-Małusecka J., *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym. Studium prawnomiędzynarodowe*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Katowice 2012; Prucnal M., *Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych we współczesnym prawie międzynarodowym*, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2012 [dostęp: 25 września 2019]; Vandewiele T., Alen A. (red.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child: Optional Protocol: the Involvement of Children in Armed Conflicts*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden–Boston 2006.

Na czym polega według MPH ochrona pracowników i obiektów cywilnej służby zdrowia podczas konfliktu zbrojnego?

Jednym z celów przyjęcia PD I było wzmocnienie ochrony prawnej ofiar wojen. Oprócz wojskowych służb medycznych dokument objął ochroną również cywilną służbę zdrowia. Wynika to z faktu, iż wiele współczesnych środków rażenia ma zasięg pozwalający im oddziaływać na nieprzyjaciela nie tylko w bezpośredniej strefie walk, ale również na dużym obszarze terenu przeciwnika. Z tego powodu zagrożenie

nie dla pracowników i obiektów cywilnej służby zdrowia jest podobne do tego, z jakim spotykają się wojskowe służby medyczne.

Zakres uprawnień i poszanowania cywilnej służby zdrowia podczas konfliktu zbrojnego jest taki sam jak wojskowej, pod warunkiem, że personel cywilny został uznany i upoważniony przez państwo do wypełniania zadań związanych z konfliktem w zakresie służby zdrowia. Oznacza to, że musi on być zatrudniony w placówkach medycznych, które zostały wyznaczone przez władze państwa do niesienia pomocy ofiarom konfliktu zbrojnego.

Personel cywilnej służby zdrowia – państwowej i prywatnej – uznany i upoważniony przez państwo do wypełniania zadań związanych z ochroną zdrowia podczas konfliktu zbrojnego ma prawo do noszenia podczas wojny emblematu rozpoznawczo-ochronnego w postaci opaski z właściwym znakiem oraz posiadania karty tożsamości potwierdzającej jego status. Również placówki cywilnej służby zdrowia uznane i upoważnione przez państwo do wypełniania zadań związanych z ochroną zdrowia podczas konfliktu zbrojnego mają prawo do używania znaku rozpoznawczo-ochronnego tak samo, jak odpowiednie instytucje wojskowe i środki transportu medycznego. Dotyczy to również doraźnie organizowanych jednostek medycznych, takich jak: punkty zbiórki rannych osób cywilnych, zespoły Zastępczych Miejsc Szpitalnych (ZMSz), szpitale organizowane doraźnie, punkty szczepień, punkty pobierania krwi. Zaleca się, aby znak rozpoznawczo-ochronny był dobrze widoczny i wykonany z takich materiałów, które umożliwią jego rozpoznanie w warunkach braku oświetlenia, gdy nieprzyjaciel korzysta z urządzeń noktowizyjnych.

Dla wzmocnienia ochrony obiektów, można umieścić na dachu lub elewacji napis „HOSPITAL” lub „SZPITAL” w języku narodowym.

Oprac. W. Bieńkowski

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Flemming M., *Służby medyczne*

w czasie konfliktu zbrojnego w świetle prawa międzynarodowego, MON Zdr. 230/92, Warszawa 1992; Henckaerts J.-M., *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarnemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego* (tłum. M. Sajkowski), Polski Czerwony Krzyż, Warszawa 2006; Leško T., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982; Mulinen F. de, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.

Co oznacza pojęcie „obrona cywilna” oraz jaki jest jej charakter i zakres działania w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego?

Obrona cywilna jest pojęciem bardzo szerokim, gdyż obejmuje zarówno ochronę ludności cywilnej przed niebezpieczeństwami związanymi z działaniami zbrojnymi, jak i występującymi klęskami żywiołowymi w celu stworzenia warunków niezbędnych do jej przetrwania. Zasadnicze cele działania obrony cywilnej obejmują następujące przedsięwzięcia: ostrzeżenie przed zagrożeniami o różnorodnym charakterze, ewakuację ludności, przygotowanie i organizowanie schronów, obsługę środków zaciemniania, ratownictwo w pełnym zakresie, pomoc medyczną włącznie z pierwszą pomocą, opiekę religijną, walkę z pożarami, wykrywanie i oznaczanie stref niebezpiecznych, odkażanie i inne działania ochronne, tworzenie doraźnych pomieszczeń i dostarczanie zaopatrzenia, doraźną pomoc dla przywrócenia i utrzymania porządku w strefach dotkniętych klęskami o różnorodnym charakterze, doraźne przywrócenie działania służb użyteczności publicznej, doraźne grzebanie zmarłych, pomoc w ratowaniu dóbr niezbędnych do przetrwania ludności cywilnej oraz oczywiście prace planistyczne i organizacyjne obejmujące powyższe przedsięwzięcia.

Personel obrony cywilnej oraz inne osoby wykonujące zadania wchodzące w zakres działalności obrony cywilnej podlega ochronie. Obejmuje ona także budynki i obiekty należące do obrony cywilnej oraz schrony służące ochronie ludności cywilnej. Zatem, zarówno personel, jak i obiekty i urządzenia obrony cywilnej, słu-

żą wyłącznie realizacji celów i przedsięwzięć związanych z zadaniami obrony cywilnej.

Do obrony cywilnej mogą być przydzielone formacje wojskowe i ich członkowie. Jednak podstawowym warunkiem objęcia ich ochroną jest bezwzględny zakaz wykonywania zadań o charakterze wojskowym. Ponadto muszą w sposób wyraźny odróżniać się od innych sił zbrojnych. Elementem odróżniającym ich będzie tu widoczny i dostatecznie duży znak rozpoznawczy obrony cywilnej (niebieski trójkąt równoboczny na pomarańczowym tle). Ponadto każdy członek formacji wojskowej wykonujący zadania w ramach obrony cywilnej powinien być wyposażony w kartę tożsamości potwierdzającą jego status. Personel ten może być wyposażony w lekką broń osobistą dla utrzymania porządku lub obrony własnej. Nie może też prowadzić działań przeciwko stronie przeciwnej.

Działalność w ramach obrony cywilnej formacje wojskowe i ich członkowie mogą prowadzić wyłącznie na własnym terytorium. Po jego zajęciu przez przeciwnika stają się oni jeńcami wojennymi. Jednakże po ochotniczym zgłoszeniu się, mogą nadal wykonywać zadania z zakresu obrony cywilnej.

Z kolei budowle i inne urządzenia służące obronie cywilnej po zajęciu terytorium przez przeciwnika mogą być wykorzystane, w ramach konieczności wojskowej, do innych celów, ale zawsze w pierwszej kolejności powinny być zaspokajane potrzeby ludności cywilnej.

Oprac. J. Grzebielucha

Bibliografia:

Grzebielucha J., *Podstawowe pojęcia dotyczące prawa wojennego. Żołnierskie reguły prowadzenia walki oraz znaki ochronne używane w trakcie działań zbrojnych*, DWiPO MON, Warszawa 2008; Grzebielucha J., *Stosowanie międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych w walce*, DWiPO MON, Warszawa 2008; Marcinko M., *Sytuacja organizacji i instytucji obrony cywilnej podczas konfliktów zbrojnych* [w] M. Marcinko, P. Łubiński, *Wybrane zagadnienia z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego*, Szkoła Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej w Krakowie, Kraków 2009, s. 79–86; Mulinen F. de, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.

V.

Cele wojskowe i obiekty cywilne oraz dobra i obiekty podlegające szczególnej ochronie

Co jest celem w konfliktach zbrojnych?

Celem wojskowym w konfliktach zbrojnych, zarówno o charakterze międzynarodowym, jak i niemiędzynarodowym, są tylko te dobra, które z powodu swej natury (charakteru), swego rozmieszczenia, aktualnego lub przyszłego (lecz pewnego) przeznaczenia lub wykorzystania wnoszą istotny wkład do działalności wojskowej i których całkowite lub częściowe zniszczenie, zajęcie lub zneutralizowanie daje określoną korzyść w danej sytuacji (art. 52 ust. 2 PD I). Tym samym, jeśli dane samoloty wojskowe (dobro wojskowe z natury) nie będą mogły być wykorzystane w działalności wojskowej przeciwnika, gdyż nie ma do nich dostępu, nie należy ich niszczyć. W myśl zasady konieczności wojskowej, celem wojskowym jest więc tylko to, co trzeba zniszczyć z punktu widzenia potrzeb wojska, ale nic ponadto.

Typowymi celami wojskowymi są centra dowodzenia, instalacje, budynki wojskowe, broń, amunicja, linie komunikacyjne (zarówno, jeśli chodzi o przekazywanie informacji, czyli np. sieci transmisyjne, jak i drogi transportowe i węzły komunikacyjne typu dworce, lotniska itp.), przemysł kluczowy dla prowadzenia działań zbrojnych (jak przykładowo fabryki broni, rafinerie) oraz media, o ile ich budynki, sprzęt jest wykorzystywany do komunikacji przez siły zbrojne. Wszystko co nie jest celem wojskowym musi być kwalifikowane w razie jakichkolwiek wątpliwości jako dobro cywilne.

Co do zasady, celem wojskowym nie są: szpitale, formacje sanitarne (przychodnie, stacje poboru krwi itp.), dobra niezbędne do przetrwania dla ludności (uprawy, ujęcia wody, magazyny żywności); budowle i urządzenia zawierające niebezpieczne siły (elektrownie, tamy), dobra kulturalne (muzea, zabytkowe kościoły, pomniki), szkoły i domy mieszkalne, pomoc humanitarna, środowisko naturalne, miejscowości niebronione i inne strefy chronione, takie jak strefa zdemilitaryzowana, sanitarna. Warto jednak pamiętać, że powyższe dobra cywilne mogą łatwo przekształcić się w cele wojskowe, jeśli będą wykorzystywane w celach wojskowych albo znajdują się na linii ostrzału przeciwnika.

Międzynarodowe prawo humanitarne zakazuje ataków bez rozróżnienia, czyli takich ataków, które nie są skierowane przeciwko określonemu celowi wojskowemu albo których skutków nie można ograniczyć do tegoż celu wojskowego (art. 51 ust. 4 PD I).

Oprac. P. Grzebyk

Bibliografia:

Boothby W. H., *The Law of Targeting*, Oxford University Press, Oxford 2012; Grzebyk P., *Cele osobowe i rzeczowe w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2018, s. 137–196; Henderson I., *The Contemporary Law of Targeting*, Martinus Nijhoff Publishers, Haga 2009, s. 43–78; Jachec-Neale A., *The Concept of Military Objectives in International Law and Targeting Practice*, Routledge, Londyn 2015.

W jaki sposób definiowane są oraz w jakim zakresie podlegają ochronie wszelkie dobra cywilne w ujęciu międzynarodowego prawa humanitarne?

W świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych definicja dóbr cywilnych jest najkrótsza i najprostsza, gdyż są to wszystkie dobra, które nie są celami wojskowymi, czyli elementami wnoszącymi z racji swego charakteru, rozmieszczenia, przeznaczenia, czy wykorzystania istotny wkład do działalności wojskowej i których całkowite lub częściowe zniszczenie, zajęcie lub zneutralizowanie daje określoną korzyść wojskową w danej sytuacji.

Dobra cywilne są chronione zarówno w pełnym zakresie i w sposób bezwzględny, jak i ich ochrona może być niepełna oraz ograniczona po spełnieniu określonych warunków. Najlepszym przykładem będą tu dobra kulturalne i miejsca kultu religijnego, które korzystają z obu rodzajów ochrony. Jest to ochrona bezwzględna i nieograniczona, gdy nie są wykorzystywane do celów wojskowych, jak i ograniczona pozwalająca na ich atakowanie w przypadku, gdy wykorzystywane są do realizacji celów wojskowych. W tym ostatnim wypadku istnieje podstawowe ograniczenie polegające na obowiązku zachowania środków ostrożności, które mogą polegać m.in. na użyciu broni precyzyjnej (czołg,

armata, itp.) pozwalającej na zniszczenie fragmentarycznej wykorzystywanej wojskowo części obiektu z jednoczesnym zakazem tzw. „równania z ziemią”.

Z kolei dobra niezbędne do przetrwania ludności cywilnej podlegają ochronie bezwzględnej oraz względnej pozwalającej na ich niszczenie po spełnieniu określonych warunków. Ochrona bezwzględna i nieograniczona obejmuje przede wszystkim zakaz niszczenia wszelkich dóbr żywnościowych (zbiory, bydło, urządzenia i zbiorniki z wodą pitną itp.) jako metodę prowadzenia wojny. Ochrona względna, czyli możliwość ich niszczenia w toku wojny związana jest z warunkiem, że strona przeciwna używa tych dóbr wyłącznie na potrzeby własnych sił zbrojnych lub realizacji celów pośrednio z nimi związanymi.

Nie należy przy tym zapominać także o ochronie środowiska naturalnego w toku działań zbrojnych jako podstawowym warunkiem przetrwania ludności cywilnej. Dlatego też zakazane jest stosowanie metod lub środków walki, których skutki wywołują lub mogą wywołać natychmiastowo oraz w dłuższej perspektywie czasu, niekorzystne dla przetrwania tej ludności zmiany w środowisku naturalnym. Jednak istnieje tu możliwość powołania się przez dowódcę wojskowego odpowiedniego szczebla wojskowego na zastosowanie zasady konieczności wojskowej, a tym samym zniszczenie budowli i urządzeń mogących wyzwolić siły niebezpieczne (tamy, zapory itp.), co z kolei może spowodować zmiany w środowisku naturalnym i straty wśród ludności cywilnej. Oczywiście warunkiem niezbędnym do zastosowania tej zasady jest brak możliwości wykonania zadania wojskowego innymi metodami czy środkami. Ograniczenie możliwości podjęcia takiej decyzji wyłącznie na określonym szczeblu dowodzenia siłami zbrojnymi (zmiany skutkujące naruszeniem stanu środowiska naturalnego – od szczebla dowódcy dywizji, a atak na obiekty kulturalne – od szczebla dowódcy batalionu) pozwala na kontrolowanie stosowania wyżej wspomnianej zasady. Obiekty mogące wyzwolić siły niebezpieczne oznakowane są znakiem ochronnym (trzy jasnopomarańczowe

we koła umieszczone na jednej osi), podobnie jak dobra kulturalne (znak Błękitnej Tarczy).

Oprac. J. Grzebielucha

Bibliografia:

Janusz-Pawletta B., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2013, s. 119–130; Grzebielucha J., *Podstawowe pojęcia dotyczące prawa wojennego. Żołnierskie reguły prowadzenia walki oraz znaki ochronne używane w trakcie działań zbrojnych*, DWiPO MON, Warszawa 2008; Grzebielucha J., *Stosowanie międzynarodowego prawa humanitarne konfliktów zbrojnych w walce*, DWiPO MON, Warszawa 2008; Mulinen F. de, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.

Jaki jest status i charakter miejscowości i stref pod szczególną ochroną i jak one są chronione w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego?

Wśród miejscowości i stref objętych szczególną ochroną można wyodrębnić strefy lub miejscowości sanitarne, miejscowości i strefy bezpieczeństwa lub zneutralizowane oraz miejscowości niebronione, a także strefy zdemilitaryzowane. Tak szeroki podział jest istotny, gdyż każdy z rodzajów miejscowości i stref charakteryzuje się odróżniającymi go zasadami ochrony i wynika z ewolucji międzynarodowego prawa humanitarne konfliktów zbrojnych poprzez przyjmowanie przez społeczność międzynarodową kolejnych unormowań prawnych wynikających ze zmieniającego się charakteru działań zbrojnych.

Strefy i miejscowości sanitarne mogą być tworzone przez strony konfliktu na terytorium własnym lub okupowanym i być zorganizowane w taki sposób, aby mogły chronić przed skutkami działań zbrojnych rannych i chorych, kaleki, starców i dzieci w wieku poniżej 15 lat, kobiety ciężarne i matki dzieci poniżej 7 lat.

Z kolei możliwość tworzenia miejscowości i stref bezpieczeństwa lub zneutralizowanych poszerza zakres ochrony osób cywilnych. Mogą w nich przebywać wszystkie osoby bez żadnego różnicowania. Będą to ranni i chorzy uprzednio walczący lub niewalczący oraz wszystkie

osoby cywilne nie biorące udziału w działaniach zbrojnych i nie wykonujące żadnych prac o charakterze wojskowym podczas swojego pobytu w takiej strefie. Należy przy tym pamiętać, że szpitale cywilne znajdujące się w tych strefach nie mogą być w żadnych okolicznościach atakowane oraz muszą być oznaczone znakiem ochronnym.

Z kolei miejscowości lub strefy nie bronione nie mogą być pod żadnym pozorem atakowane jakimikolwiek środkami. Miejscowość nie broniona, aby za taką była uznana, przede wszystkim w bezpośredniej styczności z rejonem walk, musi spełnić kilka warunków. Podstawowym z nich jest usunięcie kombatantów wraz z wyposażeniem wojskowym i sprzętem ruchomym (np. czołgi, wozy bojowe, stacje łączności itp.). Kolejny warunek obejmuje zakaz wykorzystywania stałych obiektów i urządzeń wojskowych (bunkry itp.). Również władze oraz ludność cywilna nie mogą prowadzić żadnych działań skierowanych przeciwko nieprzyjacielowi. Z tym wiąże się też zakaz działań mających na celu wspieranie operacji wojskowych prowadzonych przez własne wojska. Na takim obszarze mogą przebywać osoby szczególnie chronione oraz siły policyjne w celu utrzymania porządku publicznego.

Miejscowości lub strefy zdemilitaryzowane mogą być również tworzone i warunki dla ich funkcjonowania są praktycznie identyczne jak w przypadku miejscowości lub stref nie bronionych. Podsumowując omówioną wyżej problematykę miejscowości i stref pod szczególną ochroną, można przyjąć, że są one w zasadzie swoistymi strefami bezpieczeństwa dla rannych, chorych, rezydujących zarówno cywilnych, jak i wojskowych czy też ludności cywilnej. Wszystkie one muszą być oznakowane znakami ochronnymi w zasadniczych miejscach będących ich granicami (drogi wjazdowe, punkty charakterystyczne będące granicą strefy itp.).

Oprac. J. Grzebielucha

Bibliografia:

Grzebielucha J., *Podstawowe pojęcia dotyczące prawa wojennego. Żołnierskie reguły prowadzenia walki oraz znaki*

ochronne używane w trakcie działań zbrojnych, DWiPO MON, Warszawa 2008; Grzebielucha J., *Stosowanie międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych w walce*, DWiPO MON, Warszawa 2008; Mulinen F. de, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.

Jakie przepisy prawa międzynarodowego regulują zasady ochrony dóbr kultury na wypadek konfliktu zbrojnego?

Głównym źródłem międzynarodowych zasad ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego jest prawo konfliktów zbrojnych, znane również jako międzynarodowe prawo humanitarne. Zasady prawa konfliktów zbrojnych można odnaleźć w kilku wielostronnych traktatach oraz w zwyczajowym prawie międzynarodowym.

Najważniejszym elementem prawa traktatowego jest podpisana w 1954 r. Konwencja haska o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego oraz jej Regulamin Wykonawczy. Konwencja haska z 1954 r. jest uzupełniona przez dwa protokoły dodatkowe (pierwszy z nich podpisano w 1954 r., w tym samym czasie co Konwencja, drugi zaś w 1999 r.). Trzy umowy tworzą łącznie szczegółową, międzynarodową ramę prawną dla ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, włączając w to również sytuację okupacji wojennej. Dodatkowo na potrzeby praktycznej realizacji zadań wynikających z Protokołu z 1999 r. wprowadzone zostały Wytyczne do realizacji Protokołu drugiego z 1999 r., zatwierdzone przez Zgromadzenie Stron Protokołu drugiego.

Postanowienia dotyczące ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego można odnaleźć także w art. 53 Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół dodatkowy I), jak również w art. 16 Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczącego ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II). Zarówno art. 53 Protokołu dodatkowego I, jak i art. 16 Protokołu dodatkowego II, mówią o zachowaniu postanowień Konwencji haskiej z 1954 r., oraz

innych stosownych aktów prawa międzynarodowego, do których można zaliczyć Protokół drugi z 1999 r. do Konwencji haskiej z 1954 r. Jeśli dane państwo nie jest stroną tej lub innej umowy międzynarodowej, regulującej ochronę dóbr kulturalnych w czasie trwania konfliktu zbrojnego, pozostaje związane zobowiązaniami wynikającymi ze zwyczajowego międzynarodowego prawa humanitarnego. W obszarze ochrony dóbr kulturalnych, treść zwyczajowego międzynarodowego prawa humanitarnego odzwierciedlają w dużej mierze zasady, zawarte w formie traktatu określone w szczególności w czwartej i dziewiątej Konwencji haskiej z 1907 r., w Konwencji haskiej z 1954 r. oraz dwóch protokołach dodatkowych do konwencji. Istotnym źródłem zasad międzynarodowego prawa ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego jest również międzynarodowe prawo karne, stanowiące część prawa międzynarodowego zajmującego się odpowiedzialnością karną osób fizycznych oraz związanymi z nią prawami i obowiązkami państw. Zasady

te w szczególności zawarte zostały w postanowieniach Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz powoływanych doraźnie trybunałach do osądzenia zbrodni wojennych. Istotnym aktem prawnym jest także Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury z 1970 r.

Oprac. K. Sałaciński

Bibliografia:

Mikos-Skuza E., Sałaciński K. (red.), *Ochrona dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokołu II*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015; Niciński K., Sałaciński K., *Zasady ochrony zabytków w prawie krajowym i międzynarodowym*, Warszawa 2009; Sałaciński K., *Ochrona dóbr kultury w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014; Zalaśńska K. (red. nauk.), *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

Jakie dobra kultury podlegają ochronie prawnej na wypadek konfliktu zbrojnego w myśl prawa międzynarodowego?

Zgodnie z art. 1 Konwencji haskiej z 1954 r. „dobra kulturalne” podlegają ochronie bez względu na ich pochodzenie oraz osobę właściciela. Są to w szczególności dobra ruchome i nieruchome, które posiadają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu, na przykład zabytki architektury, sztuki lub historii, zarówno religijne i świeckie, stanowiska archeologiczne, zespoły budowlane posiadające jako takie znaczenie historyczne lub artystyczne, dzieła sztuki, rękopisy, książki i inne przedmioty o znaczeniu artystycznym, historycznym lub archeologicznym, jak również zbiory naukowe i poważne zbiory książek, archiwaliów lub reprodukcji wyżej określonych dóbr. Takiej samej ochronie podlegają gmachy, których zasadniczym i stosowanym w praktyce przeznaczeniem jest przechowywanie lub wystawianie dóbr kulturalnych ruchomych, o których mowa wyżej, w tym muzea, biblioteki, składnice archiwalne, jak również schrony mające na celu przechowywanie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego. Ochronie podlegają także „ośrodki zabytkowe”, w których zgromadzono znaczną ilość dóbr ruchomych i nieruchomych.

Oprac. K. Sałaciński

Bibliografia:

Mikos-Skuza E., Sałaciński K. (red.), *Ochrona dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokołu II*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015; Nahlik S., *Grabież dzieł sztuki. Rodowód zbrodni międzynarodowej*, Ossolineum, Wrocław-Kraków 1958; Niciński K., Sałaciński K., *Zasady ochrony zabytków w prawie krajowym i międzynarodowym*, Warszawa 2009; Sałaciński K., *Ochrona dóbr kultury w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w:] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014; Zalaścińska K. (red. nauk.), *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

Jakie rodzaje ochrony dóbr kultury przewidziane są w prawie międzynarodowym?

W prawie międzynarodowym przewidziane są trzy rodzaje ochrony:

1) ochrona ogólna – zgodnie z postanowieniami Konwencji Haskiej z 1954 r., ochroną ogólną objęte są „dobra kulturalne”, za które uznano:

a) dobra ruchome lub nieruchome, które posiadają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu, np. zabytki architektury, sztuki lub historii, zarówno religijne jak świeckie; stanowiska archeologiczne; zespoły budowlane posiadające jako takie znaczenie historyczne lub artystyczne; dzieła sztuki, rękopisy, książki i inne przedmioty o znaczeniu artystycznym, historycznym lub archeologicznym, jak również zbiory naukowe i poważne zbiory książek, archiwaliów lub reprodukcji wyżej określonych dóbr;

b) gmachy, których zasadniczym i stosowanym w praktyce przeznaczeniem jest przechowywanie lub wystawianie dóbr kulturalnych ruchomych, określonych pod lit. a), np. muzea, wielkie biblioteki, składnice archiwalne, jak również schrony mające na celu przechowywanie w razie konfliktu zbrojnego dóbr kulturalnych ruchomych, określonych pod lit. a); oraz

c) ośrodki obejmujące znaczną ilość dóbr kulturalnych określonych pod lit. a) i b), zwane „ośrodkami zabytkowymi”;

2) ochrona wzmocniona, wprowadzona postanowieniami Protokołu drugiego z 1999 r. – jej celem jest zapewnienie pełnej i skutecznej ochrony najcenniejszych dóbr kulturalnych w czasie konfliktów zbrojnych, zarówno o charakterze międzynarodowym, jak i niemiędzynarodowym. Szczegółowe zasady ochrony wzmocnionej określone zostały w art. 10 Protokołu drugiego z 1999 r. Dobra kulturalne otrzymują ochronę wzmocnioną poprzez wpis do rejestru „Międzynarodowej listy dóbr kulturalnych objętych ochroną wzmocnioną”. Decyzję co do wpisu podejmuje Komitet ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego. Zabronione jest ja-

kiekolwiek wykorzystywanie dóbr kulturalnych objętych ochroną wzmocnioną oraz ich bezpośredniego otoczenia dla wsparcia działań wojskowych przez strony konfliktu zbrojnego. Żadne względy o charakterze konieczności wojskowej nie stanowią, w świetle prawa, wystarczającego uzasadnienia dla takiego wykorzystania dóbr kulturalnych.

Zakaz wykorzystania dóbr kulturalnych objętych ochroną wzmocnioną dla wsparcia działań wojskowych obowiązuje każdą ze Stron związanym Protokołem drugim z 1999 r.

3) ochrona specjalna, określona w art. 8 Konwencji haskiej z 1954 r. – zgodnie z tym artykułem przewiduje się, że po spełnieniu ściśle określonych warunków, „ochroną specjalną” może zostać objęta ograniczona ilość schronów przeznaczonych do przechowywania dóbr kulturalnych, ośrodków, w których znajduje się wiele dóbr kulturalnych (określanych mianem „ośrodków zabytkowych”) oraz innych nieruchomości dóbr kulturalnych o bardzo wielkim znaczeniu. Ochrona specjalna jest przyznawana poprzez wpis do „Międzynarodowego Rejestru Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną”, prowadzonego zgodnie z Konwencją przez Dyrektora Generalnego UNESCO. Z różnych względów, system ochrony specjalnej nigdy nie znalazł szerszego zastosowania do więcej niż kilku schronów i ośrodków zabytkowych na całym świecie.

Oprac. K. Sałaciński

Bibliografia:

Mikos-Skuza E., Sałaciński K. (red.), *Ochrona dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokołu II*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015; Niciński K., Sałaciński K., *Planowanie ochrony zabytków na wypadek nadzwyczajnych zagrożeń*, Szkoła Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej w Krakowie, Kraków 2009; Niciński K., Sałaciński K., *Zasady ochrony zabytków w prawie krajowym i międzynarodowym*, Warszawa 2009; Sałaciński K., *Ochrona dóbr kultury w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014; Zalańska K. (red. nauk.), *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

Jak graficznie przedstawia się znaki identyfikujące ochronę dóbr kultury na wypadek konfliktu zbrojnego?

Państwa mogą zaopatrzyć dobra kulturalne w znak rozpoznawczy ułatwiający ich identyfikację. Konwencja haska z 1954 r. wprowadziła pojęcie „znaku rozpoznawczego Konwencji” (ochrona ogólna i ochrona specjalna). Protokół drugi z 1999 r. wprowadził nowy rodzaj ochrony – ochronę wzmocnioną, jednak nie ustanowił znaku identyfikującego dobra kultury, wpisanego na listę dóbr kultury objętych ochroną wzmocnioną. Znak ten został przyjęty dopiero w 2015 r. na Zgromadzeniu Stron Protokołu drugiego z 1999 r.

Zadanie oznaczania dóbr kulturalnych za pomocą znaku rozpoznawczego jest zazwyczaj powierzane właściwym władzom cywilnym. Nie jest jednak wykluczone, że siły zbrojne, podczas działań zbrojnych lub okupacji wojennej, umieszczą znak na niektórych dobrach kulturalnych pozostających pod ich kontrolą. Znakowanie dóbr kulturalnych nie jest jednak obowiązkowe. Państwa strony mogą, lecz nie muszą, wskazywać dobra kultury za pomocą znaku rozpoznawczego.

Personel przydzielony do ochrony dóbr kulturalnych może nosić na ramieniu opaskę zaopatrzoną w znak rozpoznawczy, wystawioną i opieczętowaną przez właściwe władze. Będzie on także posiadał specjalne karty tożsamości zaopatrzone w znak rozpoznawczy

Graficzny znak rozpoznawczy dóbr kulturalnych objętych ochroną ogólną określony w art. 1 Konwencji haskiej z 1954 r.

Kolory: biały i błękitny

Znak składa się z tarczy skierowanej ostrzem w dół, podzielonej wzdłuż przekątnych na cztery pola, dwa błękitne i dwa białe (tarcza herbowa złożona z błękitnego kwadratu, którego jeden z kątów tworzy ostrze tarczy, oraz umieszczonego nad nim błękitnego trójkąta, rozgraniczonych po każdej stronie białym trójkątem).

Co do zasady, pojedynczy znak można umieścić zarówno na nieruchomościach, jak i ruchomych dobrach kulturalnych, jednak zarówno względnie praktyczne, jak i estetyczne, przemawiają przeciwko umieszczeniu go na dobrach ruchomych.

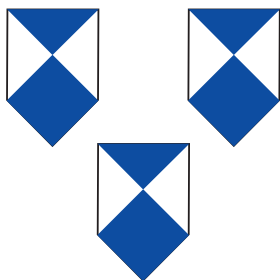
Graficzny znak rozpoznawczy dóbr kulturalnych pod ochroną wzmocnią, określony przez Zgromadzenie Stron Protokołu drugiego w 2015 r.

Wewnętrzny kolor: biały i błękitny

Zewnętrzny kolor: czerwony

Graficzny znak rozpoznawczy dóbr kulturalnych objętych ochroną specjalną zgodnie z art. 10 Konwencji haskiej z 1954 r.

Potrójny znak rozpoznawczy dóbr kulturalnych

Kolor: biały i błękitny w układzie trójkątnym

Oprac. K. Sałaciński

Bibliografia:

Mikos-Skuza E., Sałaciński K. (red.), *Ochrona dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokołu II*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015; Niciński K., Sałaciński K., *Planowanie ochrony zabytków na wypadek nadzwyczajnych zagrożeń*, Szkoła Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej w Krakowie, Kraków 2009; Niciński K., Sałaciński K., *Zasady ochrony zabytków w prawie krajowym i międzynarodowym*, Warszawa 2009; Sałaciński K., *Ochrona dóbr kultury w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych [w] Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014; Zalańska K. (red. nauk.), *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

Jaki organ instytucjonalny koordynuje zasady ochrony dóbr kultury na wypadek konfliktu zbrojnego? Jakie są jego kompetencje?

Drugi protokół z 1999 r. ustanowił Komitet ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego. Komitet składa się z dwunastu Stron wybieranych przez Zgromadzenie Stron Drugiego Protokołu. Komitet funkcjonuje na zasadzie posiedzeń publicznych – zwoływanych raz w roku oraz posiedzeń nadzwyczajnych – jeżeli zajdzie taka potrzeba.

Kadencja Strony wybieranej na członka Komitetu wynosi cztery lata, z prawem jednokrotnego ponownego wyboru bezpośrednio po zakończeniu kadencji. Komitet uchwała swój regulamin wewnętrzny. Komitet wykonuje swoje funkcje we współpracy z Dyrektorem Generalnym UNESCO. Decyzje Komitetu podejmowane są większością dwóch trzecich głosujących członków. Przy podejmowaniu decyzji dotyczących dóbr kulturalnych dotkniętych konfliktem zbrojnym członkowie, którzy są stronami tego konfliktu, nie uczestniczą w głosowaniu.

Państwo-Strona Protokołu drugiego z 1999 roku, sprawujące jurysdykcję lub władzę nad danym dobrem kulturalnym, może zwrócić się do Komitetu z wnioskiem o przyznanie ochrony wzmocnionej. Dobro kulturalne może zostać objęte ochroną wzmocnią pod warunkiem, że jest ono dziedzictwem kulturalnym o największym znaczeniu

dla ludzkości. Ocena w tym zakresie dokonywana jest przez Komitet indywidualnie w każdym przypadku, przy zastosowaniu trzech kryteriów: posiadania wyjątkowego znaczenia dla kultury, unikalności i powstania niepowetowanej straty dla ludzkości w przypadku, gdyby dobro kultury uległo zniszczeniu. Jedynie dobra kulturalne spełniające przynajmniej jedno z powyższych trzech kryteriów mogą zostać uznane za mające największe znaczenie dla ludzkości.

Komitet ocenia, czy dane dobro kulturalne o wartości narodowej, regionalnej lub uniwersalnej można uznać za mające wyjątkowe znaczenie dla kultury, stosując następujące kryteria szczególne:

- jest to dobro kulturalne o szczególnym znaczeniu, będące świadectwem danego etapu w rozwoju cywilizacyjnym ludzkości, zarówno na poziomie narodowym, regionalnym, jak i międzynarodowym;
- stanowi wybitne dzieło twórczego geniuszu człowieka;
- niesie unikalne lub co najmniej wyjątkowe świadectwo tradycji kulturowej lub cywilizacji wciąż żywej bądź już nieistniejącej;
- ukazuje znaczącą wymianę wartości, zachodzącą w danym okresie czasu lub na danym obszarze kulturowym świata w dziedzinie rozwoju architektury lub techniki; oraz
- ma kluczowe znaczenie dla tożsamości kulturowej danych społeczności.

Kompetencje Komitetu dotyczą w szczególności przyznania, zawieszania oraz cofania ochrony wzmocnionej dóbr kulturalnych, jak również tworzenie, prowadzenie i promowanie Listy dóbr kulturalnych objętych ochroną wzmocnioną. Komitet zajmuje się również

opracowaniem wytycznych dotyczących stosowania Protokołu drugiego z 1999 r., badaniem sprawozdań Stron Protokołu drugiego z 1999 r. i formułowaniem uwag oraz uzyskiwaniem wyjaśnień jeżeli zajdzie taka potrzeba. Komitet rozpatruje ponadto wnioski o pomoc międzynarodową, zgodnie z art. 32 Protokołu. Komitet obserwuje i nadzoruje stosowanie Protokołu drugiego oraz promuje identyfikację dóbr kulturalnych objętych ochroną wzmocnioną.

Komitet wykonuje także inne funkcje zlecone przez Zgromadzenie Stron Protokołu drugiego. Określa zasady wykorzystania środków finansowych zgromadzonych na specjalnym funduszu. Współpracuje również z organizacjami międzynarodowymi i krajowymi, rządowymi i pozarządowymi, mającymi cele podobne do celów Konwencji, Protokołu pierwszego, Protokołu drugiego, w szczególności zaś z Międzynarodowym Komitetem Błękitnej Tarczy.

Oprac. K. Sałaciński

Bibliografia:

Mikos-Skuza E., Sałaciński K. (red.), *Ochrona dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokołu II*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015; Niciński K., Sałaciński K., *Planowanie ochrony zabytków na wypadek nadzwyczajnych zagrożeń*, Szkoła Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej w Krakowie, Kraków 2009; Niciński K., Sałaciński K., *Zasady ochrony zabytków w prawie krajowym i międzynarodowym*, Warszawa 2009; Sałaciński K., *Ochrona dóbr kultury w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014; Zalańska K. (red. nauk.), *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

VI.

Metody i środki prowadzenia działań zbrojnych

Jak w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego należy rozumieć pojęcie metod i środków prowadzenia działań zbrojnych (metod i środków walki)?

Generalnie rzecz ujmując, „środki walki” to różne rodzaje broni, środków jej przenoszenia i systemy uzbrojenia, które służą użyciu siły w czasie działań zbrojnych, natomiast „metody walki” oznaczają sposób, w jaki broń jest używana, a w szerszym kontekście są to kategorie operacji zbrojnych, takie jak bombardowanie lub blokada, a także określone działania taktyczne, jak przeprowadzenie ataku przy użyciu bezzałogowego aparatu latającego, wykorzystanie w walce snajpera bądź obłężenie.

„Broń” zdefiniować można jako element wyposażenia (kombatanta/osoby prowadzącej działania zbrojne) cechujący się zdolnościami bojowymi, które można wykorzystać przeciw celom wojskowym lub członkom sił zbrojnych przeciwnika, zatem. broń to środek walki używany w operacjach bojowych, zdolny ranić lub zabijać ludzi albo uszkadzać lub niszczyć obiekty. Termin „broń” zawiera się więc w bardziej ogólnym pojęciu „środków walki”, który powinien też obejmować „pociski i materiały” z art. 35 ust. 2 PD I.

„Metody walki” można natomiast określić jako sposoby używania środków walki zgodnie z określoną strategią lub taktyką wojskową. Taką dozwoloną w świetle MPH metodą prowadzenia działań zbrojnych są fortele i podstęp wojenny, których celem jest wprowadzenie przeciwnika w błąd lub skłonienie go do postępowania nieostrożnego, przy czym działania stanowiące podstęp wojenny nie mogą naruszać żadnego przepisu MPH, nie mogą też odwoływać się do dobrej wiary przeciwnika w kwestii ochrony przewidzianej przez to prawo, czyli nie mogą być wiarołomne. Przykładowy katalog podstępów wojennych zawiera art. 37 ust. 2 PD I. Zaliczono do nich: stosowanie maskowania, pułapek, operacji pozornych i fałszywe informowanie. W komentarzu MKCK do PD pogrupowano podstęp wojenny na cztery kategorie: akustyczne (np. symulowanie hałasu, jaki czyni poruszająca się kolumna ludzi lub

pojazdów), optyczne (np. tworzenie fałszywych posterunków lub stanowisk bojowych), informacyjne (np. przekazywanie błędnych danych lub meldunków) i operacyjne (np. symulowanie ataku lub ruchu oddziałów).

Z kolei wiarołomstwo to działania odwołujące się do dobrej wiary przeciwnika w celu wprowadzenia go w błąd, aby uważał on, że ma prawo skorzystać z ochrony przewidzianej przez przepisy prawa międzynarodowego mającego zastosowanie w konfliktach zbrojnych, albo że ma obowiązek udzielić takiej ochrony. Artykuł 37 ust. 1 PD I zawiera katalog przykładowych metod działania uważanych za wiarołomne. Należą do nich: udawanie zamiaru prowadzenia rokowań pod osłoną flagi parlamentarza albo udawanie poddania się; udawanie niesprawności wywołanej ranami lub chorobą; udawanie posiadania statusu osoby cywilnej lub niekombatanta; udawanie posiadania uprzywilejowanego statusu przez używanie znaków, oznak lub mundurów ONZ, państw neutralnych lub innych państw nie będących stronami konfliktu.

Do zakazanych metod walki w świetle traktatowego i zwyczajowego MPH zalicza się również takie działania, jak używanie „żywych tarcz”; niszczenie dóbr niezbędnych dla przetrwania ludności cywilnej; bezprawne używanie i nadużywanie znaków rozpoznawczych, flag, odznak, symboli i mundurów; wydawanie rozkazów o niedarowaniu życia i atakowanie osób wyłączonych z walki; zastraszanie ludności cywilnej; stosowanie głodu jako metody prowadzenia działań zbrojnych.

Stosowany w praktyce łączny termin „metody i środki walki” podkreśla wzajemne powiązania występujące między „metodami” i „środkami”. Zaznaczyć jednak należy, iż możliwe jest użycie dozwolonego środka walki w sposób zakazany bądź wykorzystanie zabronionego środka walki w trakcie zgodnej z prawem operacji wojskowej. Legalny środek walki, jakim są bomby lotnicze, może zostać użyty w nielegalny sposób, poprzez zastosowanie tzw. nalotów dywanowych (co godzi w zasadę rozróżniania), zaś podczas szturm oddziałów piechoty na umocnienia bronione przez żołnierzy przeciwnika (co samo w sobie jest dozwoloną operacją wojskową) może zostać użyty zabroniony środek walki, np. broń chemicz-

na. Dlatego w traktatowym i zwyczajowym MPH zakazy i ograniczenia obejmują zarówno metody, jak i środki walki, a punktem wyjścia dla tych regulacji jest zasada, zgodnie z którą prawo stron wojujących do wyboru metod i środków walki nie jest nieograniczone. W Regulaminie haskim z 1907 roku, w art. 22 postanowiono, iż „strony wojujące nie mają nieograniczonego prawa wyboru środków szkodenia nieprzyjacielowi”. Podobnie, w art. 35 ust. 1 PD I wyraźnie stwierdzono, iż „prawo stron konfliktu do doboru metod i środków prowadzenia wojny nie jest nieograniczone”. Zasada ta jest również uznawana za jedną z najważniejszych zasad zwyczajowego MPH, wiążącą zarówno państwa, jak i niepaństwowe strony konfliktu, bez względu na charakter tego konfliktu.

Oprac. M.Marcinko

Bibliografia:

Boothby W. H., *Weapons and the Law of Armed Conflict*, 2nd ed., Oxford University Press, Oxford 2016; *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977*, red. Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann, International Committee of the Red Cross, Geneva 1987; *HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare*, Program on Humanitarian Policy and Conflict Research, Bern, 15 May 2009; Marcinko M., *Normatywny paradygmat prowadzenia działań zbrojnych w niemiędzynarodowym konflikcie zbrojnym*, Presscom, Wrocław 2019; Żeligowski M., *Zakazane i dozwolone metody prowadzenia działań zbrojnych w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych [w] Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.

Dlaczego pewne środki walki według MPH określa się mianem „broni powodujących zbędne cierpienia lub mających niekontrolowane skutki” i które zostały uznane za takie?

Ze względu na skutki działania, część środków walki określana jest mianem broni powodujących zbędne cierpienia. Pierwszym dokumentem MPH, w którym wprowadzono zakaz stosowania broni powodujących zbędne cierpienia, była Deklaracja petersburska z 1868 r. W preambule zapisano, że jedynym legalnym celem,

jaki państwa winny sobie stawiać w czasie wojny, jest osłabienie sił zbrojnych nieprzyjaciela; że w tym celu wystarczy możliwie największą liczbę ludzi uczynić niezdolnymi do walki; że używanie broni, która by niepotrzebnie zwiększała cierpienie ludzi już niezdolnych do walki albo sprowadzała nieuchronnie ich śmierć, prowadziłoby poza ten cel.

O uznaniu broni za niehumanitarną decydowały różne kryteria, które formułowano na podstawie skutków ich działania na ciało człowieka, przy czym nie zawsze zaliczano do nich bronie zabijające. Dotychczas za bronie powodujące zbędne cierpienia uznano środki walki: działające bez rozróżnienia, powodujące rozległe i trudno gojące się rany, trwale uszkadzające wzrok, oraz te które wywierają negatywne skutki na warunki życia i stan zdrowia ludności na terenach byłych konfliktów zbrojnych.

Z punktu widzenia MPH można uznać, że broniąmi powodującymi zbędne cierpienia są te, których skutki użycia znacznie wykraczają poza dopuszczalne granice szkodenia nieprzyjacielowi określone zasadami prawa humanitarnego (konieczności wojennej, humanitaryzmu i proporcjonalności).

Z medycznego punktu widzenia broniąmi powodującymi zbędne cierpienia są te, których skutki użycia powodują nieodwracalne uszkodzenie ciała człowieka lub traumę, uniemożliwiając ofierze prowadzenie dotychczasowego sposobu życia i funkcjonowania w społeczeństwie.

Według obowiązującego stanu prawnego następujące rodzaje środków walki zostały uznane za bronie powodujące zbędne cierpienia:

- pociski rozplaszczające się (dum-dum);
- bronie emitujące odłamki niewykrywalne promieniami Roentgena;
- miny przeciwpiechotne i miny pułapki;
- bronie zapalające;
- bronie oślepiające (broń laserowa);
- amunicja kasetowa.

Wśród środków walki spełniających kryteria broni powodujących zbędne cierpienia, należy wymienić amunicję ze zubożonego uranu, która do tej pory nie została do tej grupy zakwalifikowana.

Oprac. W. Bieńkowski

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Gaska M., Ciupiński A., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych: wybrane problemy*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2001; Leško T., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982; Marcinko M., *Normatywny paradygmat prowadzenia działań zbrojnych w międzynarodowym konflikcie zbrojnym*, Presscom, Wrocław 2019; Żeligowski M., *Zakazy i ograniczenia użycia środków prowadzenia działań zbrojnych w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych [w] Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.

Jakie ograniczenia i zakazy w zakresie używania „broni powodujących zbędne cierpienia lub mających niekontrolowane skutki” wprowadziła Konwencja genewska o broniach konwencjonalnych z 10 grudnia 1980 roku?

Od chwili wprowadzenia zakazu używania pocisków „dum-dum” przyjętego w 1899 r., a następnie zakazu stosowania środków duszących, trujących i bakteriologicznych, znaczący postęp w zakresie zakazu stosowania pewnych środków szkodzenia nieprzyjacielowi nastąpił dopiero w 1980 r. Konwencja o broniach konwencjonalnych (CCW) zawiera pięć protokołów, które określają legalność stosowania wybranych środków walki. Protokół I zakazuje stosowania amunicji, która emituje odłamki niewykrywalne promieniami Roentgena, a są nimi głównie szkło i tworzywa sztuczne, W Protokole II wprowadzono zakazy i ograniczenia w zakresie stosowania min przeciwpiechotnych i min pułapek. Dokument zabrania stosowania min, min pułapek i innych urządzeń wybuchowych we wszystkich skupiskach osób cywilnych, w których nie toczą się walki między wojskami lądowymi lub takie walki nie zagrażają. W Protokole II określono w sposób ogólny okoliczności, w których dopuszczalne jest stosowanie min-pułapek, natomiast bardzo szczegółowo wskazano sytuacje, w których ich użycie jest zabronione. Między innymi dokument zabrania stosowania min-pułapek w postaci

pozornie nieszkodliwych przenośnych przedmiotów, które zostały skonstruowane i wykonane specjalnie w celu umieszczenia w nich materiału wybuchowego, a zwłaszcza w zabawkach dla dzieci.

W 1996 r. przyjęto Protokół II zmieniony, w którym doprecyzowano wymogi konstrukcyjne min przeciwpiechotnych, oraz określono zasady ich stosowania m. in. poprzez zakaz używania min niewykrywalnych, wprowadzenie obowiązku oznakowania min umożliwiających identyfikację producenta, ewidencjonowania oraz oznaczania założonych pól minowych. Ponadto wprowadzono obowiązek usuwania min przez państwo posiadające kontrolę nad terenem, na którym znajdują się obszary zaminiowane. Dokument nie zakazuje posiadania i użycia min przeciwpiechotnych.

Protokół III CCW ogranicza zakres stosowania broni zapalających, przy czym nie zabrania całkowicie jej używania. W dokumencie zabroniono atakowanie lasów i roślinności za pomocą broni zapalających. Wyjątkiem może być sytuacja, gdy roślinność jest wykorzystywana do ukrycia i maskowania sprzętu lub żołnierzy nieprzyjaciela lub gdy sama jest obiektem wojskowym. Dokument zezwala na atakowanie celu wojskowego przy użyciu broni zapalającej ze statku powietrznego, gdy jest on wyraźnie oddzielony od skupiska obiektów cywilnych i gdy podjęto wszystkie środki ostrożności, aby ograniczyć skutki pożaru w odniesieniu do ludności cywilnej.

Protokół IV w sprawie oślepiającej broni laserowej z 12 października 1995 r. zabrania stosowania broni oślepiających (laserowych) specjalnie skonstruowanych w taki sposób, że ich zadaniem jest celowe uszkodzenie wzroku żołnierzy przeciwnika. Dokument określa jednoznacznie, że zakaz stosowania broni laserowych nie obejmuje zdarzeń przypadkowego oślepienia, wynikającego z legalnego użycia wojskowych systemów laserowych w takich urządzeniach, jak: dalmierze, systemy kierowania ogniem i naprowadzania pocisków na cele. Protokół V z 23 listopada 2003 r. zobowiązuje państwa do oznaczenia i usunięcia wybuchowych pozostałości wojny jak: porzucona amu-

nacja, niewypały i niewybuchy. Ponadto zobowiązuje strony do ostrzegania ludności cywilnej o zagrożeniach oraz ogrodzenia i oznakowania terenów, na których znajdują się wybuchowe pozostałości wojny.

Oprac. W. Bieńkowski

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Henckaerts J.-M., *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarnemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego* (tłum. M. Sajkowski), Polski Czerwony Krzyż, Warszawa 2006; Leško T., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982; Szpak A., *Międzynarodowe prawo humanitarne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014; Żeligowski M., *Zakazy i ograniczenia użycia środków prowadzenia działań zbrojnych w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.

Jakie są najważniejsze ustalenia Konwencji ottawskiej z 4 grudnia 1997 roku?

Konwencja ottawska jest dokumentem, którego ideą jest wyeliminowanie min przeciwpiechotnych z arsenałów sił zbrojnych krajów całego świata. Dla osiągnięcia tego celu traktat określa podstawowe kierunki działań, które państwa muszą podjąć na drodze do rozwiązania „światowego kryzysu minowego”. Są nimi zakazy: konstruowania, produkowania, składowania, przekazywania i używania min przeciwpiechotnych. Strony ratyfikujące Traktat ottawski uznały, że miny przeciwpiechotne są bronią zakazaną przez MPH i zobowiązały się nie stosować odstępstw od tej zasady.

Każde państwo przystępujące do Konwencji zobowiązało się, że nigdy i w żadnej sytuacji nie użyje min przeciwpiechotnych, dlatego podmioty będące jej stronami nie mogą rozmieścić min przeciwpiechotnych dla wzmocnienia obro-

ny swoich granic ani użyć ich podczas prowadzenia operacji wojskowych.

Konwencja ottawska zabrania prowadzenia prac konstrukcyjnych i produkcji min przeciwpiechotnych oraz ich składowania. Państwo nie może ani kupić, ani przyjąć, ani też posiadać zapasów tego rodzaju amunicji saperskiej i zobowiązuje się do zniszczenia posiadanych składów min w ciągu czterech lat od daty przystąpienia do Konwencji. Dokument dopuszcza pewne odstępstwa polegające na utrzymywaniu pewnej liczby min do prowadzenia treningów w ich wykrywaniu, nauczania prowadzeniu prac rozminowania oraz opracowywania technik ich niszczenia, ale liczba pozostawionych min nie powinna przekroczyć w każdym kraju kilku tysięcy.

Traktat ottawski zakazuje transferu min przeciwpiechotnych. Państwom nie wolno w żaden sposób i w jakichkolwiek okolicznościach przekazywać min przeciwpiechotnych. Zakaz transferu min dotyczy również zakazu prowadzenia eksportu, jak i importu min przeciwpiechotnych lub zmiany ich właściciela.

Konwencja zobowiązuje każde państwo do oczyszczenia swojego obszaru z założonych min w ciągu 10 lat od daty przystąpienia do niego nie tylko na własnym terenie, ale również na terenie znajdującym się pod jego jurysdykcją i kontrolą. Do czasu rozpoczęcia akcji rozminowania każde z państw zobowiązuje się do rozpoznania, oznaczenia i zabezpieczenia przed dostępem osób postronnych wszystkich terenów zaminowanych, jak i tych, co do których można przypuszczać, że są zaminowane. Strony Konwencji ottawskiej są zobligowane do udzielania wszechstronnej pomocy ofiarom min przeciwpiechotnych poprzez wdrażanie programów rehabilitacyjnych, jak również zdobywanie przez nie nowych umiejętności i zawodów umożliwiających poszkodowanym funkcjonowanie w społeczeństwie.

Oprac. W. Bieńkowski

Bibliografia:

Flemming M., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów*, M. Gąska, E. Mikos-Skuzia (uzupełnienie i redakcja), Akademia Obrony Narodowej,

Warszawa 2003; Gąska M., Ciupiński A., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych: wybrane problemy*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2001; Henckaerts J.-M., *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarne: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego* (tłum. M. Sajkowski), Polski Czerwony Krzyż, Warszawa 2006; Marcinko M., *Normatywny paradygmat prowadzenia działań zbrojnych w niemiędzynarodowym konflikcie zbrojnym*, Presscom, Wrocław 2019; Żeligowski M., *Zakazy i ograniczenia użycia środków prowadzenia działań zbrojnych w świetle międzynarodowego prawa humanitarne konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.

Jakie oprócz Konwencji ottawskiej wprowadzono do MPH ograniczenia w zakresie stosowania środków walki?

Oprócz zakazu min przeciwpiechotnych MPH zabrania stosowania amunicji kasetowej, która jest przeznaczona do atakowania zgrupowań przeciwnika na rozległym obszarze. Jej sposób użycia polega na rozrzuceniu dużej liczby małych pod pocisków (subamunicji), które mogą być przenoszone na pole walki w zasobniku za pomocą artylerii lufowej, raketowej, śmigłowców albo bomb lotniczych. Na odpowiedniej wysokości nad celem zasobnik rozdziela się i uwalnia pod pociski, które wybuchają po uderzeniu w powierzchnię gruntu, rażąc cel odłamkami.

Problem ze stosowaniem amunicji kasetowej wynika z faktu, iż w pewnych sytuacjach część pod pocisków (nawet do 20%) nie eksploduje i pozostaje nadal aktywna na powierzchni ziemi. Niektóre ich rodzaje oznaczano na żółto, co powoduje, że jest często mylona, zwłaszcza przez dzieci, z pojemnikami z żywnością, która w ten sam sposób była dostarczana w ramach pomocy humanitarnej i oznaczana dla łatwiejszego odnalezienia tym samym kolorem. Innym problemem związanym ze stosowaniem tej amunicji jest duży rozrzut i brak możliwości zachowania precyzji atakowania celów wojskowych bez narażenia na zniszczenie obiektów cywilnych. Przyjęta w Oslo w dniu 3 grudnia 2008 r. Konwencja o zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania amunicji kasetowej oraz o jej zniszczeniu jest dokumentem zbliżonym

swoim kształtem do Konwencji ottawskiej. Istotnym novum jest zdefiniowanie pojęcia ofiar amunicji kasetowej. Zaliczane są do nich osoby, które: poniosły śmierć; doznały urazów psychicznych i fizycznych; zostały pozbawione ekonomicznych podstaw egzystencji oraz poddane marginalizacji społecznej. Pojęciem tym objęto również rodziny ofiar oraz społeczności, w których przebywają okaleczone osoby.

Konwencja określa podstawowe kierunki działań, które należy podjąć na drodze do eliminacji zagrożenia amunicją kasetową. Są nimi powszechne zakazy: konstruowania; produkowania; składowania; przekazywania; używania amunicji kasetowej.

Dokument zobowiązuje każde państwo do oczyszczenia swojego obszaru z niewybuchów amunicji w ciągu 10 lat od daty przystąpienia do Konwencji. Obszar zagrożenia niewybuchami amunicji kasetowej musi zostać oznaczony, monitorowany i zabezpieczony poprzez postawienie ogrodzeń lub innych środków, a zastosowana metoda musi w sposób skuteczny uniemożliwić wstęp na zagrożone tereny.

Oprac. W. Bieńkowski

Bibliografia:

Action group Landmine.de, Germany (oprac. zbior.), *Cluster Bombs And Cluster Munitions. A Danger to Life*, <https://www.landmine.de>, s. 4 [dostęp: 20.03.2009]; Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L., *Customary International Humanitarian Law, Volume II: Practice, Part I*, Cambridge University Press, Cambridge 2005; Żeligowski M., *Zakazy i ograniczenia użycia środków prowadzenia działań zbrojnych w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.

Jakie obecnie wyzwania stoją przed MPH w zakresie wprowadzania zakazów lub ograniczeń w stosowaniu środków szkodenia nieprzyjacielowi?

Dynamiczny rozwój nowoczesnych technologii wojskowych przyczynił się do skonstruowania nowych środków walki, których stosowanie

wzbudza liczne kontrowersje na gruncie MPH. Jednym z nich są powszechnie stosowane bezzałogowe aparaty latające (BAL), popularnie określane mianem tzw. „dronów”. Z punktu widzenia zastosowań wojskowych dron posiada wiele cech, które czynią go urządzeniem spełniającym rolę narzędzia przeznaczonego do selektywnej eliminacji przeciwnika. O jego walorach decyduje cicha praca silników, możliwość operowania na znacznych wysokościach połączona z długim czasem przebywania w powietrzu oraz precyzja niszczenia celu.

Istotną wadą prowadzenia ataków za pomocą BAL jest fakt, że ich ofiarami bardzo często staje się ludność cywilna. To powoduje, że światowa opinia publiczna od pewnego czasu piętnuje stosowanie dronów w działaniach antyterrorystycznych.

Podobnych problemów natury prawnej i etycznej przysparza coraz częstsze stosowanie robotów wojskowych, zdolnych zastąpić w pewnych sytuacjach żołnierzy. Stosowanie autonomicznych robotów bojowych określanych często mianem „robotów zabójców” budzi w wielu środowiskach wątpliwości, czy ich używanie jest zgodnie z zasadami MPH. Czy dopuszczalne jest, aby działający autonomicznie robot podejmował decyzje o zaatakowaniu człowieka oraz czy możliwe jest zbudowanie systemu na tyle „inteligentnego” aby mógł podejmować istotne decyzje na polu walki, zachowując przy tym standardy określone prawem humanitarnym?

Kolejnym środkiem rażenia, który wywołuje sprzeciw światowej opinii publicznej w zakresie jego stosowania, jest amunicja ze zubożonego uranu (ZU). Dzięki swoim właściwościom fizycznym, doskonale nadaje się on do produkowania amunicji przeciwpancernej, bomb lotniczych oraz wzmacniania pancerzy czołgów. Na podstawie wieloletnich obserwacji stwierdzono, że użyta amunicja ze ZU powoduje skażenia chemiczne i promieniotwórcze na obszarach, gdzie toczyły się walki, co w konsekwencji przyczynia się do zapadania ludzi na złożone choroby wielonarządowe oraz wpływa negatywnie na stan środowiska naturalnego.

Dokumenty MPH nie wskazują bezpośrednio, że amunicja ze zubożonego uranu stanowi ka-

tegorię broni powodujących zbędne cierpienia i nie zabraniają również jej stosowania. Obawy dotyczące konsekwencji stosowania amunicji ze zubożonego uranu są powszechne wśród społeczeństw krajów Unii Europejskiej. Świadczy o tym Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 22 maja 2008 r., która wpisuje się w działania Kampanii na rzecz zakazu pocisków ze zubożonego uranu i popiera projekt konwencji zakazującej stosowania omawianej amunicji.

Oprac. W. Bieńkowski

Bibliografia:

Bieńkowski W., *Bezzałogowe aparaty latające na polu walki – nowe wyzwanie dla prawa wojennego czy powtórka z historii?*, „Międzynarodowe Prawo Humanitarne” 2013, tom IV; Bieńkowski W., *Zakaz stosowania amunicji ze zubożonego uranu jako nowe wyzwanie dla międzynarodowego prawa humanitarnego*, „Międzynarodowe Prawo Humanitarne” 2014, tom V; Gutt A., Vitale B., *Depleted Uranium – Deadly, Dangerous and Indiscriminate: The Full Picture*, Spokesman Books, Nottingham 2003; Zeligowski M., *Zakazy i ograniczenia użycia środków prowadzenia działań zbrojnych w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.

Co to znaczy zaatakować cel osobowy?

Atak to wszelka przemoc zbrojna (także w cyberprzestrzeni, o ile jej skutkiem może być zranienie lub zabicie) zastosowana wobec przeciwnika, bez względu na to, czy mowa jest o działaniach zaczepnych czy obronnych i bez względu na to, czy ataków tych dokonuje się z lądu, z powietrza czy morza (art. 49 PD I). Można wyróżnić dwa podejścia do ataku na osobę. Zgodnie z pierwszym, jeśli dana osoba jest celem wojskowym, można zastosować wobec niej taktykę „strzelam, aby zabić”. Zgodnie z drugim, atak na osobę nie musi oznaczać jej uśmiercenia. Zgodnie bowiem z zasadą humanitaryzmu oraz konieczności wojskowej, jeśli w danej sytuacji do wyeliminowania osoby wystarczające jest pojęcie lub zranienie, nie powinno się jej zabijać („strzelam, aby zranić”). Z tego założenia wychodzą Wytyczne MKCK

dotyczące interpretacji pojęcia „bezpośredni udział w działaniach zbrojnych” z 2009 r., które podkreślają, że rodzaj i stopień siły, której można użyć przeciwko celowi osobowemu, nie może przekraczać tego, co jest rzeczywiście konieczne do osiągnięcia dopuszczalnego prawnie celu wojskowego w danych okolicznościach. Tym samym w każdym przypadku należy zastosować najmniej szkodliwą formę ataku, o ile pozwala ona na osiągnięcie celów danej operacji. Wynika to m.in. z faktu, że prawo stron konfliktu do doboru metod i środków prowadzenia wojny nie jest nieograniczone (art. 35 PD I).

Oprac. P. Grzebyk

Bibliografia:

Corn G. S., Blank L. R., Jenks Ch., Jensen E. T., *Belligerent Targeting and the Invalidity of a Least Harmful Means Rule*, „International Law Studies” 2013, vol. 89, s. 536 i n.; Goodman R., *The Power to Kill or Capture Enemy Combatants*, „European Journal of International Law” 2013, vol. 24, nr 4, s. 819 i n.; Grzebyk P., *Cele osobowe i rzeczowe w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2018, s. 61–70; Grzebyk P., *To kill or not to kill – the use of force against legitimate targets in armed conflict* (2018) „Wrocław Review of Law, Administration & Economics” 2018, vol. 8, nr 2, s. 331 i n.; Melzer N., *Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law*, International Committee of the Red Cross, Genewa 2009.

Co to znaczy zaatakować cel rzeczowy?

Atak na cel rzeczowy może oznaczać zarówno jego zniszczenie (czyli obiekt nie będzie mógł być wykorzystany przez żadną ze stron), jak i zajęcie (przejęcie fizycznej kontroli nad nim i tym samym uniemożliwienie wykorzystania go przez przeciwnika) lub neutralizację (unieszkodliwienie danego dobra bez potrzeby jego faktycznego zajęcia, czego przykładem jest wprowadzenie strefy zakazu lotów nad danym terytorium i patrolowanie tej strefy, ale bez sprawowania władzy okupacyjnej albo ostrzeliwanie danego obszaru, wskutek czego przeciwnik nie ma możliwości użycia danego obiektu, mimo że nie uległ on zniszczeniu). Zgodnie z zasadą konieczności wojskowej, pokonanie przeciwni-

ka nie musi oznaczać jego całkowitego zniszczenia, dlatego nie ma potrzeby niszczenia sieci dróg czy kompleksu budynków wojskowych, jeśli ich zajęcie jest wystarczające do odcięcia przeciwnika od możliwości korzystania z nich.

Oprac. P. Grzebyk

Bibliografia:

Grzebyk P., *Cele osobowe i rzeczowe w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2018, s. 61–70; Jachec-Neale A., *The Concept of Military Objectives in International Law and Targeting Practice*, Routledge, Londyn 2015.

Na czym ma polegać stosowanie zasady proporcjonalności w działaniach zbrojnych?

Zasada proporcjonalności, zgodnie ze Studium zwyczajowego międzynarodowego prawa humanitarnego opracowanym przez MKCK, ma status normy zwyczajowej obowiązującej zarówno w międzynarodowych konfliktach zbrojnych, jak i w niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych. Celem tej zasady jest znalezienie równowagi między koniecznością wojskową a humanitaryzmem. Zastosowanie tej zasady oznacza, że należy odstąpić od ataku lub go przerwać, gdy okaże się, że jego cel nie ma charakteru wojskowego lub korzysta ze szczególnej ochrony albo że można oczekiwać, iż wywoła on niezamierzone straty w życiu ludzkim wśród ludności cywilnej, ranienia osób cywilnych lub szkody w dobrach o charakterze cywilnym albo takie straty i szkody łącznie, których rozmiary byłyby nadmierne w stosunku do oczekiwanej konkretnej i bezpośredniej korzyści wojskowej (art. 57 ust. 2 PD I).

W świetle MPH w każdym przypadku należy dokonać kalkulacji strat cywilnych w stosunku do oczekiwanej, konkretnej i bezpośredniej korzyści wojskowej. Nie można spekulować, lecz należy stosować standard rozsądnego dowódcy podejmującego decyzję na podstawie wiarygodnych informacji dostępnych w danym czasie. Ta ocena może się różnić, jeśli chodzi o cele zaplanowane z góry i takie, które pojawiają się w trakcie walk, gdy nie ma czasu na dokładną analizę. Atak jest niemożliwy, jeśli straty byłyby „nadmierne”, jednak ten termin nie został zdefiniowany i w związku z tym każde siły zbrojne tworzą własne standardy, które mogą się znacząco różnić, a nawet w ramach danych sił definiowanie owego pojęcia jest odmienne w zależności od doświadczenia danego żołnierza, jego sytuacji (poczucia zagrożenia) czy oceny wartości życia danego celu w stosunku do postronnych osób cywilnych.

Zgodnie ze Statutem Międzynarodowego Trybunału Karnego, osoba, która przeprowadzi atak niespełniający wymogów proporcjonalności, a straty cywilne powstałe w wyniku tegoż ataku będą wyraźnie nadmierne w stosunku do konkretnej, bezpośredniej i całkowitej spodziewanej korzyści wojskowej, ponosi odpowiedzialność karną (art. 8 ust. 2 lit. b (iv)).

Oprac. P. Grzebyk

Bibliografia:

Grzebyk P., *Cele osobowe i rzeczowe w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2018, s. 199–205; Gardam J., *Necessity, Proportionality and the Use of Force by States*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 85–137; Sassòli M., *International Humanitarian Law. Rules, Controversies and Solution to Problems Arising in Warfare*, Edward Elgar, Cheltenham 2019, s. 360–364.

COMITE

INTERNATIONAL

VII.

Międzynarodowe prawo humanitarne wobec morskich i powietrznych operacji wojskowych

Jaki jest terytorialny zakres stosowania międzynarodowego prawa humanitarne na morzu?

Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych na morzu ma zastosowanie na obszarach morskich i w przestrzeni powietrznej nad nimi w odniesieniu do stron prowadzących wrogie działania (belligerentów). Konwencja o prawie morza z 1982 r., która weszła w życie w 1994 r., zalicza do nich:

- wody wewnętrzne;
- morze terytorialne;
- wody archipelagowe;
- strefę przyległą;
- wyłączną strefę ekonomiczną;
- szelf kontynentalny;
- morze otwarte (pełne);
- „Obszar” – dno mórz i oceanów oraz ich podziemie znajdujące się poza granicami jurysdykcji państwowej.

W skład terytorium państwa (pełna jurysdykcja państwa) wchodzi: wody wewnętrzne, wody archipelagowe, morze terytorialne oraz przestrzeń powietrzna nad nimi. Ma to zasadnicze znaczenie dla państw neutralnych w przypadku konfliktu zbrojnego, gdyż nie można na tych obszarach prowadzić działań wojennych. Prawa żeglugowe (nieszkodliwy przepływ; przejście tranzytowe, mające zastosowanie w cieśninach używanych do żeglugi międzynarodowej; przejście archipelagowym szlakiem morskim) obowiązują na

wodach terytorialnych i na wodach archipelagowych, a wolności komunikacyjne morza pełnego w całości wód międzynarodowych. Prawa żeglugowe nie podlegają ograniczeniom temporalnym, za wyjątkiem prawa nieszkodliwego przepływu na morzu terytorialnym i na wodach archipelagowych, które może zostać zawieszane ze względu na bezpieczeństwo państwa nadbrzeżnego. Poza tym przypadkiem okręty i statki stron wojujących mogą korzystać tylko z prawa nieszkodliwego przepływu na wodach terytorialnych (archipelagowych) państwa neutralnego. Niedopuszczalny jest natomiast przelot jakiegokolwiek statków powietrznych stron wojujących w przestrzeni powietrznej państwa neutralnego. Pozostałe dwa prawa żeglugowe, przejścia tranzytowe i przejścia archipelagowym szlakiem morskim, jako niezawieszane, mają zastosowanie również podczas konfliktu zbrojnego. Odnosi się to także do żeglugi powietrznej, zatem zapewniona jest tu swoboda przemieszczania się sił powietrznych stron wojujących. Pozostałe obszary morskie i przestrzeń powietrzna nad nimi stanowią uznawany teatr działań wojennych.

Oprac. A. Makowski

Bibliografia:

Bugajski D.R., *Prawa żeglugowe okrętu w świetle prawa międzynarodowego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 95–100; Makowski A. *Konwencja o prawie morza z 1982 r. w sformułowaniach Podręcznika San Remo*

stosowanego w konfliktach zbrojnych na morzu, „Prawo Morskie”, t. XXV, PAN Gdańsk 2009, s. 167–181; *San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea*, red. L. Doswald-Beck, Cambridge University Press, Cambridge 1995, s. 11–14, 93–111.

Jakie są podstawowe zasady prowadzenia działań zbrojnych na morzu?

Do podstawowych zasad prowadzenia działań zbrojnych na morzu, jak wskazuje dotychczasowa praktyka, należą:

- konieczność rozróżnienia (identyfikacja obiektów wojskowych na morzu), co oznacza, że należy dbać szczególnie o to, aby nie atakować morskich statków handlowych i cywilnych statków powietrznych, które nie mają znaczenia wojskowego;
- środki ostrożności należy podejmować w celu pomniejszenia strat i szkód cywilnych, np. moment i kierunek uderzenia (ataku), unieszkodliwienie statku morskiego lub powietrznego zamiast jego bezpośrednie zniszczenie, aby umożliwić ratunek ludzi. Gdy istnieją wątpliwości czy jednostka chroniona nie jest wykorzystywana do działań wojennych, w takiej sytuacji należy domniemywać, że nie prowadzi ona takiej działalności. Nie odnosi się to do sytuacji, gdy następuje utrata ochrony prawnej;
- zasada proporcjonalności jest uwzględniana przez środki ostrożności i zakłada, że np. w razie zaatakowania dużego statku morskiego lub powietrznego szkody cywilne nie powinny być nadmierne w stosunku do oczekiwanej korzyści wojskowej;
- zakazane działania zbrojne (prawna ochrona jednostek przeciwnika), do których należą: statki szpitalne, małe jednostki do ratownictwa przybrzeżnego i transportu medycznego, statki kartelowe (do przewozu jeńców wojennych), jednostki pływające spełniające misje humanitarne (ratowanie życia ludzkiego i mienia) oraz przewożące dobra niezbędne do przetrwania ludności cywilnej, statki pasażerskie przewożące tylko osoby cywilne, statki spełniające misje religijne, naukowe i filantropijne, małe jednostki i łodzie rybołówstwa przybrzeżnego oraz jednostki wykorzy-

stywane w lokalnej żegludze przybrzeżnej, jednostki wykorzystywane do kontroli i ochrony środowiska morskiego, okręty które się poddały, tratwy i łodzie ratunkowe. Również statek handlowy przeciwnika może zostać zaatakowany tylko wtedy, gdy odpowiada definicji obiektu wojskowego;

- zachowania wiarołomne a fortele (podstępny wojenny) – dozwolone są fortele (maskowanie, pozoracja i inne sposoby wprowadzenia w błąd przeciwnika), pod warunkiem, by nie miały charakteru zdradzieckiego, natomiast wiarołomstwo (podszywanie się pod jednostkę prawnie chronioną, symulowanie uszkodzenia, wysyłanie sygnału wzywania pomocy) jest zakazane.

Oprac. A. Makowski

Bibliografia:

Makowski A., Ilnicki M., *Wojna na morzu we współczesnym prawie międzynarodowym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa – Toruń 1996, s. 85–92; Mulinen de F., *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, przekład R. Jasica, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994, s. 141–144; *San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea*, red. L. Doswald-Beck, Cambridge University Press, Cambridge 1995, s. 15–23, 113–166.

Jakie warunki powinna spełniać blokada morska by była legalna i jaki jest podział kontrabandy wojennej?

Blokada morska stanowi rodzaj działań bojowych na morzu, którego celem jest izolacja całego lub części wybrzeża nieprzyjacielskiego państwa (również terytorium przez nie okupowanego) lub akwenu, w celu odcięcia tego państwa od wszelkich kontaktów drogą morską z innymi państwami, izolacji jego sił morskich lub ich części oraz sparaliżowania jego komunikacji morskich. Blokada morska jest rozumiana wyłącznie jako operacja wojskowa. Odróżniamy blokadę wojskową, która jest skierowana przeciwko siłom zbrojnym przeciwnika oraz blokadę handlową, której zadaniem jest przerwanie komunikacji morskich nieprzyjaciela. Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych na morzu za legalną uznaje jedynie efektywną (rzeczywistą,

skuteczną) blokadę morską, polegającą na faktycznym kontrolowaniu komunikacji morskiej w rejonie objętym blokadą. Wymóg efektywności blokady morskiej został potwierdzony w deklaracji paryskiej z 1856 r., deklaracji londyńskiej z 1909 r. (nie została ratyfikowana) i uznawany jest za powszechnie obowiązujący. Uwzględnia go San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea (z 1995 r.).

W praktyce przyjmuje się, że blokada morska jest efektywna, gdy ponad 50% jednostek próbujących ją przerwać zostaje zatrzymane, bądź zniszczone. Wymogiem legalności blokady morskiej jest również jej zadeklarowanie i notyfikacja wobec wszystkich walczących państw oraz państw neutralnych, a także fakt, że odnosi się ona bezstronnie do wszystkich statków. Deklaracja powinna zawierać termin rozpoczęcia blokady, czas jej trwania, lokalizację i obszar blokowanego rejonu oraz czas, w którym statki państw neutralnych mogą opuścić blokowane wybrzeże. Prawo międzynarodowe nie określa odległości sił utrzymujących blokadę od wybrzeża, stwierdza ogólnie, że znajdują się one w odległości określonej przez wymogi wojskowe, przy czym nakłada obowiązek, by nie stanowiła ona przeszkody w dostępie do portów i wybrzeża państw neutralnych. Statki handlowe przerywające lub usiłujące przerwać blokadę morską mogą być zatrzymane i podlegają późniejszej konfiskacie wraz z ładunkiem (zaleca się również zwracanie statków), a gdy przeciwstawiają się zatrzymaniu, mogą być atakowane.

Ustanawianie blokady jest zabronione w przypadku gdy jej celem jest głodzenie ludności cywilnej, naruszenie innych obiektów istotnych dla jej przetrwania oraz powodowanie takich strat w ludności cywilnej, które są nadmierne w stosunku do spodziewanych korzyści wojskowych. Blokująca strona powinna również zezwolić na przejście zaopatrzenia medycznego dla ludności cywilnej lub rannych i chorych członków sił zbrojnych (porozumienie techniczne), gdzie warunkiem koniecznym dla takiego przejścia, jest możliwość wykonania prawa wizyty i rewizji. Zgodnie z Kartą NZ, blokada morska jest prawnie uzasadniona w razie konieczności podjęcia działań przez siły morskie i powietrzne dla utrzy-

mania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa (art. 42) oraz realizowania przez państwa ich prawa do indywidualnej lub kolektywnej samoobrony (art. 51). Podczas wojny domowej blokada morska może być realizowana przez strony konfliktu wyłącznie na morzu terytorialnym.

Pojęcie kontrabandy wojennej jest bezpośrednio związane z prowadzeniem blokady morskiej lub realizacją embarga. Dzielimy ją na:

- kontrabandę bezwzględną – dobra, które przez swoją naturę mogą być bezpośrednio wykorzystane w działaniach wojennych (broń wszelkiego rodzaju, pociski, naboje, proch i materiały wybuchowe, części umundurowania i wyekwipowania wojskowego, narzędzia i przyrządy służące do wyrabiania amunicji lub naprawy broni i sprzętu wojennego, okręty, łodzie i wyposażenie dla okrętów wojennych, itp.);
- kontrabandę względną – dobra, które mogą służyć zarówno do użytku wojennego, jak i pokojowego (żywność, pasza i ziarno, odzież, obuwie, złoto i srebro w monetach i sztabach oraz papiery wartościowe, doki pływające, osprzęt i wyposażenie okrętowe inne niż dla okrętów wojennych, paliwa i smary, drut kolczasty, lornety, lunety, chronometry i przyrządy nawigacyjne, itp.).

Należy zaznaczyć, że nie ma stałych list kontrabandy wojennej bezwzględnej i względnej. Praktyka wskazuje, że są one sporządzane w zależności „od potrzeb”. Przykładem takiej listy kontrabandy bezwzględnej ogłoszonej w deklaracji o blokadzie strefy Gazy są oprócz uzbrojenia takie materiały, jak: cement, dachówki, pręty zbrojeniowe, etc., czyli materiały służące do budowy tuneli podziemnych.

Oprac. A. Makowski

Bibliografia:

Flemming M., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów*, M. Gąska, E. Mikos-Skuzza (uzupełnienie i redakcja), Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003, s. 192–197; Makowski A., *Kazus m/v „Mavi Marmara” i „Flotyli Wolności” w świetle współczesnego prawa konfliktów zbrojnych na morzu*, „Gdańskie Studia Praw-

nicze”, t. XXIX, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013, s. 127–141; *San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea*, red. L. Doswald-Beck, Cambridge University Press, Cambridge 1995, s. 26–27, 176–180.

Jak kształtowały się zasady prowadzenia wojny podwodnej?

Pojawienie się okrętów podwodnych (OOP) we flotach wojennych wielu państw, oprócz zmian w dotychczasowym sposobie prowadzenia działań wojennych na morzu, zrodziło również problemy prawne związane z kwestią ich użycia, szczególnie do zwalczania oceanicznych i morskich komunikacji przeciwnika. Problemu tego nie udało się rozwiązać do wybuchu I wojny światowej, podczas której okazało się, że spór o zasady prowadzenia wojny podwodnej (zwłaszcza nieograniczonej) nabral ogromnego znaczenia politycznego i prawnego. Uchwalone w 1907 r. konwencje haskie nie odnosiły się bezpośrednio do powyższego problemu, przenosząc mechanicznie powszechnie obowiązujące zasady prawa wojny morskiej na OOP. Doświadczenia I wojny na morzu skłoniły zainteresowane państwa do traktatowego sprecyzowania prawa wojny podwodnej. Pierwszą taką próbę podjęto podczas Konferencji waszyngtońskiej (lata 1921–1922), której traktat wzywał sygnatariuszy, aby w przyszłości zaniechali w ogóle używania OOP przeciwko jednostkom floty handlowej oraz apelował do pozostałych państw o przyjęcie analogicznego rozwiązania (traktat nie wszedł w życie, nie ratyfikowała go Francja). Kolejną próbę podjęto podczas Konferencji londyńskiej w 1930 r., zakończonej podpisaniem traktatu, który stanowił, że nie istnieją odrębne normy prawne dla OOP, ich użycie przeciwko statkom handlowym może nastąpić tylko na zasadach, które obowiązują okręty nawodne (traktat ratyfikowały USA, Wielka Brytania i Japonia). W celu rozszerzenia kręgu sygnatariuszy podpisano w Londynie w 1936 r. protokół zawierający powtórzenie traktatu londyńskiego z 1930 r. (do wybuchu II wojny światowej przystąpiło do niego 36 państw w tym Niemcy, Polska i ZSRR). Protokół londyński z 1936 r. obowiązuje do

dzisiaj, a wymóg jego stosowania potwierdził Międzynarodowy Trybunał Wojenny w Norymberdze (odrzucając tezę obrony admirała Karla Dönitza, że bezpieczeństwo OOP jest ważniejsze niż ratowanie rozbitków, ze względu na zagrożenie ze strony lotnictwa przeciwnika).

W okresie międzywojennym zarysowały się także trzy zasadnicze teorie dotyczące wykorzystania OOP w świetle prawa międzynarodowego. Niemiecka – u jej podstaw leżała zasada skrajnie pojmowanej konieczności wojennej, polegająca na prowadzeniu nieograniczonej wojny podwodnej z morskim handlem przeciwnika. Anglosaska – sugerowała wprowadzenie ogólnego zakazu używania OOP oraz uznania ich działań za nielegalne. Francuska – głosiła legalność użycia OOP w działaniach wojennych na morzu pod warunkiem przestrzegania przez nie obowiązujących reguł prawnych.

Oprac. A. Makowski

Bibliografia:

Flemming M., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów*, M. Gąska, E. Mikos-Skuza (uzupełnienie i redakcja), Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003, s. 205–206; Makowski A., Ilnicki M., *Wojna na morzu we współczesnym prawie międzynarodowym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa – Toruń 1996, s. 120–137.

Jakie warunki powinny spełniać statki szpitalne jako jednostki podlegające pełnej ochronie?

Powyższa kwestia jest obecnie regulowana przez postanowienia II Konwencji Genewskiej z 12 sierpnia 1949 r. oraz I Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., przyjętego 8 czerwca 1977 r. Statki szpitalne dzielą się zasadniczo na dwie grupy: transportowce sanitarne i szpitale pływające, różnią się także: wojskowe statki szpitalne, statki szpitalne państw neutralnych i statki szpitalne stowarzyszeń Czerwonego Krzyża lub innych bezstronnych organizacji humanitarnych, a także oficjalnie uznawanych towarzystw ratowniczych i osób prywatnych. Pierwszym warunkiem jest dokonanie notyfikacji na 10 dni

przed ich użyciem z podaniem: nazwy i cech charakterystycznych, do których należą: tonaż rejestrowy brutto, długość całkowita, liczba masztów i kominów. Strona wojująca może podać do wiadomości każdej ze stron nieprzyjacielskich przed rozpoczęciem rejsu nazwę, opis, przewidywany czas wyjścia, kurs, prędkość (szczególnie w odniesieniu do statków powyżej 2000 t brutto) oraz inne informacje, które mogłyby ułatwić identyfikację (strona nieprzyjacielska powinna potwierdzić otrzymanie takich informacji). Ponadto statki i łodzie powinny być pomalowane na kolor biały oraz oznakowane jednym lub kilkoma ciemno-czerwonymi krzyżami dużych rozmiarów namalowanymi z każdej strony

kadłuba, jak również na powierzchniach poziomych w taki sposób, aby zapewnić jak najlepszą widzialność z powietrza i morza (odnosi się to także do ratunkowych łodzi przybrzeżnych i małych łodzi używanych przez służbę zdrowia). W nocy i w podczas zmniejszonej widoczności winny one zadbać, aby wymienione znaki rozpoznawcze były dobrze widoczne (znak może być oświetlony lub mieć postać znaku świetlnego). Dodatkowo mogą być używane sygnały rozpoznawcze (nieobowiązkowo) w postaci: świetlnego sygnału medycznego (niebieskie światło błyskowe świecące dookoła widnokregu); radiowego sygnału rozpoznawczego (art. 40 i N40, Dział II, Regulaminu Radiokomunikacyjnego

– załącznik do Międzynarodowej Konwencji Telekomunikacyjnej; „MEDICAL”; „RESCUE CRAFT”, automatyczna identyfikacja radiowa); radarowego medycznego sygnału rozpoznawczego (transponder lub inny uznany środek identyfikacyjny); podwodnego akustycznego medycznego sygnału rozpoznawczego (grupa YYY i sygnał wywoławczy lub inny uznany sposób identyfikacji, emitowany alfabetem Morse’a na częstotliwości np. 5 kHz). Możliwe jest również używanie kodów i sygnałów ustanowionych przez: Międzynarodową Unię Telekomunikacyjną, Międzynarodową Organizację Lotnictwa Cywilnego i Międzynarodową Organizację Morską. Ponadto strony wojujące mogą uzgodnić używanie innych sygnałów rozpoznawczych.

Oprac. A. Makowski

Bibliografia:

Flemming M., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów*, M. Gąska, E. Mikos-Skuza (uzupełnienie i redakcja), Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003, s. 261–263; 368–369, 398–400; Mulinen de F., *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, przekład R. Jasica, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994, s. 177–179, 260–265; *San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea*, red. L. Doswald-Beck, Cambridge University Press, Cambridge 1995, s. 42–43, 234–241.

Jakie są źródła międzynarodowego prawa humanitarnego dotyczące wojny powietrznej?

Pojęcie wojny powietrznej, podobnie jak wojny morskiej, obejmuje akty walki, dokonywane w przestrzeni powietrznej państw wojujących lub nad morzem pełnym przez siły lotnicze (siły powietrzne) stron wojujących i akty walki dokonywane z powietrza w stosunku do ładu lub morza, a także akty wrogie, jak udział w blokadzie wojennej lub wykonywanie prawa łupu. Specjalnych umów międzynarodowych dotyczących wojny powietrznej nie ma. Z braku umowy międzynarodowej i wykształconego prawa zwyczajowego należy stosować do wojny powietrznej, w drodze analogii, przepisy prawne o wojnie lądowej lub o wojnie morskiej, odpowiednio je interpretując. Do wojny

powietrznej znajdują też zastosowanie zasady i normy MPH o generalnym charakterze. W szczególności, do wojny powietrznej znajdują zastosowanie następujące akty międzynarodowoprawne:

- Deklaracja Haska (I) z 29 lipca 1899 r. – pierwszy akt międzynarodowy o zakazie zrzucania z balonów pocisków i materiałów wybuchowych. Deklaracja formalnie prawa nie tworzyła – uchwalono ją tytułem próby na okres 5 lat i była ona opatrzona klauzulą powszechności;
- Regulamin Haski z 18 października 1907 r. – powtarzał treść poprzedniej deklaracji, był opatrzony klauzulą powszechności. Zawarto w nim ogólne postanowienia odnoszące się do prowadzenia bombardowań;
- Reguły Haskie z 1923 r. – projekt prawnych reguł wojny powietrznej. Mimo, że nie są one częścią żadnej umowy międzynarodowej, są uznawane za prawo zwyczajowe;
- Konwencja Chicagowska z 7 grudnia 1944 roku o międzynarodowym lotnictwie cywilnym – stanowi część prawa lotniczego – odrębnej (autonomicznej) gałęzi prawa regulującej stosunki międzynarodowe w przestrzeni powietrznej. Konwencja stosuje się wyłącznie do cywilnych statków powietrznych;
- I Konwencja Genewska z 1949 r. (Rozdział VI i Rozdział VII);
- Protokół Dodatkowy I do KG z 1977 r.;
- Traktat o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi z 1967 roku.

Na uwagę zasługuje ponadto harwardzki Podręcznik prawa międzynarodowego stosowanego w wojnie powietrznej i raketowej z 2009 r. – nie ustanawia on wiążących norm, jednak przedstawia i uporządkowuje obowiązujące normy prawne stosowane w operacjach sił powietrznych. W wojnie powietrznej zastosowanie znajdują również regulaminy i podręczniki dla Sił Powietrznych poszczególnych państw.

Oprac. W. Łęcki

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Marcinko M., *Prowadzenie wojny powietrznej w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014; Piątkowski M., *A Brief History of the Law of Aerial Warfare*, LAP Lambert Academic Publishing, Beau Bassin 2017.

Jak klasyfikujemy i oznaczamy statki powietrzne ze względu na ich przeznaczenie (funkcję) i przynależność państwową?

Klasyfikację statków powietrznych prowadzi się w oparciu o:

- 1) charakterystykę i przeznaczenie statków powietrznych;
- 2) przeznaczenie operacyjne statków powietrznych;
- 3) sposób unoszenia się w przestrzeni powietrznej.

W świetle klasyfikacji prawniczej, statki powietrzne dzielimy na dwie grupy:

- statki powietrzne cywilne (prywatne) – przeznaczone do przewozu osób lub rzeczy w przestrzeni powietrznej, służące do celów komercyjnych (handlowych);
- statki powietrzne publiczne (państwowe) – należące do państwa lub przez nie wykorzystywane i przeznaczone do niekomercyjnej służby publicznej.

Statki powietrzne publiczne możemy podzielić na:

- 1) wojskowe statki powietrzne;
- 2) niewojskowe statki powietrzne będące w służbie porządku publicznego – traktowane są one jako statki cywilne i mogą to być:
 - statki powietrzne Służby Celnej;
 - statki powietrzne Policji;
 - statki powietrzne Państwowego Transportu Sanitarnego;
 - statki powietrzne Państwowej Straży Pożarnej;
 - statki powietrzne o specjalnym przeznaczeniu;
 - statki powietrzne przeznaczone do przewozu poczty.

Statki powietrzne posiadają określoną przez prawo przynależność państwową – jest to przynależność państwowa Państwa, w którym statki te są zarejestrowane. W związku z tym, posiadają one „znaki rozpoznawcze określonego państwa”. Statek powietrzny uczestniczący w działaniach wojennych powinien posiadać znaki umożliwiające identyfikację przynależności państwowej i charakteru statku wojskowego. Znaki te powinny być umieszczone na zewnątrz samolotu w taki sposób, ażeby nie mogły być zmieniane w czasie lotu. Mają być one możliwie duże oraz widoczne z góry, z dołu i z każdego boku. Każdy nieoznakowany samolot biorący udział w walce czyni to niezgodnie z prawem, zatem członkowie jego załogi mogą być uznani za przestępców wojennych, nawet jeśli oni i ich pasażerowie są członkami sił zbrojnych i noszą mundury. Żaden też statek powietrzny – w tym również wojskowy – nie może posiadać więcej niż jedną przynależność państwową.

Właściwie oznakowane samoloty sanitarne, jeśli są wykorzystywane w celach medycznych, nie mogą być przedmiotem i celem ataków. Samoloty te powinny posiadać na dolnej i górnej powierzchni oraz na bokach kadłuba znak rozpoznawczy w postaci znaku czerwonego krzyża, czerwonego półksiężyca lub czerwonego kryształku na białym polu, umieszczony w sposób widoczny obok barw państwowych.

Strony walczące mogą przekształcać cywilne statki powietrzne w wojskowe statki powietrzne, muszą one jednak łącznie spełniać następujące warunki:

- mieć zewnętrzne oznaki używane przez powietrzne siły zbrojne;
- pozostawać pod bezpośrednią władzą, kontrolą i odpowiedzialnością swego państwa;
- podlegać dowództwu wojskowemu;
- przestrzegać w działaniach zbrojnych praw i zwyczajów wojennych.

Oprac. W. Łęcki

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Hays-Parks W., *Air War and the Law of War*, „Air Force Law Review” 1990, vol. 32; Marcinko

M., *Prowadzenie wojny powietrznej w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.

Jak odbywa się zarządzanie przestrzenią powietrzną w czasie pokoju i wojny przez państwa wojujące i neutralne?

Przestrzeń powietrzna narodowa określonego państwa rozciąga się nad jego terytorium (lądowym, morskimi wodami wewnętrznymi i morzem terytorialnym) i stanowi nierozdzieloną część terytorium państwowego, państwo wykonuje w tej przestrzeni swoją władzę suwerenną. Międzynarodowa przestrzeń powietrzna rozciąga się nad pozostałym obszarem globu, w tym nad morzem otwartym i obszarami nie podlegającymi niczyjej jurysdykcji. Z przestrzeni międzynarodowej mogą korzystać wszystkie państwa na zasadzie równości – jest ona dostępna dla każdego państwa bez dyskryminacji.

Prawo międzynarodowe dotyczy żeglugi powietrznej tylko w okresie pokoju i daje swobodę państwom wojującym i neutralnym w regulowaniu międzynarodowej komunikacji powietrznej nad ich terytorium. W czasie działań wojennych praktyką jest zamykanie przez państwa wojujące swych przestrzeni powietrznych dla każdego obcego statku powietrznego i na zamykaniu przez państwa neutralne swych przestrzeni powietrznych dla każdego statku powietrznego państw wojujących.

Neutralność w wojnie powietrznej, jak neutralność w każdej wojnie, sprowadza się z jednej strony do obowiązku państw wojujących poszanowania praw państwa neutralnego, z drugiej strony do obowiązku państwa neutralnego powstrzymania się od pomocy państwom wojującym.

Terytorium państwa neutralnego jest nienaruszalne, tzn. że wojskowe statki powietrzne państw wojujących nie mogą na tym terytorium prowadzić działań wojennych lub dokonywać aktów wrogich i nie mogą nad terytorium przenikać. Terytorium neutralne nie może być celem

ataków. Pogwałceniem praw państwa neutralnego jest przeprowadzenie w jego terytorium obserwacji powietrznej ruchu sił zbrojnych jednego wojującego w celu przekazania tych obserwacji drugiej stronie wojującej.

Państwo neutralne może siłą odeprzeć zamach na jego prawa i projekt haski z 1923 r. przewiduje, że użycie siły przez państwo neutralne w takiej sytuacji nie może być traktowane jako akt wrogi. Względy humanitarne wymagają odrębnego traktowania statków powietrznych przeznaczonych do niesienia pomocy chorym i rannym oraz statków powietrznych o specjalnym przeznaczeniu.

Oprac. W. Łęcki

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Hays-Parks W., *Air War and the Law of War*, „Air Force Law Review” 1990, vol. 32; Marcinko M., *Prowadzenie wojny powietrznej w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014; Piątkowski M., *A Brief History of the Law of Aerial Warfare*, LAP Lambert Academic Publishing, Beau Bassin 2017.

Jakie są środki i metody walki w wojnie powietrznej i jakie są zasady wykorzystania BSP?

Akty walki w wojnie powietrznej dokonywane są przez statki powietrzne stron wojujących i mają na celu uszkodzenie nieprzyjacielowi oraz niszczenie jego sił zbrojnych.

Bombardowania lotnicze stanowią współcześnie jeden z głównych aspektów prowadzenia działań zbrojnych, tym samym podlegając szeregowi ograniczeń przewidzianych w MPH, z których najważniejsze to zasada rozróżniania, zakaz powodowania zbędnych cierpień i nadmiernych szkód, nakaz podjęcia środków ostrożności przed planowanym atakiem oraz zasada proporcjonalności.

W świetle reguł haskich z 1923 roku:

- bombardowanie lotnicze jest dozwolone tylko wtedy, gdy kieruje się przeciwko obiektowi wojskowemu, tj. obiektowi, którego całkowite lub częściowe zniszczenie będzie stanowiło dla

wojującego wyraźną korzyść wojskową; jeśli tego typu obiekty wojskowe są tak usytuowane, że nie można ich bombardować bez zbombardowania jednocześnie ludności cywilnej, samoloty wojskowe powinny powstrzymać się od bombardowania obiektów wojskowych;

- dozwolone jest jednak bombardowanie miast, osiedli, wsi i domów mieszkalnych oraz budynków, znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie działań lądowych sił zbrojnych, po warunkiem, że istnieje rozsądne domniemanie, iż koncentracja wojskowa w wystarczającym stopniu uzasadnia bombardowanie, zważywszy niebezpieczeństwo mogące stąd wyniknąć dla ludności cywilnej.

W świetle Protokołu dodatkowego I z 1977 r.:

- zabronione jest przeprowadzanie ataków bez rozróżnienia – przykładem takich ataków są „ataki w postaci bombardowania, niezależnie od zastosowanych metod i środków, które jako jeden cel wojskowy traktują pewną liczbę celów wojskowych wyraźnie zarysowanych i odróżniających się, położonych w mieście, na wsi lub w innej strefie obejmującej podobne skupienie osób cywilnych lub dóbr o charakterze cywilnym” (art. 51 ust. 5 lit. (a));
- zabronione są również takie ataki bombowe, których głównym celem jest zastraszenie ludności cywilnej (art. 51 ust. 2).

Bezzałogowe statki powietrzne (BSP, ang. Unmanned Aerial Vehicles – UAV) to samoloty, które nie są sterowane przez pilota znajdującego się na pokładzie, lecz kontrolowane przez operatorów naziemnych, wykorzystujących komputery zamontowane w takim obiekcie latającym. BSP mogą być wykorzystywane np. do przeprowadzania misji zwiadowczych. Mogą być też uzbrajane w pociski raketowe – wówczas stanowią bezzałogowe bojowe statki powietrzne (ang. Unmanned Combat Aerial Vehicles – UCAV). Samoloty te mogą być jakiegokolwiek wielkości, przy czym są one uzbrojone w broń śmiertelności lub nieśmiertelności lub posiadają na pokładzie technologię umożliwiającą nakierowanie takiej broni na cel.

Wykorzystywanie UAV i UCAV do takich celów, jak zbieranie informacji, komunikacja, zakłócanie komunikacji przeciwnika oraz koordynacja prowadzenia operacji, samo w sobie nie jest sprzeczne z MPH, podobnie bojowe wykorzystanie tych samolotów, jednak takie wykorzystanie w czasie konfliktu zbrojnego musi być zgodne z zasadami i normami MPH. Co istotne, wojskowe UAV/UCAV powinny być odpowiednio oznakowane, by można było określić ich status i przynależność państwową.

Oprac. W. Łęcki

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Bucholc M., *Bezzałogowe systemy powietrzne – wymiar współczesny i perspektywy* [w] *Automatyzacja i robotyzacja współczesnego pola walki wyzwaniem dla prawa międzynarodowego*, red. M. Szuniewicz, Akademia Marynarki Wojennej, Gdynia 2015; Hays-Parks W., *Air War and the Law of War*, „Air Force Law Review” 1990, vol. 32; Marcinko M., *Prowadzenie wojny powietrznej w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.

Jakie zasady obowiązują załogi statków powietrznych (cywilnych i wojskowych) w czasie pokoju i wojny, w tym załogi statków powietrznych transportu sanitarnego?

W świetle postanowień Międzynarodowej Konwencji Sanitarnej dotyczącej żeglugi powietrznej z 1933 r., pojęcie „załoga” statku powietrznego obejmuje każdą osobę, pełniącą na pokładzie funkcję związaną z prowadzeniem lub bezpieczeństwem lotu statku powietrznego, albo też zatrudnioną na pokładzie, w jakikolwiek bądź sposób, przy obsłudze statku powietrznego, podróży bądź ładunku.

Członkowie załogi wojskowego statku powietrznego uważani są za kombatantów, dowódca wojskowego statku powietrznego i załoga nie mają jednak obowiązku nosić mundurów wojskowych, jak również oznak i stopni wojskowych. Niemniej członkowie załogi wojskowego statku powietrznego, jeśli zostaną schwytani, korzystają ze statusu jeńca wojennego.

Osobie, która opuściła ze spadochronem statek powietrzny niezdolny do lotu, należy, w razie wylądowania jej na terytorium kontrolowanym przez stronę przeciwną, dać możliwość poddania się przed uczynieniem jej przedmiotem ataku. Nie dotyczy to jednak sytuacji, gdy taka osoba w sposób wyraźny podejmuje wrogie działanie. Lotnik ze strąconego samolotu, który nie poddał się mimo wezwania go do tego, albo użył broni, może zostać zaatakowany. Należy zaznaczyć, że zakaz atakowania osób opadających ze spadochronem nie rozciąga się na członków oddziałów powietrzno-desantowych. Powietrznymi statkami sanitarnymi są w świetle przepisów MPH „samoloty używane wyłącznie do ewakuacji rannych, chorych i rozbitków, jak również do przewozu personelu i materiałów sanitarnych” (art. 39 KG II). Właściwie oznakowane samoloty sanitarne, jeśli są wykorzystywane w celach medycznych, nie mogą być przedmiotem i celem ataków. Samoloty te powinny posiadać na dolnej i górnej powierzchni oraz na bokach kadłuba znak rozpoznawczy w postaci znaku czerwonego krzyża, czerwonego półksiężyca lub czerwonego kryształku na białym polu, umieszczony w sposób widoczny obok barw państwowych.

Istnieją jednak pewne ograniczenia w zakresie używania powietrznych statków sanitarnych. Powinny one przestrzegać wyznaczonych im tras i wysokości oraz posiadać stosowny znak rozpoznawczy. Przelot powietrznych statków sanitarnych nad obszarami lądowymi i morskimi fizycznie kontrolowanymi przez siły nieprzyjaciela powinien odbywać się za uprzednią zgodą

wyrażoną na takie loty przez właściwą władzę strony przeciwnej. Nie jest jednak wymagane żadne porozumienie czy zgoda na loty nad obszarami nie opanowanymi przez nieprzyjaciela. Powietrzny statek sanitarny może być zajęty przez nieprzyjaciela, jeżeli okaże się, iż taki samolot:

- nie jest w rzeczywistości samolotem sanitarnym,
- został użyty w celu uzyskania korzyści wojskowych kosztem strony przeciwnej,
- jego lot odbywał się z naruszeniem porozumień zawartych między stronami w konflikcie.

W powyższych przypadkach samolot ten staje się łupem wojennym.

Samoloty, których wyłącznym przeznaczeniem jest przewóz narodowych lub międzynarodowych dóbr kultury, również korzystają ze specjalnej ochrony w czasie konfliktów zbrojnych. Wszelkie działania wojenne wymierzone w takie samoloty są zabronione, zgodnie z postanowieniami Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w czasie konfliktu zbrojnego z 1954 r.

Oprac. W. Łęcki

Bibliografia:

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982; Hays-Parks W., *Air War and the Law of War*, „Air Force Law Review” 1990, vol. 32; Marcinko M., *Prowadzenie wojny powietrznej w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.

VIII.

Odpowiedzialność karna za zbrodnie międzynarodowe – rozwiązania materialnoprawne i instytucjonalne

Na czym polega jurysdykcja uniwersalna? Czym są zasady norymberskie?

Jurysdykcja uniwersalna stanowi upoważnienie dla podmiotów prawa międzynarodowego (przede wszystkim państw) do karania sprawców zbrodni rangi międzynarodowej ze względu jedynie na ich wagę i bez względu na osobę sprawcy (jego obywatelstwo oraz jego status) oraz miejsce popełnienia czynu. Wykonanie więc tej jurysdykcji jest ograniczone tylko do wąskiego kręgu czynów, którymi są najpoważniejsze zbrodnie w rozumieniu prawa międzynarodowego. Są one przedmiotem powszechnego potępienia, a państwa mają wspólny interes w tym, by podlegały one ściganiu i karaniu. W definicji jurysdykcji uniwersalnej podkreśla się, że jej zastosowanie nie wymaga istnienia żadnych ogólnie wymaganych łączników, tj. ani obywatelstwa sprawcy lub pokrzywdzonego, ani terytorium, ani naruszenia interesów państwa, które na jurysdykcję uniwersalną się powołuje.

Źródłem jurysdykcji uniwersalnej można szukać w XVII-wiecznym podejściu państw do ścigania zbrodni piractwa morskiego. Współczesne natomiast rozumienie zasady jurysdykcji uniwersalnej może być tak szerokie, jak i wąskie. W tym pierwszym przypadku dotyczy ona będzie tzw. przestępstw konwencyjnych, tzn. takich poważnych przestępstw, do karalności których zobowiązują umowy międzynarodowe, nakładając jednocześnie na strony (tylko te są nimi związane) między innymi obowiązek wprowadzenia ich karalności do prawa wewnętrznego. Węższe natomiast ujęcie omawianej zasady oznacza to, że każde państwo może wykonać jurysdykcję wobec przestępstwa, które w rozumieniu prawa międzynarodowego stanowi zbrodnię. Tak więc, w przeciwieństwie do szerokiego ujęcia, źródłem wykonania jurysdykcji nie jest umowa międzynarodowa, która wiąże tylko strony, lecz prawo zwyczajowe. Do najcięższych zbrodni, w przypadku których nie ma wątpliwości co do możliwości wykonywania jurysdykcji uniwersalnej, należą: ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, zbrodnia agresji.

Natomiast tzw. zbrodnie konwencyjne, co do których umowy często przewidują zasadę aut dedere aut iudicare (albo wydać albo osądzić), to przede wszystkim takie czyny jak: niewolnictwo i handel niewolnikami, piractwo, terroryzm międzynarodowy, dyskryminacja rasowa, terroryzm lotniczy, handel narkotykami.

Zasady norymberskie zostały sformułowane w oparciu o Kartę Międzynarodowego Trybunału Wojskowego (Trybunał Norymberski) z 1945 r. i wyrok tego Trybunału z 1946 r. dotyczący głównych zbrodniarzy (przywódców) III Rzeszy. Są to zasady, które regulują odpowiedzialność karną jednostki za najpoważniejsze zbrodnie w rozumieniu prawa międzynarodowego, które zostały zdefiniowane w pierwszej kolejności w Karcie Trybunału Norymberskiego. Zasady te jako zasady prawa międzynarodowego zostały potwierdzone na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego (nr 95[II] z 1946 r.), a następnie opracowane przez Komisję Prawa Międzynarodowego i przyjęte właśnie jako zasady norymberskie przez Zgromadzenie Ogólne NZ w rezolucji nr 177[III] z 1947 r. Ich treść jest następująca:

- „Każdy, kto dopuszcza się zbrodni przeciwko prawu międzynarodowemu, ponosi za to odpowiedzialność karną;
- Brak karalności zbrodni w prawie wewnętrznym nie zwalnia od odpowiedzialności na gruncie prawa międzynarodowego;
- Działanie jako głowa państwa lub funkcjonariusz międzynarodowy nie zwalnia od odpowiedzialności za zbrodnie;
- Działanie na rozkaz przełożonego lub rządu nie zwalnia od odpowiedzialności za zbrodnie, jeżeli sprawca miał rzeczywistą możliwość wyboru;
- Oskarżony ma prawo do bezstronnego i rzetelnego procesu;
- Zbrodniami międzynarodowymi są zbrodnie: przeciwko pokojowi, przeciwko ludzkości i zbrodnie wojenne;
- Zbrodnię międzynarodową stanowi uczestnictwo w każdej ww. zbrodni”.

Zasady norymberskie należą do podstawowych zasad międzynarodowego prawa karnego

w kontekście ścigania osób odpowiedzialnych za popełnienie zbrodni w rozumieniu prawa międzynarodowego.

Oprac. J. Nowakowska-Matusecka

Bibliografia:

Cyprian T., Sawicki J., *Prawo norymberskie. Bilans i perspektywy*, Wydawnictwo E. Kuthana, Warszawa 1948; Gardocki L., *Zarys prawa karnego międzynarodowego*, PWN, Warszawa 1985; Królikowski M., Wiliński P., Izydorczyk J., *Podstawy prawa karnego międzynarodowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2008; Ostropolski T., *Zasada jurysdykcji uniwersalnej w prawie międzynarodowym*, EuroPrawo, Warszawa 2008; Werle G., *Principles of International Criminal Law*, T.M.C. Asser Press, Haga 2005.

Co to są tzw. core crimes?

Zbrodnie te nie są wyraźnie sprecyzowane, jednak uważa się, że są to najpoważniejsze zbrodnie, które pociągają za sobą indywidu-

alną odpowiedzialność karną na podstawie norm (traktatowych i zwyczajowych) prawa międzynarodowego. Godzą one w podstawowe wartości społeczności międzynarodowej, chronione prawem międzynarodowym, czyli pokój, bezpieczeństwo i pomyślność świata (światowy dobrobyt), o czym mowa w art. 1 Karty Narodów Zjednoczonych oraz w Preambule Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego. Naruszają także fundamentalne wartości wywodzące się z podstawowych instrumentów prawa międzynarodowego, które dotyczą ochrony praw człowieka, wiążących tak państwa, jak i jednostki. Ponadto, społeczność międzynarodowa ma powszechny interes w ukaraniu sprawców tych zbrodni, a więc mogą być one ścigane przez każde państwo w oparciu o zasadę jurysdykcji uniwersalnej. Atak na te fundamentalne wartości stanowi zbrodnię na podstawie prawa międzynarodowego

i ma wpływ na całą społeczność międzynarodową. Do zbrodni tych bez wątplenia należą: ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne i zbrodnia agresji.

Oprac. J. Nowakowska-Matusecka

Bibliografia:

Cassese A., *International Criminal Law*, Oxford University Press, Oxford 2003; *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*, red. A. Cassese, P. Gaeta, J.R.W.D. Jones, Oxford University Press, Oxford 2002; Werle G., *Principles of International Criminal Law*, T.M.C. Asser Press, Haga 2005.

Jakie są zasadnicze różnice między zbrodnią ludobójstwa a zbrodniami przeciw ludzkości?

Twórcą pojęcia zbrodni ludobójstwa był Rafał Lemkin, polski i amerykański prawnik karnista pochodzenia żydowskiego. Postulował on uregulowanie na forum międzynarodowym zbrodni barbarzyństwa (1), wandalizmu (2) oraz spowodowania katastrofy morskiej, lądowej, powietrznej (3), spowodowania przerwy w łączności telekomunikacyjnej (4) i świadome szerzenie zarazy ludzkiej (5). Jego koncepcja barbarzyństwa zakładała, że „Kto z nienawiści do zbiorowości rasowej, wyznaniowej lub społecznej, albo też w celu wyniszczenia (eksterminacji) teżę przedsięwzięcie czyn karalny przeciwko życiu, nietykalności cielesnej, wolności, godności lub podstawom bytu gospodarczego człowieka, należącego do takiej zbiorowości, za to przestępstwo barbarzyństwa ulegnie karze..., o ile czyn jego nie jest zagrożony surowszą karą w odnośnej ustawie karnej. Sprawca podlega tej samej karze, jeśli jego czyn skierowany został przeciwko osobie, która oświadczyła swoją solidarność lub ujęła się za jedną z wyżej wymienionych zbiorowości”. Ten typ zbrodni w 1944 r. – po doświadczeniu Holocaustu – Lemkin nazwał genocydem (ludobójstwem). W latach 1942–1943 napisał swoją najważniejszą książkę *The Axis Rule in Occupied Europe* (wyd. 1944 r.), poświęconą pojęciu ludobójstwa. Początkowo w doktrynie dominował pogląd, że ludobójstwo stanowi kwalifikowaną formę zbrodni

przeciwko ludzkości. Obecnie jednak pogląd ten jest przez część doktryny obalany, głównie za sprawą stanowiska przyjętego w orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy. Jednolita definicja traktatowa zbrodni ludobójstwa została wprowadzona, także dzięki staraniom Lemkina, do Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa w 1948 r. Powtarzają ją także statuty międzynarodowych trybunałów karnych, włącznie ze Statutem Rzymskim Międzynarodowego Trybunału Karnego. Artykuł II Konwencji stanowi, że ludobójstwem są czyny, dokonane w zamiarze zniszczenia w całości lub w części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych, którymi są: zabójstwa członków grupy, spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy, rozmyślne stworzenie dla członków grupy warunków życia, obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego, stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy oraz przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy. Lemkin, formułując definicję, podkreślał konieczność ochrony całych grup, które na skutek określonych działań były celem ataków. W przypadku tego typu zbrodni najważniejszym i najtrudniejszym do udowodnienia przez sąd elementem jest intencja sprawcy. Zakaz ludobójstwa jest normą bezwzględnie obowiązującą (*ius cogens*).

W przypadku zbrodni przeciwko ludzkości brak jest, jak do tej pory, jednolitej traktatowej definicji. Twórcą tego pojęcia był Sir Hersch Lauterpacht – brytyjski prawnik polsko-żydowskiego pochodzenia, znawca międzynarodowego prawa karnego, współtwórca Karty Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze i katalogu zbrodni w niej zawartego. W swojej definicji zbrodni przeciwko ludzkości podkreślał przede wszystkim konieczność ochrony jednostki, a chodziło przede wszystkim o ludność cywilną. Choć definicje sformułowane na potrzeby Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii i Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy różnią się zarówno między sobą, jaki i w porównaniu z pierwotną definicją Karty MTW, to jednak wydaje się,

że definicja zbrodni przeciwko ludzkości, zawarta w Statucie Rzymskim MTK stanowi efekt nie tylko negocjacji, ale i dorobku orzeczniczego międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc. Jest ona też punktem wyjścia dla Komisji Prawa Międzynarodowego w pracach nad konwencyjną regulacją tej zbrodni (na wzór Konwencji dotyczącej ludobójstwa z 1948 r.). Katalog czynów jest oczywiście szerszy w Statucie Rzymskim niż w Karcie MTW, ale w tym wypadku ten typ zbrodni, to czyny, popełnione w ramach rozległego i systematycznego, świadomego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej (art. 7 Statutu MTK).

Oprac. J. Nowakowska-Małusecka

Bibliografia:

Bassiouni Ch.M., *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London 1992; Cassese A., *International Criminal Law*, Oxford University Press, Oxford 2003; Iwanek T., *Zbrodnie ludobójstwa i zbrodnie przeciwko ludzkości w prawie międzynarodowym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015; Nowakowska-Małusecka J., *Odpowiedzialność karna jednostek za zbrodnie popełnione w byłej Jugosławii i w Rwandzie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000; Schabas W. A., *Genocide in International Law. The Crime of Crimes*, Cambridge University Press, Cambridge 2009.

Co to są zbrodnie wojenne?

Najpełniejsze wyjaśnienie, czym są zbrodnie wojenne, znajduje się w art. 8 Statutu Rzymskiego ustanawiającego Międzynarodowy Trybunał Karny, sporządzonego w Rzymie 17 lipca 1998 r. Statut ten stanowi, iż zbrodnie wojenne to:

a) poważne naruszenia konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., mianowicie jakiegokolwiek z wymienionych poniżej działań skierowanych przeciwko ludziom lub dobrom chronionym na podstawie postanowień odpowiedniej Konwencji Genewskiej:

- (i)** zamierzone zabójstwo;
- (ii)** tortury lub nieludzkie traktowanie, w tym eksperymenty biologiczne;
- (iii)** umyślne sprawianie wielkich cierpień albo ciężkich uszkodzeń ciała i zdrowia;
- (iv)** dokonywanie bezprawnie i samowolnie poważnych zniszczeń i przywłaszczania mienia, nie usprawiedliwione koniecznością wojkową;

- (v)** zmuszanie jeńców wojennych lub innych chronionych osób do służby w siłach zbrojnych mocarstwa nieprzyjacielskiego;
 - (vi)** umyślne pozbawianie jeńców wojennych lub innych chronionych osób prawa do rzetelnego procesu prowadzonego w normalnym trybie;
 - (vii)** bezprawna deportacja lub przesiedlenie lub bezprawne pozbawianie wolności;
 - (viii)** branie zakładników.
- b)** inne poważne naruszenia praw i zwyczajów prawa międzynarodowego mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych o międzynarodowym charakterze, mianowicie:

- (i)** zamierzone kierowanie ataków przeciwko ludności cywilnej lub osobom cywilnym nie biorącym bezpośredniego udziału w działaniach wojennych;
- (ii)** zamierzone kierowanie ataków na obiekty cywilne czyli obiekty nie będące celami wojskowymi;
- (iii)** zamierzone kierowanie ataków na personel, instalacje, materiały, oddziały lub pojazdy związane z pomocą humanitarną lub misjami pokojowymi działającymi w oparciu o Kartę Narodów Zjednoczonych tak długo, jak są one uprawnione do ochrony przysługującej osobom cywilnym i obiektom cywilnym na podstawie międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych;
- (iv)** zamierzone przeprowadzanie ataku, ze świadomością, iż atak ten spowoduje przypadkową utratę życia lub zranienie osób cywilnych lub szkodę w obiektach cywilnych lub rozległą, długotrwałą i poważną szkodę w środowisku naturalnym, które byłyby wyraźnie nadmierne w stosunku do konkretnej, bezpośredniej i całkowitej spodziewanej korzyści wojskowej;
- (v)** atakowanie lub bombardowanie, przy użyciu jakichkolwiek środków, bezbronnych miast, wsi, domów mieszkalnych i budowli nie będących celami wojskowymi;
- (vi)** zabijanie lub zranienie nieprzyjaciela, który złożywszy broń lub nie mając już środków obrony, zdał się na łaskę;
- (vii)** bezpodstawne używanie flagi rozjemczej lub sztandaru lub oznak wojskowych

i munduru nieprzyjaciela lub Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak również oznak rozróżniających ustanowionych przez konwencje genewskie, skutkujące śmiercią lub poważnym zranieniem osoby;

(viii) przesiedlanie, bezpośrednio lub pośrednio, przez mocarstwo okupujące, części własnej ludności cywilnej na terytorium okupowane lub deportacja albo przesiedlanie całości lub części ludności cywilnej zamieszkałej na terytorium okupowanym w ramach tego terytorium lub poza nie;

(ix) zamierzone kierowanie ataków na budynki przeznaczone na cele religijne, edukacyjne, artystyczne, naukowe lub charytatywne, pomniki historyczne, szpitale oraz miejsca, gdzie gromadzeni są ranni i chorzy, pod warunkiem, że nie są one celami wojskowymi;

(x) poddawanie osób, które są w mocy strony przeciwnej, okaleczeniom fizycznym lub wszelkiego rodzaju eksperymentom medycznym lub naukowym, które nie są usprawiedliwione ani działaniem w interesie tej osoby, ani leczeniem medycznym, stomatologicznym lub szpitalnym, a które powodują śmierć lub poważne zagrożenie zdrowia tej osoby lub osób;

(xi) podstępne zabijanie lub ranienie osób, należących do ludności lub wojsk nieprzyjaciela;

(xii) ogłaszanie, że nikomu nie będzie darowane życie;

(xiii) niszczenie lub zagarnianie własności nieprzyjaciela, z wyjątkiem przypadków, gdy takiego zniszczenia lub zagarnięcia wymaga konieczność wojenna;

(xiv) ogłaszanie praw i roszczeń obywateli strony przeciwnej za wygaśnię, zawieszony lub niedopuszczalny do dochodzenia przed sądem;

(xv) zmuszanie obywateli strony przeciwnej do uczestnictwa w działaniach wojennych skierowanych przeciwko ich krajowi, nawet gdy pozostawali oni w służbie strony walczącej przed rozpoczęciem wojny;

(xvi) wydawanie na łup miast lub miejsc, nawet zdobytych szturmem;

(xvii) używanie trucizny lub zatrutej broni;

(xviii) używanie gazów duszących, trujących lub innych oraz wszelkich podobnych cieczy, materiałów i urządzeń;

(xix) stosowanie pocisków, które z łatwością rozszerzają się lub spłaszczają w ciele człowieka, takich jak pociski z twardą łuską, która nie pokrywa w całości rdzenia lub jest ponacinana;

(xx) stosowanie broni, pocisków i materiałów, oraz sposobów prowadzenia wojny, które z natury rzeczy powodują zbędne szkody lub nadmierne cierpienia, lub które ze swej istoty stanowią naruszenie międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych, pod warunkiem, że taka broń, pociski i materiały a także sposoby prowadzenia wojny są objęte całkowitym zakazem i są wymienione w aneksie do niniejszego Statutu w wyniku poprawki przyjętej zgodnie z odpowiednimi postanowieniami artykułów 121 i 123;

(xxi) dopuszczanie się zamachów na godność osobistą, a w szczególności traktowanie poniżające i upokarzające;

(xxii) dopuszczanie się zgwałcenia, niewolnictwa seksualnego, przymusowej prostytucji, wymuszonej ciąży w rozumieniu artykułu 7, ustęp 2 (f), przymusowej sterylizacji oraz innych form przemocy seksualnej również stanowiących poważne naruszenie konwencji genewskich;

(xxiii) używanie osób cywilnych lub innych chronionych osób do ochraniającej swoją obecnością punktów, obszarów lub sił wojskowych przed działaniami wojskowymi;

(xxiv) zamierzone kierowanie ataków na budynki, materiały, oddziały medyczne i środki transportu oraz personel używający znaków odróżniających ustanowionych przez konwencje genewskie zgodnie z prawem międzynarodowym;

(xxv) zamierzone głodzenie osób cywilnych jako metoda prowadzenia działań wojennych poprzez pozbawianie tych osób środków niezbędnych do życia, w tym umyślnie pozbawianie racji żywnościowych przewidzianych w konwencjach genewskich;

(xxvi) wcielanie lub werbowanie dzieci

poniżej piętnastego roku życia do narodowych sił zbrojnych lub faktyczne używanie ich w działaniach zbrojnych;

c) W przypadku wybuchu konfliktu zbrojnego nie mającego charakteru międzynarodowego, poważne naruszenia artykułu 3, wspólnego dla czterech konwencji genewskich, mianowicie następujące czyny popełnione wobec osób nie biorących bezpośredniego udziału w działaniach wojennych, włącznie z członkami sił zbrojnych, którzy złożyli broń, oraz osób wyłączonych z walki na skutek choroby, ran, pozbawienia wolności lub z jakiegokolwiek innego powodu:

(i) zamachy na życie i nietykalność cielesną, a w szczególności zabójstwa we wszelkiej postaci, okaleczenia, okrutne traktowanie i tortury;

(ii) zamachy na godność osobistą, a w szczególności poniżające i upokarzające traktowanie;

(iii) branie zakładników;

(iv) skazywanie i wykonywanie egzekucji bez uprzedniego wyroku, wydanego przez sąd należycie ukonstytuowany i dający gwarancje procesowe, które powszechnie uznane są za niezbędne.

d) Ustęp 2 (c) ma zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które nie mają charakteru międzynarodowego; nie ma więc zastosowania do wewnętrznych zamieszek i napięć, takich jak: bunty oraz odizolowane i sporadyczne akty przemocy lub inne działania o podobnym charakterze,

e) Inne poważne naruszenia praw i zwyczajów prawa międzynarodowego mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które nie mają charakteru międzynarodowego, mianowicie:

(i) zamierzone kierowanie ataków przeciwko ludności cywilnej lub osobom cywilnym nie biorącym bezpośredniego udziału w działaniach wojennych;

(ii) zamierzone kierowanie ataków na budynki, materiały, oddziały medyczne i środki transportu oraz personel używający znaków odróżniających ustanowionych przez konwencje genewskie zgodnie z prawem międzynarodowym;

(iii) zamierzone kierowanie ataków na personel, instalacje, materiały, oddziały lub pojazdy

związane z pomocą humanitarną lub misjami pokojowymi działającymi w oparciu o Kartę Narodów Zjednoczonych tak długo, jak są one uprawnione do ochrony przysługującej osobom cywilnym i obiektom cywilnym na podstawie międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych;

(iv) zamierzone kierowanie ataków na budynki przeznaczone na cele religijne, edukacyjne, artystyczne, naukowe lub charytatywne, pomniki historyczne, szpitale oraz miejsca, gdzie gromadzeni są ranni i chorzy, pod warunkiem, że nie są one celami wojskowymi;

(v) wydawanie na łup miast lub miejsc, nawet zdobytych szturmem;

(vi) dopuszczanie się zgwałcenia, niewolnictwa seksualnego, przymusowej prostytucji, wymuszonej ciąży w rozumieniu artykułu 7 ustęp 2 (f), przymusowej sterylizacji oraz innych form przemocy seksualnej również stanowiących poważne naruszenie artykułu 3 wspólnego czterem konwencjom genewskim;

(vii) wcielanie lub werbowanie dzieci poniżej piętnastego roku życia do sił zbrojnych lub używanie ich w działaniach zbrojnych;

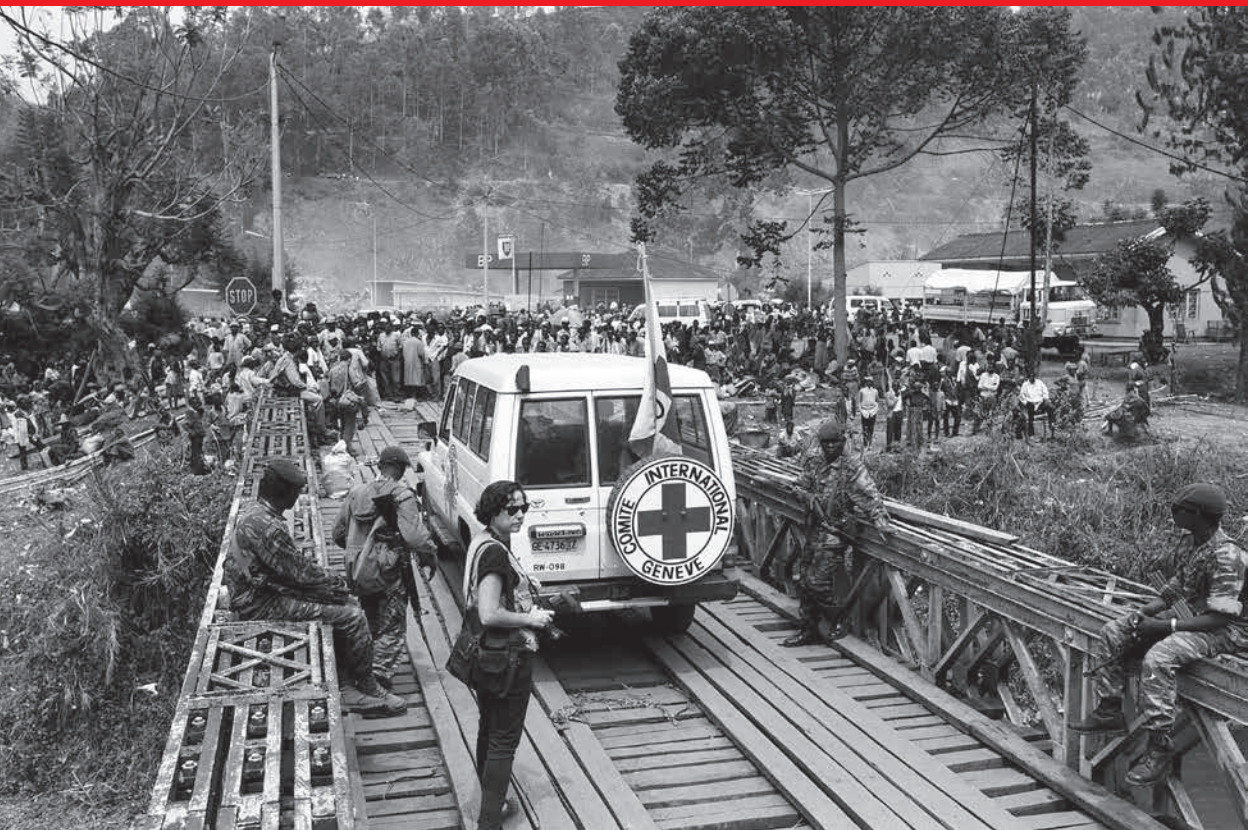
(viii) zarządzanie przesiedleń ludności cywilnej z powodów związanych z konfliktem zbrojnym, chyba, że wymaga tego potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa ludności cywilnej lub jest to podyktowane koniecznością wojskową;

(ix) podstępne zabijanie lub ranienie walczącego nieprzyjaciela;

(x) ogłaszanie, że nikomu nie będzie darowane życie;

(xi) poddawanie osób, które są w mocy strony przeciwnej, okaleczeniom fizycznym lub wszelkiego rodzaju eksperymentom medycznym lub naukowym, które nie są usprawiedliwione ani działaniem w interesie tej osoby, ani leczeniem medycznym, stomatologicznym lub szpitalnym, a które powodują śmierć lub poważne zagrożenie zdrowia tej osoby lub osób;

(xii) niszczenie lub zagarnianie własności nieprzyjaciela, z wyjątkiem przypadków, gdy takiego zniszczenia lub zagarnięcia wymaga konieczność wojenna;

(f) Ustęp 2 (e) ma zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które nie mają charakteru międzynarodowego; nie ma więc zastosowania do wewnętrznych zamieszek i napięć, takich jak: bunt, oraz odizolowane i sporadyczne akty przemocy lub inne działania o podobnym charakterze. Ma natomiast zastosowanie do konfliktów zbrojnych, mających miejsce na terytorium Państwa, gdzie toczy się przedłużający się konflikt zbrojny między władzami państwowymi a zorganizowanymi, zbrojnymi ugrupowaniami lub pomiędzy takimi ugrupowaniami.

Oprac. P.Łubiński

Bibliografia:

Bantekas I., Nash S., *International Criminal Law*, 3rd ed., Routledge, London 2009; Fleck D., *Shortcomings of the Grave Breaches Regime*, „Journal of International Criminal Justice” 2009, vol. 7; Królikowski M., Wiliński P., Izydorczyk J., *Podstawy prawa karnego międzynarodowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2008; Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708).

W jaki sposób/na jakich zasadach Międzynarodowy Trybunał Karny mógłby ścigać sprawców zbrodni agresji?

Pojęcie tak samej agresji, jak i zbrodni agresji, powinno być rozpatrywane w kontekście *ius ad bellum*, czyli prawa do użycia siły, jednak próby zdefiniowania tych pojęć były problemem społeczności międzynarodowej przez wiele dekad, zwłaszcza w XX wieku. Związane to było początkowo z przywiązaniem państw do posiadanego prawa do wojny, jednak nawet rozpoczęcie kroków zbrojnych było opatrzone określonymi warunkami. Stanowiła o tym między innymi III Konwencja haska dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich z 1907 r. Ukaranie osób, które doprowadziły do wybuchu I wojny światowej, skończyło się niepowodzeniem, jednak próby zdefiniowania wojny agresywnej nadal były podejmowane i choć nie udało się doprowadzić ich do końca, to społeczność międzynarodowa uznała, że powinna ona zostać wyraźnie zakaza-

na. I tak, Pakt przeciwwojenny (Brianda-Kelloga) z 1928 r. wprowadził zakaz uciekania się do wojny jako sposobu rozwiązywania konfliktów między państwami, nie definiując jednak samego pojęcia agresji. Kolejnym aktem prawa międzynarodowego, który odnosił się do tego zagadnienia, była Konwencja londyńska o określeniu napaści z 1933 r., wskazująca w art. II na czyny uznane za napaść. Do pojęcia wojny napastniczej nawiązano w Karcie Trybunału Norymberskiego, ustanawiając odpowiedzialność przywódców III Rzeszy za zbrodnie przeciwko pokojowi (art. VI (a) Karty). Chociaż Karta Narodów Zjednoczonych w art. 2 ust. 4 formułuje zakaz użycia siły, a rozdział VII Karty przewiduje możliwość podjęcia przez Radę Bezpieczeństwa kroków w przypadku agresji, to jednak brak w samej Karcie wyjaśnienia tego pojęcia. Problemy ze sformułowaniem definicji agresji były powodem zawieszenia prac nad powołaniem stałego międzynarodowego trybunału karnego do lat 90-tych XX w., mimo że Zgromadzenie Ogólne NZ w rezolucji nr 3314 (1974) taką definicję sformułowało. Przełomowe w kontekście ścigania jednostek za zbrodnie agresji było oddanie pod jurysdykcję Międzynarodowego Trybunału Karnego, powstałego w 1998 r., sprawców takiej zbrodni. Jednak twórcy Statutu pozostawili tę możliwość otwartą do czasu uchwalenia do Statutu Rzymskiego i wejścia w życie poprawki definiującej zbrodnie agresji. Stało się to podczas konferencji przeglądowej (Kampala 2010 r.) na mocy rezolucji nr 6 Zgromadzenia Państw-Stron Statutu (art. 5, art. 8 bis), która dosłownie odwołuje się do rezolucji ZO NZ nr 3314 z 1974 r. Artykuł 8 bis stanowi, że zbrodni agresji może dopuścić się osoba, która jest w stanie efektywnie sprawować kontrolę nad politycznymi lub wojskowymi działaniami państwa lub nimi kieruje. Nie musi to być więc przywódca państwa czy przedstawiciel rządu, ale osoba, która ma realny wpływ na jego politykę. Przyjęto również, że o zbrodni agresji może być mowa wyłącznie w sytuacji użycia siły zbrojnej przeciwko suwerenności, integralności terytorialnej czy niepodległości innego państwa, które jest niezgodne z Kartą Narodów Zjednoczonych. Warto zauważyć, że odpowiedzialność jednostki za zbrodnie agresji jest ściśle związana z odpo-

wiedzialnością państwa za dokonanie aktu agresji, stąd konieczne w takim przypadku będzie działanie Rady Bezpieczeństwa, stwierdzającej na podstawie rozdziału VII KNZ, czy rzeczywiście do aktu agresji doszło. Jednak, na podstawie art. 8 bis, zbrodnią będzie tylko taki akt agresji, który stanowi oczywiste pogwałcenie KNZ, a więc nie każdy akt agresji. Tego typu sytuacja będzie przedstawiona Prokuratorowi MTK przez Radę Bezpieczeństwa. Należy także wspomnieć, iż w praktyce wniesienie przed MTK sytuacji dotyczącej stałego członka RB będzie niemożliwe z uwagi na przysługujące mu w takich sprawach prawo weta, z którego bez wątpienia członek taki skorzysta.

Oprac. J. Nowakowska-Małusecka

Bibliografia:

Grzebyk P., *Odpowiedzialność karna za zbrodnie agresji*, Wydawnictwo UW, Warszawa 2010; Płachta M., *Międzynarodowy Trybunał Karny. Tom I i II, Zakamycze*, Kraków 2004; *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*, red. A. Cassese, P. Gaeta, J.R.W.D. Jones, Oxford University Press, Oxford 2002.

W jaki sposób tworzone były do tej pory międzynarodowe trybunały karne?

Niemalże do końca XX wieku powszechnie w doktrynie, jak i pośród państw panował pogląd, że podstawą prawną działania międzynarodowego trybunału karnego o stałym charakterze powinna być umowa międzynarodowa. W tym też kierunku prowadzone były najpierw dyskusje wśród prawników zajmujących się prawem karnym, a później także prace na forum organizacji międzynarodowych (Ligi Narodów i Organizacji Narodów Zjednoczonych). Pierwszy taki trybunał przewidziano w Traktacie wersalskim z 1919 r., a zadaniem jego miało być osądzenie cesarza Wilhelma II oraz niemieckich zbrodniarzy. Trybunał ten jednak nigdy się nie ukonstytuował. Pomimo prac prowadzonych także pod auspicjami Ligi Narodów, państwa nie były w pełni zainteresowane powołaniem trybunału karnego, uważając, że jego kompetencje będą naruszały ich suwerenne prawo w zakresie ścigania kar-

nego. Dopiero w czasie II wojny światowej idea osądzenia sprawców zbrodni zaczęła przybierać bardziej konkretne kształty i po raz pierwszy, na podstawie umowy międzynarodowej, jaką było Porozumienie londyńskie w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej wraz z Kartą Międzynarodowego Trybunału Wojskowego z 1945 r., został powołany Trybunał Norymberski. Rok później taki sam organ utworzono dla Dalekiego Wschodu, a jego zadaniem było osądzenie zbrodniarzy japońskich. Po tych wydarzeniach przez długie dekady prace nad powołaniem międzynarodowego stałego sądu karnego było to wznawiane, to znów przerywane ze względu na brak konsensusu w tej kwestii. Dopiero wydarzenia lat 90. XX wieku na Bałkanach i krwawa wojna oraz ludobójstwo w Rwandzie spowodowały przyspieszenie prac na tworzeniem trybunału karnego. Jednakże zanim do tego doszło, państwa skupione w ONZ zdecydowały – dla przywrócenia i utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa – o utworzeniu trybunałów na podstawie rezolucji Rady Bezpieczeństwa NZ działającej w oparciu o rozdział VII Karty Narodów Zjednoczonych. Były to bezprecedensowe działania, które jednak – pomimo także ostrej krytyki – zyskały ostatecznie akceptację społeczności międzynarodowej. W latach 90. XX wieku oraz na początku XXI wieku powstało w różny sposób kilka takich trybunałów, a sposób ich tworzenia ilustruje następujące zestawienie:

1) Międzynarodowe trybunały tymczasowe (ad hoc):

- a)** utworzone na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa na podstawie rozdziału

VII Karty Narodów Zjednoczonych:

- Międzynarodowy Trybunał Karny dla b. Jugosławii (1993 r.);
- Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy (1994 r.);
- b)** utworzone na mocy porozumienia między państwem a ONZ:
 - Specjalny Trybunał dla Sierra Leone (2002 r.);
 - Nadzwyczajne Izby Sądów w Kambodży (2003 r.);
 - c)** utworzone na mocy decyzji administracji tymczasowych powołanych przez ONZ:
 - Specjalne Panele Sądzące Poważne Zbrodnie w Timorze Wschodnim (INTAET – 2000 r.);
 - Kosowski Sąd Karny ds. Zbrodni Wojennych i Etnicznych (UNMIK – 2000 r.; faktycznie się nie ukonstytuował);
 - d)** inne sądy:
 - Specjalna Izba Sądu Państwowego w Bośni i Hercegowinie (2002 r.);
- 2) Trybunał o stałym charakterze:**
 - Międzynarodowy Trybunał Karny (1998 r.).

Oprac. J. Nowakowska-Matusecka

Bibliografia:

Nowakowska-Matusecka J., *Odpowiedzialność karna jednostek za zbrodnie popełnione w byłej Jugosławii i w Rwandzie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000; Płachta M., *Międzynarodowy Trybunał Karny. Tom I i II*, Zakamycze, Kraków 2004; Płachta M., *Międzynarodowe trybunały karne: próba typologii i charakterystyki*; „Państwo i Prawo” 2004, nr 3; Romano C.P.R., Nollkaemper A., Kleffner J.K., *Internationalized Criminal Courts*, Oxford University Press, New York 2004; Stasiak K., *Trybunały umiędzynarodowione w systemie międzynarodowego sądownictwa karnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.

IX.

Implementacja i upowszechnianie międzynarodowego prawa humanitarnego

Co oznacza wyrażenie „implementacja międzynarodowego prawa humanitarnego” i jakie są jej mechanizmy?

Według definicji słownikowych słowo „implementacja” oznacza „wdrożenie”, „przystosowanie”, „realizację”, a w kontekście norm prawnych dotyczy ono zapewniania skuteczności zobowiązaniom wynikającym z prawa międzynarodowego publicznego w prawie wewnętrznym poszczególnych państw.

W międzynarodowym prawie humanitarnym (MPH) „implementacja” rozumiana jest szerzej, mianowicie oznacza ona wszelkie środki i działania, których celem jest zapewnienie przestrzegania norm MPH w praktyce. Jest to zatem jedno z najważniejszych zagadnień MPH, gdyż skuteczność postanowień traktatowych i norm zwyczajowych zależy od skuteczności mechanizmów implementacyjnych.

Mechanizmy implementacji MPH są liczne i zwykle dokonuje się ich podziału na trzy rodzaje w zależności od czasu ich zastosowania i – odpowiednio – przewidywanych konsekwencji.

Niewątpliwie najważniejsze są działania prewencyjne, podejmowane w czasach pokoju. Należy do nich przede wszystkim upowszechnianie znajomości MPH wśród członków sił zbrojnych i ludności cywilnej przez wykwalifikowany personel. Personel taki powinien również służyć pomocą przy wprowadzeniu norm MPH w życie. Szczególną rolę mają w tym zakresie odgrywać doradcy prawni w siłach zbrojnych – eksperci w zakresie MPH. Niezbędnym warunkiem skutecznego przestrzegania MPH jest wprowadzenie jego norm do prawa wewnętrznego, zwłaszcza prawa karnego, w celu umożliwienia egzekwowania zakazów i pociągania do odpowiedzialności w razie naruszeń. Konieczne są też liczne przedsięwzięcia organizacyjne, takie jak – przykładowo – przygotowanie dokumentów oraz oznaczeń dla obiektów i osób, które będą podlegać ochronie na podstawie szczegółowych przepisów. W celu skutecznej koordynacji tych przygotowań, warto jest utworzyć w każdym państwie międzyresortowe ciało konsultacyjne do spraw implementacji MPH.

Po rozpoczęciu konfliktu zbrojnego jego strony mają obowiązek przestrzegania całego MPH.

Mogą przy tym korzystać z pomocy państw trzecich, Organizacji Narodów Zjednoczonych i innych instytucji, zwłaszcza Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża. MPH wyraźnie przewiduje dwa szczególne mechanizmy implementacyjne, mianowicie działalność Mocarstw Opiekuńczych lub ich substytutów oraz procedury śledcze, w tym zwłaszcza usługi Międzynarodowej Komisji Humanitarnej ds. Ustalania Faktów.

Formą implementacji MPH jest również pociąganie do odpowiedzialności przed sądami krajowymi i ewentualnie trybunałami międzynarodowymi osób odpowiedzialnych za naruszenia MPH, a także egzekwowanie w stosunkach między państwowych reparacji (w formie restytucji, odszkodowania, satysfakcji) w przypadku łamania prawa przez podmioty działające w imieniu państwa, zwłaszcza przez jego siły zbrojne. Działania takie następują zwykle po zakończeniu konfliktu zbrojnego, ale mogą przyczynić się do lepszego przestrzegania prawa w przyszłych konfliktach. Implementacja to proces, a nie jednorazowe działanie. MPH byłoby znacznie skuteczniejsze, gdyby państwa w dobrej wierze wykonywały swoje zobowiązania, korzystając z wszystkich dostępnych mechanizmów implementacyjnych przed wybuchem konfliktu zbrojnego, w trakcie jego trwania i po jego zakończeniu.

Oprac. E. Mikos-Skuza

Bibliografia:

Mikos-Skuza E., *Improving Compliance with International Humanitarian Law – how can existing IHL mechanisms be better used?*, „Collegium” 2004, tom 30, s. 35–43; Mikos-Skuza E., *Upowszechnianie międzynarodowego prawa humanitarnego. Rola międzynarodowych i krajowych struktur Międzynarodowego Ruchu czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Wyzwania XXI wieku*, red. D. Bugajski, Akademia Marynarki Wojennej, Gdynia 2008, s. 11–27; Mikos-Skuza E., Grzebyk P., *Międzynarodowa i krajowa implementacja międzynarodowego prawa humanitarnego* [w:] *Prawo międzynarodowe, europejskie i krajowe – granice i wspólne obszary. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Genowefie Grabowskiej*, red. J. Nowakowska-Małusecka, B. Mikołajczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009, s. 386–409; Mikos-Skuza E., *Dissemination of the Conventions, Including in Time of Armed Conflict* [w] *The 1949 Geneva Conventions. A Commentary*, red. A. Clapham et al., Oxford University Press, Oxford 2015, s. 597–614.

Jakie są kompetencje Międzynarodowej Komisji Humanitarnej ds. Ustalania Faktów i kiedy może ona je wykonywać?

Międzynarodowa Komisja Humanitarna ds. Ustalania Faktów (MKHUF) jest jednym z mechanizmów implementacji międzynarodowego prawa humanitarnego (MPH) w trakcie konfliktów zbrojnych i po ich zakończeniu.

MKHUF została powołana do życia w 1991 r. na podstawie art. 90 Protokołu dodatkowego I z 1977 r. (PD I), jest złożona z 15 osób o uznanej bezstronności, a jej kompetencje obejmują przede wszystkim prowadzenie badań co do każdego faktu mogącego być zbrodnią wojenną lub innym poważnym naruszeniem MPH. Jako organ o charakterze stałym, stanowi ona odpowiedź na zło doświadczona z doraźnymi mechanizmami śledczymi, które zostały przewidziane w czterech konwencjach genewskich z 1949 r. (KG), ale nigdy nie były zastosowane w praktyce. Znajomość faktów ma służyć racjonalnemu podejmowaniu decy-

zji przez strony konfliktu zbrojnego i łatwiejszemu powrotowi do przestrzegania MPH. Celem ustalania faktów przez MKHUF nie jest zatem zbieranie dowodów (na przykład dla urzędu prokuratora) w kontekście odpowiedzialności osób fizycznych lub państw.

Ułatwianiu powrotu do przestrzegania MPH służy również druga kompetencja MKHUF, mianowicie możliwość ofiarowania dobrych usług w razie zaistnienia sporu co do kwestii stanu faktycznego. Komisja może wykonywać swoje funkcje wyłącznie za zgodą stron konfliktu. Zgoda ta może zostać wyrażona przez państwo – stronę PD I generalnie w stosunku do każdego innego państwa, które podjęło takie samo zobowiązanie, na zasadzie wzajemności. Obecnie 77 państw uznało w tym trybie właściwość MKHUF.

W innych sytuacjach Komisja podejmuje badania na żądanie jednej ze stron konfliktu jedynie za zgodą innej lub innych stron, wyrażoną nie generalnie, ale w odniesieniu do danego konkretnego przypadku.

Jako organ powołany do życia na podstawie PD I, czyli dokumentu dotyczącego międzynarodowych konfliktów zbrojnych, Komisja jest kompetentna do działania w takich właśnie sytuacjach. Szczegółowa interpretacja art. 90 pozwala Komisji na uznawanie swojej właściwości również w niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych.

Warunek zgody stron konfliktu stanowi skuteczną przeszkodę uniemożliwiającą MKHUF działalność. Pomimo licznych inicjatyw i negocjacji, podjęła ona dotychczas jedną misję w 2017 r. z inicjatywy OBWE, w związku z konfliktem we Wschodniej Ukrainie.

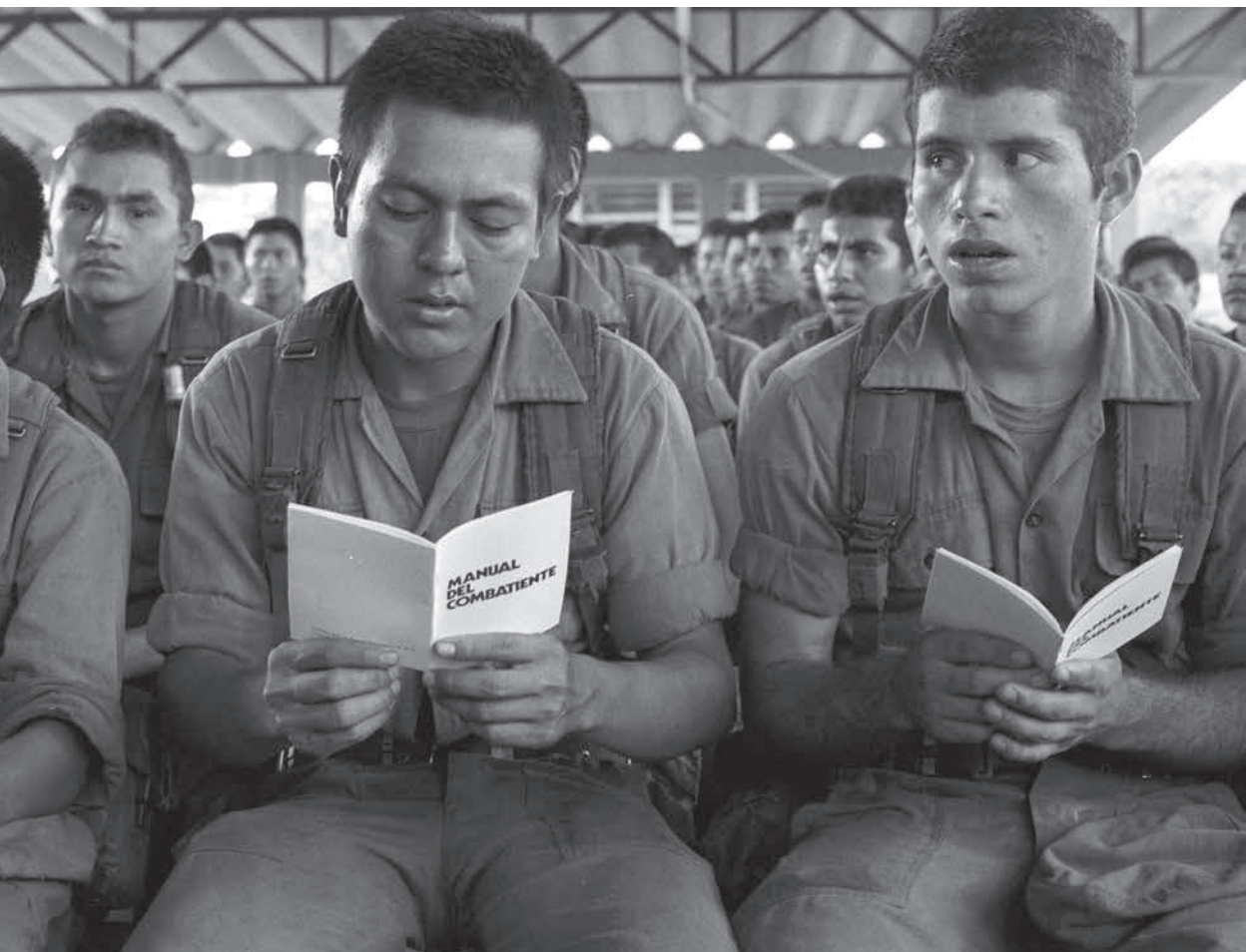
Oprac. E. Mikos-Skuza

Bibliografia:

Mikos-Skuza E., *The International Humanitarian Fact-Finding Commission: An Awakening Beauty?* [w] *Frieden in Freiheit. Peace in liberty. Paix en liberté*, red. T. Maruhn et al., Nomos Verlagsgesellschaft, Frankfurt 2008, s. 481–493; Mikos-Skuza E., *Fact-finding as a means of implementing international humanitarian law of armed conflicts*, „*Studia Iuridica*” 2012, tom 54, s. 155–168; Strona internetowa Międzynarodowej Komisji Humanitarnej ds. Ustalania Faktów: www.ihffc.org [dostęp: 23 września 2019].

Jaką rolę odgrywają tzw. Mocarstwa Opiekuńcze w świetle międzynarodowego prawa humanitarne?

Mocarstwa Opiekuńcze (Moc. Op.) to jeden z mechanizmów implementacji międzynarodowego

prawa humanitarnego (MPH) w międzynarodowych konfliktach zbrojnych. Są to państwa trzecie, neutralne w stosunku do danego konfliktu zbrojnego, którym strony konfliktu powierzają ochronę swoich interesów oraz kontrolę nad stosowaniem przez nie MPH.

Liczne szczegółowe przepisy MPH przewidują konkretne uprawnienia Moc. Op. w zakresie kontroli przestrzegania MPH, np. prawo odwiedzania jeńców wojennych i osób cywilnych pozbawionych wolności, prawo do otrzymywania próśb i skarg od osób chronionych, do zapewniania im pomocy prawnej, do udziału w postępowaniach karnych dotyczących osób chronionych, do nadzoru nad rozdziałem przesyłek pomocy i wiele innych. Ich uprawnienia obejmują prawo do uzyskania licznych szczegółowych informacji dotyczących stanu lub sytuacji osób chronionych oraz podejmowanych wobec nich działań, a także prawo do proponowania dobrych usług stronom konfliktu.

Przez długi czas instytucja Moc. Op. nie była uregulowana w umowach międzynarodowych, ale chętnie wykorzystywana w praktyce państw. Przykładowo, podczas II wojny światowej strony konfliktu chętnie korzystały z usług Szwajcarii czy Szwecji jako Mocarstw Opiekuńczych. W następstwie tych dobrych doświadczeń, w czterech konwencjach genewskich z 1949 r. szczegółowo uregulowano status i liczne zadania Moc. Op., uznając je za główny mechanizm implementacji MPH w trakcie toczącego się konfliktu zbrojnego. Niestety w praktyce państwa przestały korzystać z tego mechanizmu. Nie pomogło nawet

jego wzmocnienie w Protokole dodatkowym I z 1977 r. przez wprowadzenie obowiązku stron konfliktu „zapewnienia poszanowania i stosowania [MPH] przez system Mocarstw Opiekuńczych” oraz rozbudowanie postanowień dotyczących tzw. substytutu Mocarstwa Opiekuńczych, czyli możliwości powierzenia zadań Moc. Op. Międzynarodowemu Komitetowi Czerwonego Krzyża lub innej bezstronnej organizacji. Pomimo tych wyraźnych zobowiązań, po II wojnie światowej tylko w pięciu przypadkach skorzystano z usług Moc. Op. Miało to miejsce podczas konfliktów: o kanał Sueski (1956 r.), francusko-tunezyjskiego (1961 r.), indyjsko-portugalskiego (1961 r.), indyjsko-pakistańskiego (1971 r.) i argentyńsko-brytyjskiego (1982 r.). Nigdy nie skorzystano z możliwości formalnej substytucji, choć MKCK wielokrotnie występował w roli faktycznego substytutu Mocarstw Opiekuńczych. Niezależnie od wielu złożonych przyczyn zaniku tej instytucji, brak Mocarstw Opiekuńczych wpływa negatywnie na implementację MPH.

Oprac. E. Mikos-Skuza

Bibliografia:

Mikos-Skuza E., *Improving Compliance with International Humanitarian Law – how can existing IHL mechanisms be better used?*, „Collegium” 2004, tom 30, s. 35–43; Mikos-Skuza E., Grzebyk P., *Międzynarodowa i krajowa implementacja międzynarodowego prawa humanitarnego* [w] *Prawo międzynarodowe, europejskie i krajowe – granice i wspólne obszary. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Genowefie Grabowskiej*, red. J. Nowakowska-Małusecka, B. Mikołajczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009, s. 386–409.

X.

Międzynarodowy Czerwony Krzyż

Czym jest Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca?

Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca to globalna sieć humanitarna licząca 80 milionów ludzi, która pomaga osobom stojącym w obliczu katastrof, konfliktów oraz problemów zdrowotnych i społecznych. Składa się z Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża, Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca oraz 191 Krajowych Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Ruch współpracuje z rządami, darczyńcami i innymi organizacjami pomocowymi, aby wspierać potrzebujących na całym świecie.

Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK) powstał 17 lutego 1863 r. w Genewie z inicjatywy Henry Dunanta i czterech innych obywateli Genewy: Guillaume-Henri Dufora, Gustave Moyniera, Louis Appia i Theodore Maunoir. To instytucja szwajcarska, prywatna i niezależna. Jej siedziba znajduje się w Genewie. Podstawowym zadaniem MKCK jest zapewnienie ochrony i niesienie pomocy cywilnym i wojskowym ofiarom konfliktów zbrojnych i wewnętrznych zamieszek na zasadzie całkowitej neutralności i bezstronności. Działania w tym zakresie realizuje na podstawie kompetencji określonych w swoim Statucie oraz konwencjach międzynarodowych, które inicjuje, tworzy i promuje. Jako jedyna organizacja na świecie prowadzi Centralne Biuro Poszukiwań, zajmujące się m.in. łączeniem rozdzielonych w wyniku wojny i ruchów migracyjnych rodzin; odwiedza miejsca internowania, zatrzymania lub pracy jeńców wojennych w celu sprawdzenia warunków w nich panujących; posiada uprawnienia w zakresie wyznaczania mocarstw opiekuńczych, jak również przejmowania ich funkcji. MKCK znacząco przyczynił się do narodzin wspólnego międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych.

Stowarzyszenia Krajowe Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca (SK) to organizacje pełniące rolę pomocniczą wobec władz admini-

stracji publicznej, tworzone na mocy konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny z 12 sierpnia 1949 r., protokołów dodatkowych do tych konwencji z 8 czerwca 1977 r. oraz wewnętrznych ustaw, dekretów i aktów prawnych państw będących sygnatariuszami tychże konwencji. Pierwszym SK było Holenderskie Towarzystwo Czerwonego Krzyża powstałe na podstawie królewskiego dekretu z 1867 r. Na terenie państwa może istnieć tylko jedno Stowarzyszenie Czerwonego Krzyża lub Czerwonego Półksiężyca, zgodnie z zasadą jedności. Każde Stowarzyszenie działa na rzecz obywateli i innych mieszkańców państwa, na terenie którego istnieje, zgodnie z bieżącymi potrzebami i wyzwaniem humanitarnymi. W razie możliwości wspiera także działania bratnich SK wymieniając wiedzę, doświadczenia i dobre praktyki. Obecnie istnieje 191 Stowarzyszeń Krajowych na świecie. W Polsce swoją działalność prowadzi Polski Czerwony Krzyż.

Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca (Federacja) powstała 5 maja 1919 r. w Paryżu z inicjatywy Henry Pomeroy Davisona, a członkami założycielami były Amerykański, Brytyjski, Francuski, Włoski i Japoński Czerwony Krzyż. To organizacja międzynarodowa, pozarządowa i niezależna, nie posiadająca charakteru politycznego ani wyznaniowego. Funkcjonuje jako stały organ łączności, koordynacji i konsolidacji działań Stowarzyszeń Krajowych w czasie pokoju. Jej status prawny i strukturę organizacyjną określa wewnętrzna Konstytucja. Jej siedziba znajduje się w Genewie. Federacja inicjuje, prowadzi oraz monitoruje międzynarodowe akcje pomocy humanitarnej w sytuacji klęsk żywiołowych, katastrof i innych kryzysów, koordynuje międzynarodowe programy zdrowotne i socjalne.

Oprac. M. Stefańska

Bibliografia:

Constitution, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Revised and adopted by the VIth Session of the General Assembly, Rio de Janeiro (Brazil), 23-26 November 1987, Amended by the VIIIth Session of the General Assembly, Budapest (Hungary), 25-28 November 1991, Revised and adopted by the 12th Session of the

General Assembly, Geneva (Switzerland), 23-28 October 1999, Revised and adopted by the 16th Session of the General Assembly, Geneva (Switzerland), 20-22 November 2007, https://www.ifrc.org/Global/Governance/Statutory/Constitution_revised-en.pdf, [dostęp: 30.07.2019]; Haug H., *Humanity for All, The International Red Cross and Red Crescent Movement*, Henry Dunant Institute, Haupt 1993, s. 51-491; Marcinko M., *Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy* [w] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Materiał szkoleniowy dla szeregowych*, red. Z. Falkowski, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2013, s. 47-65; Statutes of the International Committee of the Red Cross, adopted on 21 December 2017 and came into force on 1 January 2018, <https://www.icrc.org/en/document/statutes-international-committee-red-cross-0>, [dostęp: 30.07.2019]; Stefańska M., *Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy – historia, zasady, działania* [w] *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, red. P. Grzebyk, E. Mikos-Skuza, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016, s. 152-178.

Czym zajmuje się Polski Czerwony Krzyż?

Misją Polskiego Czerwonego Krzyża (PCK) jest zapobieganie ludzkim cierpieniom i łagodzenie ich skutków oraz ochrona ludzkiej godności, bez jakiegokolwiek dyskryminacji na tle narodowości, rasy, płci, przekonań religijnych lub politycznych. Do jego głównych celów należy:

- działanie na rzecz zapewnienia ochrony i pomocy wojskowym i cywilnym ofiarom konfliktów zbrojnych i ich następstw, zgodnie z międzynarodowymi konwencjami, których stroną jest Rzeczpospolita Polska:

- prowadzenie Krajowego Biura Informacji i Poszukiwań;
- upowszechnianie Podstawowych Zasad i ideałów Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy oraz międzynarodowego prawa humanitarne konfliktów zbrojnych;
- niesienie pomocy poszkodowanym w wyniku klęsk żywiołowych, katastrof i innych zdarzeń losowych o charakterze masowym w kraju i zagranicą oraz przygotowanie społeczeństwa do właściwych reakcji w przypadku ich wystąpienia;
- prowadzenie działalności w dziedzinie ochrony i promocji zdrowia fizycznego i psychicznego, przeciwdziałanie

uzależnieniom i patologiom społecznym, kształtowania właściwych postaw prozdrowotnych i proekologicznych;

- promocja i upowszechnianie idei honorowego krwiodawstwa oraz organizowanie krajowego systemu zaopatrzenia w krew;
- wspomaganie działalności w dziedzinie opieki, pomocy społecznej, organizowanie i prowadzenie placówek oświatowo-wychowawczych, opiekuńczych i socjalnych.

Dla osiągnięcia misji i celów PCK realizuje wiele zadań, m.in.: dystrybucję darów (odzieży, posiłków, leków, zestawów higienicznych) wśród potrzebujących, łączenie rodzin, ratownictwo i poszukiwania osób zaginionych, szkolenia z zakresu międzynarodowego prawa humanitarne-go oraz pierwszej pomocy, aktywizację wolontariuszy, organizację czasu wolnego dla dzieci i młodzieży, pobory krwi, opiekę nad chorym w domu oraz senioralną. Na szczególną uwagę zasługują programy, projekty, kampanie i akcje, które od wielu lat cieszą się dużym zainteresowaniem uczestników i partnerów zewnętrznych, jak: Ogólnopolskie Mistrzostwa Pierwszej Pomocy, Odkrywamy Prawo Humanitarne, Polska Szkoła Międzynarodowego Prawa Humanitarne-go, Ognisty Ratownik – Gorąca Krew, Młoda Krew Ratuje Życie, Godne Dzieciństwo, Gorączka Żłota, Wyprawka dla Żaka, Dziel się Uśmiechem, Super Wiewiórka, Ratowniczek, Ogólnopolska Olimpiada Promocji Zdrowego Stylu Życia.

Oprac. M. Stefańska

Bibliografia:

Cichocka M. Ł., *Polski Czerwony Krzyż w latach 1919-2004*, Wydawnictwo Naukowe Novum sp. z o. o., Płock 2006, s. 30141; Pankowicz A., *W służbie bliźniemu, Album 90-lecia Polskiego Czerwonego Krzyża*, Polski Czerwony Krzyż Małopolski Oddział Okręgowy, Kraków 2009, 172 s.; *Polski Czerwony Krzyż*, <https://100lat.pck.pl/>, [dostęp: 29.07.2019]; *Statut Polskiego Czerwonego Krzyża*, Dz.U. Nr 217 poz. 1284, 20.09.2011, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20112171284/O/D20111284.pdf>, [dostęp: 29.07.2019], s. 23; *Ustawa z dnia 16 listopada 1964 r. o Polskim Czerwonym Krzyżu*, Dz.U. 1964 Nr 41 poz. 276,tj.Dz.U.2019poz.179,<http://prawo.sejm.gov.pl/isap>.

nsf/download.xsp/WDU19640410276/U/D19640276Lj.pdf, [dostęp: 29.07.2019], s. 13. Zwęgliński T., *Globalny wymiar koordynacji ochrony ludności i pomocy humanitarnej*, [w] *Zarządzanie instytucjami publicznymi i prywatnymi w kontekście niepewności, zagrożeń, kryzysów i ryzyka*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, 2017 oraz do tego samego punktu Zwęgliński T., *Wymiar pomocy międzynarodowej podczas powodzi 2010 roku*, [w] *Bezpieczeństwo w obszarach przygranicznych, Tom 1*, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2017.

Czym są znaki humanitaryzmu?

Znakami humanitaryzmu nazywamy symbole czerwonego krzyża, czerwonego półksiężyca oraz czerwonego kryształ. To znaki nadziei dla poszkodowanych w wyniku konfliktów zbrojnych, klęsk żywiołowych, katastrof i innych kryzysów sygnalizujące, że pomoc jest w drodze. Ich użycie jest szczegółowo uregulowane konwencjami genewskimi z 1949 r. oraz ich protokołami dodatkowymi z 1977 r. i 2005 r. Podczas konfliktu zbrojnego znaki mogą być użyte w celach ochronnych, by zapewnić bezpieczeństwo służbom medycznym, budynkom i środkom transportu medycznego oraz personelowi duchownemu sił zbrojnych. W takich sytuacjach muszą znajdować się na białym tle, bez napisów i dodatkowych oznaczeń. W czasie pokoju zaś mają zastosowanie informacyjne i mogą być używane przez osoby i obiekty związane z komponentami Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. W takich sytuacjach znakowi towarzyszyć musi pełna nazwa komponentu Ruchu lub jej skrót z zastrzeżeniem, że ma być on małych rozmiarów i nie może być umieszczony na opaskach naramiennych lub na dachach budynków, aby uniknąć pomylenia ze znakami używanymi do celów ochronnych.

Każde nadużycie znaku może zmniejszyć jego wartość ochronną w czasie wojny. Podważa to skuteczność pomocy humanitarnej i narusza bezpieczeństwo osób ją niosącą. Wyróżniamy trzy rodzaje nadużyć:

1) perfidię – użycie znaku w czasie konfliktu zbrojnego w celu ochrony kombatantów i sprzętu wojskowego dla zmylenia przeciwnika (uważane za zbrodnię wojenną);

2) uzurpację – użycie znaku przez osoby lub podmioty nieuprawnione lub dla celów, które niszczą szacunek należny znakowi;

3) naśladownictwo – użycie symbolu, który ze względu na swój kształt i kolor może być pomyłony z jednym ze znaków.

Każde państwo będące sygnatariuszem konwencji genewskich i ich protokołów dodatkowych wraz ze Stowarzyszeniem Krajowym działającym na jego terenie zobligowane są do informowania opinii publicznej, sektora biznesu i środowiska medycznego o zasadach prawidłowego użycia znaków. W Polsce funkcjonuje Komisja ds. Ochrony Znak Czerwonego Krzyża powołana przez Zarząd Główny Polskiego Czerwonego Krzyża.

Członkowie Ruchu posługujący się znakiem są zobowiązani do niesienia pomocy humanitarnej zgodnie z Podstawowymi Zasadami: humanitaryzmem, bezstronnością, dobrowolnością, neutralnością, niezależnością, jednością i powszechnością. Oznacza to, że wszystkim potrzebującym należy się wsparcie, a niosący je nie reprezentują interesów politycznych, religijnych, wojskowych czy ekonomicznych.

Oprac. M. Stefańska

Bibliografia:

Bugnion F., *Red Cross, Red Crescent, Red Crystal*, International Committee of the Red Cross, Geneva 2007; *Emblems of Humanity*, International Committee of the Red Cross and International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Geneva 2016; *International humanitarian law – answering to your questions*, International Committee of the Red Cross, Geneva 2015, s. 55-59; *Ochrona znaku czerwonego krzyża. Przewodnik*, Polski Czerwony Krzyż, Warszawa 2004; *Regulamin używania znaku czerwonego krzyża i czerwonego półksiężyca, przyjęty przez Radę Delegatów Międzynarodowego Ruchu CK i CP w listopadzie 1991 roku w Budapeszcie (Rezolucja nr 5)*, Polski Czerwony Krzyż, Warszawa 1999.

www.pck.org.pl

Rzeczpospolita Polska
Ministerstwo
Spraw Zagranicznych

Schweizerische Eidgenossensch
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Ambasada Szwajcarii w Polsce

